

Γκυ Ντεμπόρ
ΣΧΟΛΙΑ ΠΑΝΩ
ΣΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΤΟΥ ΘΕΑΜΑΤΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ



Special ευχαριστίες
στο φίλο **Joël Gayraud**
για την πολύτιμη συμβολή του
στην προσπέλαση διάφορων
μεταφραστικών σκοπέλων.

Γκυ Ντεμπόρ

ΣΧΟΛΙΑ ΠΑΝΩ
ΣΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΤΟΥ ΘΕΑΜΑΤΟΣ

Μετάφραση: Πάνος Τσαχαγέας

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ : *Commentaires sur la société du spectacle*
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ : Γκυ Ντεμπόρ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ : Πάνος Τσαχαγέας
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ : Δημήτρης Μουστάκης
ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Ζωοδόχου Πηγής 17, Αθήνα 106 81
τηλ. 3602040
ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ : Δεκέμβριος 1988

Στη μνήμη του Ζεράρ Λεμποβιόι,
που δολοφονήθηκε στο Παρίσι, στις 5 Μαρτίου 1984,
σε μια ενέδρα που παρέμεινε μυστηριώδης.

”Όσο κρίσιμες κι αν είναι η κατάσταση κι οι συνθήκες στις οποίες βρίσκεσαι, μην απελπίζεσαι διόλου· στις περιστάσεις όπου πρέπει να φοβάσαι τα πάντα, μη φοβάσαι τίποτα· όταν σε περιτριγυρίζουν κάθε λογής κίνδυνοι, μη φοβάσαι κανένα· όταν δεν έχεις καμιά ελπίδα σωτηρίας να υπολογίζεις σε πολλές· όταν αφνιδιάζεσαι, να αφνιδιάζεις τον ίδιο εχθρό”.

Σουν-Τσε¹, Η Τέχνη του Πολέμου

Τὰ Σχόλια αυτά είναι βέβαιο ότι θα γίνουν γρήγορα γνωστά σ' έναν αριθμό πενήντα-εξήντα ατόμων, σα να λέμε σε πολλά στις μέρες που διάγουμε και μάλιστα όταν πραγματεύεται κανείς τόσο σπουδαία ζητήματα. Αλλά τούτο θα συμβεί επειδή, σ' ορισμένους κύκλους, έχω τη φήμη ειδήμονα. Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη ότι, από τούτη την ελίτ που θα ενδιαφερθεί γι' αυτά, οι μισοί, ή σχεδόν οι μισοί, είναι άνθρωποι που εργάζονται για τη διατήρηση του συστήματος θεαματικής κυριαρχίας, κι οι άλλοι μισοί άνθρωποι που θα επιμείνουν μανιωδώς στην επίτευξη του εντελώς αντίθετου. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τους πολύ προσεκτικούς και κατόχους κάθε λογής εξουσίας αναγνώστες, δε μπορώ προφανώς να μιλήσω εντελώς ελεύθερα. Πρέπει κυρίως να προσέξω να μη διδάξω με το παραπάνω τόν οποιονδήποτε.

Οι χαλεποί καιροί θα μ' αναγκάσουν λοιπόν να γράψω, για άλλη μια φορά, με καινούργιο τρόπο. Ορισμένα στοιχεία θ' αποσιωπηθούν σκοπίμως και το σχέδιο θα πρέπει να παραμείνει αρκετά ασαφές. Μπορεί να συναντήσει κανείς και μερικές παγίδες, σαν το ίδιο το γνώρισμα της εποχής. Με την προϋπόθεση ότι παρεμβάλλονται εδώ κι εκεί πολλές άλλες σελίδες, το συνολικό νόημα μπορεί ν' αναδειχθεί έτσι, αρκετά συχνά, προστέθηκαν κρυφά άρθρα σ' αυτά που όριζαν ανοιχτά και με ρητό τρόπο διάφορες συνθήκες, όπως συμβαίνει και με τις χημικές δυνάμεις που δεν αποκαλύπτουν μια άγνωστη πλευρά των ιδιοτήτων τους παρά μόνο όταν συνδυαστούν με άλλες. Θα υπάρχουν, ωστόσο, σ' αυτό το σύντομο έργο, πάρα πολλά πράγματα που θα είναι, αλίμονο, ευκολονόητα.

2

Στα 1967, έδειξα σ' ένα βιβλίο, την Κοινωνία του Θεάματος*, αυτό που το σύγχρονο θέαμα ήταν ήδη ουσιαστικά: το απολυταρχικό βασίλειο της εμπο-

ΣτΜ. Κυκλοφορεί απ' τις εκδόσεις ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ σε Β' έκδοση.

ρευματικής οικονομίας που έχει φθάσει σ' ένα καθεστώς ανεύθυνης κυριαρχίας, και το σύνολο των νέων τεχνικών διακυβέρνησης που συνοδεύουν αυτό το βασίλειο. Οι ταραχές του 1968, που επεκτάθηκαν σε διάφορες χώρες στη διάρκεια των χρόνων που ακολούθησαν, μη έχοντας εξασθενήσει σε κανένα σημείο την υφιστάμενη οργάνωση της κοινωνίας, απ' την οποία πηγάζει αυθόρμητα το θέαμα, επέτρεψαν έτσι στο τελευταίο να εξακολουθήσει παντού να ενισχύεται, δηλαδή να εξαπλώνεται μέχρι τα άκρα απ' όλες τις μεριές και ταυτόχρονα ν' αυξάνει την πυκνότητά του στο κέντρο. Διδάχτηκε μάλιστα καινούργιες αμυντικές μεθόδους, όπως συμβαίνει συνήθως με τις εξουσίες που δέχονται επίθεση. Όταν ξεκίνησα την κριτική της θεαματικής κοινωνίας, παρατήρησαν κυρίως, εξαιτίας της συγκυρίας, το επαναστατικό περιεχόμενο που μπορούσε ν' ανακαλύψει κανείς σ' αυτή την κριτική, και το συναισθάνθηκαν, φυσικά, σαν το πιο ενοχλητικό στοιχείο της. Όσο για το πράγμα καθ'αυτό, με κατηγορήσαν ενίοτε ότι ήταν καθαρή επινόηση της φαντασίας μου, και πάντοτε ότι έβρισκα υπερβολική ευχαρίστηση στην εκτίμηση της βαθύτητας και της ενότητας του θεάματος καθώς και της πραγματικής του δράσης. Οφείλω να ομολογήσω ότι κατόπιν, οι άλλοι που εξέδωσαν καινούργια βιβλία γύρω απ' το ίδιο θέμα, απέδειξαν στην εντέλεια ότι μπορούσε ν' αποφευχθεί να ειπωθούν τόσα πολλά. Δεν έκαναν άλλο απ' το να υποκαταστήσουν το όλο και την κίνησή του με μια απλή στατική λεπτομέρεια της επιφάνειας του φαινομένου, όπου η πρωτοτυπία κάθε συγγραφέα περιορίστηκε στην επιλογή μιας διαφορετικής και γι' αυτό το λόγο ακόμα λιγότερο ανησυχητικής λεπτομέρειας. Κανείς δε θέλησε ν' αλλοιώσει την επιστημονική μετριοπάθεια της προσωπικής του ερμηνείας προσθέτοντας παράτολμες ιστορικές κρίσεις.

Αλλά τελικά η κοινωνία του θεάματος συνέχισε την πορεία της. Προχωράει γρήγορα διότι, στα 1967, είχε μόλις πάνω από σαράντα χρόνια πίσω της' αλλά πλήρως αξιοποιημένα. Κι απ' την ίδια της την κίνηση, την οποία κανείς δεν έμπαινε πλέον στον κόπο να μελετήσει, έδειξε έκτοτε, με εκπληκτικά κατορθώματα, ότι η πραγματική της φύση ήταν ακριβώς αυτό που είχα πει. Τό αποδεδειγμένο αυτό

σημείο δεν έχει μονάχα ακαδημαϊκή αξία, γιατί είναι δίχως αμφιβολία απαραίτητο να έχουμε αναγνωρίσει την ενότητα και τη διάρθρωση αυτής της δρώσας δύναμης, του θεάματος, ώστε να μπορούμε από κει και πέρα να ερευνήσουμε σε ποιες κατευθύνσεις μπόρεσε να μετατοπιστεί αυτή η δύναμη, παραμένοντας αυτό που ήταν. Τα ζητήματα αυτά έχουν μεγάλο ενδιαφέρον: η έκβαση της διαμάχης μέσα στην κοινωνία θα διακυβευθεί αναγκαστικά σε τέτοιες συνθήκες. Εφόσον στις μέρες μας το θέαμα είναι σίγουρα πιο ισχυρό απ' ό,τι ήταν στο παρελθόν, πώς χρησιμοποιεί αυτή την πρόσθετη ισχύ; Μέχρι ποιου σημείου, που δεν ήταν πρωύτερα, έχει προχωρήσει; Ποια είναι, κοντολογής, τα μέτωπα του αυτή τη στιγμή; Η διάχυτη αίσθηση ότι πρόκειται για ένα είδος ορμητικής εισβολής, που αναγκάζει τους ανθρώπους να διάγουν μια τελείως διαφορετική ζωή, είναι πλέον ευρύτατα διαδεδομένη. Αλλ' αυτό το αισθάνονται περισσότερο σαν μια ανεξήγητη αλλαγή του κλίματος ή κάποιας άλλης φυσικής ισορροπίας, αλλαγή ενώπιον της οποίας η άγνοια ξέρει μονάχα ότι δεν έχει τίποτε να πει. Επιπλέον, πολλοί πρεσβεύουν ότι πρόκειται για μια εισβολή εκπολιτιστική, ή τέλος πάντων αναπόφευκτη, και μάλιστα επιθυμούν να συνεργαστούν μ' αυτή. Αυτοί οι τελευταίοι προτιμούν να αγνοούν σε τι ακριβώς χρησιμεύει αυτή η κατάκτηση και πώς προχωράει.

Θέλω να επισημάνω ορισμένες πρακτικές συνεισες, ελάχιστα γνωστές προς το παρόν, που απορρέουν απ' αυτή την ορμητική εξάπλωση του θεάματος στη διάρκεια των είκοσι τελευταίων χρόνων. Δεν προτίθεμαι, σχετικά με καμιά όψη του ζητήματος, να καταφύγω σε πολεμικές, που είναι πια τόσο πολύ εύκολες και ανώφελες, ούτε πολύ περισσότερο να πείσω. Τα παρόντα σχόλια δε νοιάζονται καθόλου να ηθικολογήσουν. Δεν εξετάζουν αυτό που είναι επιθυμητό, ή απλά προτιμότερο. Θα περιοριστούν στην παρατήρηση αυτού που είναι.

Τώρα που κανείς δεν μπορεί λογικά ν' αμφιβάλλει για την ύπαρξη και την ισχύ του θεάματος, μπορεί εντούτοις ν' αμφιβάλλει αν είναι εύλογο να προστεθεί οτιδήποτε σ' ένα ζήτημα για το οποίο η εμπειρία έχει αποφανθεί με τόσο κατηγορηματικό τρόπο. Η εφημερίδα *Le Monde* της 19ης Σεπτεμβρίου 1987 σχολίαζε περιχαρής τη διατύπωση "Δεν είναι πια ανάγκη να μιλάμε γι' αυτό που υπάρχει", πραγματικός θεμελιώδης νόμος των θεαματικών καιρών οι οποίοι, ως προς αυτό τουλάχιστον, δεν άφησαν καθυστερημένη καμιά χώρα: "Το ότι η σύγχρονη κοινωνία είναι θεαματική, εξυπακούεται. Σε λίγο, όσοι περνούν απαρατήρητοι θα είναι άξιοι παρατήρησης. Είναι πλέον αμέτρητα τα έργα που περιγράφουν το φαινόμενο που κατέληξε να χαρακτηρίζει τα βιομηχανικά έθνη δίχως να εξαιρεί τις χώρες που είναι καθυστερημένες ως προς την εποχή τους. Αλλά παρατηρείται το φαιδρό ότι τα βιβλία που αναλύουν αυτό το φαινόμενο, συνήθως για να το οικτείνουν, οφείλουν κι αυτά επίσης να θυσιαστούν στο θέαμα προκειμένου να γίνουν γνωστά". Είναι αλήθεια ότι αυτή η θεαματική κριτική του θεάματος, που ήρθε αργά και που σε επίμετρο ήθελε "να γίνει γνωστή" στο ίδιο πεδίο, περιορίζεται αναγκαστικά σε ασήμαντες γενικότητες ή κροκοδείλια δάκρυα' όπως επίσης φαντάζει ασήμαντη η επιφυλακτική σύνεση που φιγουράρει με γελοίο τρόπο σε μερικές εφημερίδες.

Η ανούσια συζήτηση πάνω στο θέαμα, δηλαδή πάνω σ' αυτό που κάνουν οι ιδιοκτήτες του κόσμου, είναι έτσι οργανωμένη απ' αυτό το ίδιο: τονίζουν τα τεράστια μέσα του θεάματος, προκειμένου να μην πουν τίποτε για την τεράστια χρήση τους. Προτιμούν συχνά να το αποκαλούν, αντί για θέαμα, μέσο επικοινωνίας. Και μ' αυτό υπονοούν ένα απλό όργανο, ένα είδος δημόσιας υπηρεσίας που θα διαχειριζόταν με αμερόληπτο "επαγγελματισμό" τον καινούργιο πλούτο της καθολικής επικοινωνίας με τη βοήθεια των μέσων μαζικής ενημέρωσης, μιας επικοινωνίας που έχει φθάσει επιτέλους στη μονόπλευρη καθαρότητα, όπου η ήδη ειλημμένη απόφαση θαυμάζει μακαρίως τον εαυτό της. Αυτό που επικοινωνεί-

ται, είναι εντολές, και, σε πλήρη αρμονία, εκείνοι που τις δίνουν λένε επίσης και τι εννοούν.

Η εξουσία του θεάματος, που είναι ουσιαστικά ενωτική, συγκεντρωτική απ' την ίδια τη δύναμη των πραγμάτων, και εξαιρετικά δεσποτική στο πνεύμα της, εξοργίζεται αρκετά συχνά όταν βλέπει να συγκροτούνται, υπό την κυριαρχία της, πολιτική-θέαμα, δικαιοσύνη-θέαμα, ιατρική-θέαμα, ή τόσες άλλες εξίσου συναρπαστικές "υπερβολές των μέσων επικοινωνίας". Έτσι το θέαμα δε θα ήταν τίποτ' άλλο απ' την υπερβολή των μέσων επικοινωνίας, των οποίων η φύση, αδιαφιλονίκητα καλή εφόσον χρησιμεύει στην επικοινωνία, εξωθείται ορισμένες φορές σε υπερβολές. Αρκετά συχνά, οι αφέντες της κοινωνίας παραπονιούνται ότι δεν εξυπηρετούνται σωστά απ' τους υπαλλήλους τους των μέσων επικοινωνίας' ακόμη συχνότερα κατηγορούν την πλέμπα των θεατών για την τάση της να δίνεται χωρίς αναστολές και σχεδόν κτηνωδώς, στις ηδονές των μέσων επικοινωνίας. Συγκαλύπτουν έτσι πίσω από ένα δυνητικά απεριόριστο πλήθος υποθετικών αποκλίσεων στα πλαίσια των μέσων επικοινωνίας, αυτό που είναι εντελώς αντίθετα αποτέλεσμα μιας θεαματικής σύγκλισης που επιδιώχθηκε με αξιοσημείωτη επιμονή. Όπως η λογική του εμπορεύματος υπερτερεί έναντι των διάφορων ανταγωνιστικών βλέψεων όλων των εμπόρων, ή η λογική του πολέμου επικρατεί πάντοτε στις συχνές ανανεώσεις του πολεμικού υλικού, έτσι κι η άκαμπτη λογική του θεάματος υπερισχύει παντού σε σχέση με την πολύ έντονη ποικιλομορφία των υπερβολών των μέσων επικοινωνίας.

Η σπουδαιότερη μεταβολή, σε όσα μεσολάβησαν τα τελευταία είκοσι χρόνια, έγκειται στην ίδια τη διάρκεια του θεάματος. Αυτή η σπουδαιότητα δεν απορρέει απ' την τελειοποίηση του εξοπλισμού του όσον αφορά τα μέσα επικοινωνίας, που είχε ήδη φθάσει στο παρελθόν σ' ένα πολύ προχωρημένο στάδιο ανάπτυξης: σχετίζεται απλούστατα με το γεγονός ότι η θεαματική κυριαρχία κατόρθωσε να γαλουχήσει μια γενιά υποταγμένη στους νόμους της. Οι εξαιρετικά πρωτόγνωρες συνθήκες μέσα στις οποίες έζησε στην πραγματικότητα αυτή η γενιά, στο σύνολό της, αποτελούν μια πιστή και επαρκή σύνοψη όσων απαγορεύει στο εξής το θέαμα αλλά και όσων

επιτρέπει.

Στο καθαρά θεωρητικό επίπεδο, δε θα χρειαστεί να προσθέσω σε όσα είχα διατυπώσει παλαιότερα παρά μία μόνο λεπτομέρεια, που οδηγεί όμως μακριά. Στα 1967, διέκρινα δύο αλληλοδιαδεχόμενες κι ανταγωνιστικές μορφές της θεαματικής εξουσίας, τη συγκεντρωμένη και τη διάχυτη. Τόσο η μια όσο κι η άλλη πλανούνταν πάνω απ' την πραγματική κοινωνία σαν ο σκοπός κι η πλάνη της. Η πρώτη, προβάλλοντας την ιδεολογία που συνοψιζόταν σε μια δικτατορική προσωπικότητα, είχε συνοδεύσει την ολοκληρωτική αντεπανάσταση, τόσο τη ναζιστική όσο και τη σταλινική. Η δεύτερη, παρακινώντας τους μισθωτούς να κάνουν ελεύθερα την εκλογή τους ανάμεσα σε μια μεγάλη ποικιλία καινούργιων εμπορευμάτων που έρχονταν αντιμέτωπα, αντιπροσώπευε την αμερικανοποίηση του κόσμου, η οποία αν και επίφοβη απ' ορισμένες απόψεις, έθελγε τις χώρες όπου είχαν καταφέρει να διατηρήσουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα τις συνθήκες αστικής δημοκρατίας παραδοσιακού τύπου. Από τότε συστάθηκε μια τρίτη μορφή, με τον ορθολογισμένο συνδυασμό των δύο προηγούμενων, και πάνω στη γενική βάση της νίκης εκείνης της μορφής που αποδείχτηκε ισχυρότερη, δηλαδή της διάχυτης. Πρόκειται για το ενσωματωμένο θεαματικό, που στο εξής τείνει να επιβληθεί παγκόσμια.

Η πρωτοκαθεδρία που κατείχαν η Ρωσσία κι η Γερμανία στο σχηματισμό του συγκεντρωμένου θεαματικού κι οι Ηνωμένες Πολιτείες στο σχηματισμό του διάχυτου θεαματικού, φαίνεται ότι ανήκει στη Γαλλία και την Ιταλία όσον αφορά την εγκαθίδρυση του ενσωματωμένου θεαματικού, χάρη στη συγκυρία μιας σειράς κοινών ιστορικών παραγόντων: σημαίνων ρόλος των σταλινικών κομμάτων και συνδικάτων στην πολιτική και πνευματική ζωή, μη ισχυρή δημοκρατική παράδοση, μακρόχρονη μονοπώληση της εξουσίας από ένα και μοναδικό κυβερνών κόμμα, αναγκαιότητα απαλλαγής από μία επαναστατική αμφισβή-

τηση που έκανε την εμφάνισή της εντελώς αναπάντεχα.

Το ενσωματωμένο θεαματικό εκδηλώνεται ταυτόχρονα σαν συγκεντρωμένο και σαν διάχυτο, και μετά απ' αυτή την καρποφόρο ενοποίηση μπόρεσε να χρησιμοποιήσει σε μεγαλύτερη έκταση τόσο τη μια όσο και την άλλη ιδιότητα. Ο προγενέστερος τρόπος εφαρμογής τους άλλαξε κατά πολύ. Όσον αφορά τη συγκεντρωμένη πλευρά, το διευθυντικό κέντρο έχει γίνει τώρα αθέατο: ποτέ πια δεν τοποθετείται σ' αυτό ένας γνωστός ηγέτης ή μια ξεκάθαρη ιδεολογία. Και όσον αφορά τη διάχυτη πλευρά, η θεαματική επιρροή ποτέ δεν είχε σημαδέψει σε τέτοιο βαθμό το σύνολο σχεδόν των συμπεριφορών και των αντικειμένων που παράγονται κοινωνικά. Διότι, σε τελευταία ανάλυση, η σημασία του ενσωματωμένου θεαματικού είναι ότι ενσωματώθηκε στην πραγματικότητα ενόσω μάλιστα μιλούσε γι' αυτήν' κι ό,τι καθώς μιλούσε γι' αυτήν την ανοικοδομούσε. Έτσι ώστε αυτή η πραγματικότητα να μη στέκει τώρα πια αντίκρυ του σαν κάτι ξένο. Όταν το θεαματικό ήταν συγκεντρωμένο του ξέφευγε το μεγαλύτερο μέρος της περιφέρειας της κοινωνίας. Όταν ήταν διάχυτο ένα μικρό μέρος και σήμερα τίποτε. Το θέαμα εισχώρησε σε κάθε πραγματικότητα, ακτινοβολώντας την. Όπως εύκολα μπορούσε κανείς να προβλέψει στη θεωρία, η πρακτική εμπειρία της ξέφρενης ικανοποίησης των επιθυμιών του εμπορευματικού Λόγου απέδειξε γρήγορα και δίχως καμιά εξαίρεση ότι το γίγνεσθαι-κόσμος της πλαστοποίησης ήταν επίσης γίγνεσθαι-πλαστοποίηση του κόσμου. Εκτός από μια κληρονομιά – που παραμένει σημαντική, αλλά είναι καταδικασμένη να φθίνει συνεχώς – από βιβλία και παλαιά κτίρια, τα οποία άλλωστε όλο και συχνότερα επιλέγονται και τοποθετούνται σε προοπτική ανάλογα με τα οφέλη του θεάματος, δεν υπάρχει πια τίποτα, τόσο στην κουλτούρα όσο και στη φύση, που να μην έχει αλλοιωθεί, και μολυνθεί, σύμφωνα με τα μέσα και τα συμφέροντα της σύγχρονης βιομηχανίας. Ακόμα κι η γενετική έχει γίνει απόλυτα προσιτή στις κυρίαρχες δυνάμεις της κοινωνίας. Η διακυβέρνηση του θεάματος, η οποία κατέχει στις μέρες μας όλα τα μέσα πλαστοποίησης του συνόλου τόσο της παραγωγής όσο και της αντίληψης, είναι απόλυτος κύριος των αναμνήσεων όπως είναι

ανεξέλεγκτος κύριος των σχεδίων που διαμορφώνουν το απώτερο μέλλον. Κυριαρχεί απόλυτα παντού· εκτελεί τις ετυμηγορίες στις οποίες καταλήγει έπειτα από συνοπτική διακασία.

Σε τέτοιες συνθήκες μπορεί να δεις να ξεπροβάλλει ξαφνικά, με μια καρναβαλιστική ιλαρότητα, μια παρωδία του τέλους της διαίρεσης της εργασίας και μάλιστα πάνω στην καταλληλότερη στιγμή μιας και συμπίπτει με τη γενική κίνηση εξαφάνισης κάθε αληθινής αυθεντίας. Έτσι μπορείς να δεις ένα χρηματιστή να τραγουδάει, ένα δικηγόρο να γίνεται καταδότης της αστυνομίας, ένα φούρναρη να εκθέτει τις λογοτεχνικές του προτιμήσεις, έναν ηθοποιό να κυβερνά, ένα μάγειρο να φιλοσοφεί πάνω στις στιγμές ψησίματος σαν ορόσημα στην παγκόσμια ιστορία. Καθένας μπορεί να ξεπροβάλλει μέσα στο θέαμα προκειμένου να επιδοθεί δημόσια, ή καμιά φορά ν' αφοσιωθεί κρυφά, σε μια εντελώς διαφορετική δραστηριότητα σε σχέση με την ειδικότητα χάρη στην οποία είχε γίνει αρχικά γνωστός. Εκεί όπου η κατοχή "κύρους στο χώρο των μέσων επικοινωνίας" έχει λάβει απείρως μεγαλύτερη σπουδαιότητα απ' την αξία αυτού που είσαι ικανός να κάνεις πραγματικά, είναι φυσικό αυτό το κύρος να μεταβιβάζεται εύκολα και να παρέχει το δικαίωμα να λάμπεις, με τον ίδιο τρόπο, οπουδήποτε αλλού. Το πιο σύνηθες είναι τα επιταχυνόμενα σωματίδια, στο χώρο των μέσων επικοινωνίας, να συνεχίζουν την απλή τροχιά τους μέσα στα πλαίσια του επίσημα εγγυημένου αξιοθαύμαστου. Αλλά συμβαίνει επίσης, αυτή η μετάβαση από θέση σε θέση στο χώρο των μέσων επικοινωνίας ν' αποτελεί το π ρ ο κ ά λ υ μ μ α πολλών επιχειρήσεων, επισήμως ανεξάρτητων, αλλά στην πραγματικότητα κρυφά συνδεδεμένων διαμέσου διαφόρων δικτύων ε π ί τ ο ύ τ ο υ . Έτσι ώστε, μερικές φορές, η κοινωνική διαίρεση της εργασίας, καθώς κι η αλληλεγγύη που μπορεί εύκολα να προβλεφθεί απ' τη λειτουργία της, επανεμφανίζονται κάτω από εντελώς νέες μορφές: Λογουχάρη, προκειμένου να προετοιμάσεις μια δολοφονία μπορείς πλέον να δημοσιεύσεις ένα μυθιστόρημα. Τα χαριτωμένα αυτά παραδείγματα υπονοούν επίσης ότι δεν μπορείς πια να έχει εμπιστοσύνη σε κανένα

όσον αφορά το επάγγελμά του.

Αλλά η υπέρτατη φιλοδοξία του ενσωματωμένου θεαματικού είναι επιπλέον να γίνουν οι μυστικοί πράκτορες επαναστάτες κι οι επαναστάτες μυστικοί πράκτορες.

5

Η κοινωνία που έχει εκσυγχρονισθεί έως το στάδιο του ενσωματωμένου θεαματικού χαρακτηρίζεται απ' το συνδυασμένο αποτέλεσμα πέντε κύριων γνωρισμάτων, που είναι: η αδιάκοπη τεχνολογική ανανέωση, η κρατικοοικονομική συγχώνευση, το γενικευμένο μυστικό, το ψεύτικο που δεν επιδέχεται αντίρρηση, κι ένα διαρκές παρόν.

Η κίνηση τεχνολογικής ανανέωσης διαρκεί εδώ και πολύ καιρό, και είναι συνιστώσα της καπιταλιστικής κοινωνίας, η οποία ενίοτε ονομάζεται βιομηχανική ή μεταβιομηχανική. Αλλά από τότε που δέχτηκε την πιο πρόσφατη επιτάχυνσή της (την επαύριο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου), ισχυροποιεί ακόμα καλύτερα τη θεαματική εξουσία, εφόσον διαμέσου αυτής της κίνησης καθένας αποκαλύπτεται ολοκληρωτικά παραδομένος στο σύνολο των ειδικών, των υπολογισμών τους και των εκτιμήσεών τους που πάντοτε βασιζονται σ' αυτούς τους υπολογισμούς. Η κρατικοοικονομική συγχώνευση είναι η πιο έκδηλη τάση αυτού του αιώνα' κι αν μη τι άλλο τουλάχιστον έγινε η κινητήρια δύναμη της πρόσφατης οικονομικής ανάπτυξης. Η σύναψη αμυντικής κι επιθετικής συμμαχίας ανάμεσα στις δύο αυτές δυνάμεις, την οικονομία και το Κράτος, τους εξασφάλισε τα μεγαλύτερα κοινά ωφέλη, σ' όλους τους τομείς: μπορούμε να πούμε για καθεμιά ότι ορίζει την άλλη' είναι παράλογο να τις αντιπαραθέτουμε ή να διακρίνουμε τη λογική και τον παραλογισμό τους. Η ένωση αυτή αποδείχτηκε εξαιρετικά ευνοϊκή ως προς την επέκταση της θεαματικής κυριαρχίας, η οποία για την ακρίβεια, απ' την πρώτη στιγμή της δημιουργίας της, δεν ήταν τίποτε διαφορετικό. Τα τρία τελευταία γνωρίσματα απορρέουν άμεσα απ' αυτή την κυριαρχία, στο ενσωματωμένο της στάδιο.

Το γενικευμένο μυστικό κρύβεται πίσω απ' το θέαμα,

σαν το καθοριστικό συμπλήρωμα όσων αφήνει να φανούν και, αν δούμε τα πράγματα σε βάθος, σαν η σημαντικότερη λειτουργία του.

Και μόνο το γεγονός ότι δεν επιδέχεται πλέον αντίρρηση προσέδωσε στο ψεύτικο μιαν εντελώς καινούργια ποιότητα. Ταυτόχρονα το αληθινό έπαψε να υφίσταται σχεδόν παντού, ή στην καλύτερη περίπτωση υποβαθμίστηκε στο επίπεδο μιας υπόθεσης που δε μπορεί ποτέ ν' αποδειχθεί. Το ψεύτικο που δεν επιδέχεται αντίρρηση κατάφερε να εξαλείψει την κοινή γνώμη, η οποία αρχικά δεν ήταν σε θέση να γίνει ακουστή και στη συνέχεια, πολύ γρήγορα, απλά να διαμορφωθεί. Κάτι τέτοιο επιφέρει προφανώς σημαντικές συνέπειες στην πολιτική, τις εφαρμοσμένες επιστήμες, τη δικαιοσύνη, την καλλιτεχνική γνώση. Η οικοδόμηση ενός παρόντος όπου η ίδια η μόδα, απ' τα ρούχα μέχρι τους τραγουδιστές, είναι παγιωμένη, που θέλει να ξεχάσει το παρελθόν και δε δίνει πια την εντύπωση ότι πιστεύει σε κάποιο μέλλον, επιτεύχθηκε διαμέσου της αδιάκοπης ανακύκλωσης της πληροφόρησης, η οποία επανέρχεται συνέχεια σ' έναν πολύ περιορισμένο κατάλογο με τις ίδιες ασήμαντότητες, που αναγγέλλονται μ' ενθουσιασμό σαν σημαντικά νέα. Ενώ τα πραγματικά σημαντικά νέα, σχετικά με όσα αλλάζουν ουσιαστικά, κάνουν σπάνια την εμφάνισή τους με δειλά σκιρτήματα. Αφορούν πάντα την καταδίκη που φαίνεται να έχει απαγγείλει τούτος ο κόσμος ενάντια στην ύπαρξή του, τις φάσεις της προγραμματισμένης αυτοκαταστροφής του.

6

Η πρωταρχική επιδίωξη της θεαματικής κυριαρχίας ήταν να εξαλείψει την ιστορική γνώση εν γένει και καταρχήν σχεδόν όλες τις πληροφορίες και τα εύλογα σχόλια σχετικά με το πιο πρόσφατο παρελθόν. Ένα τόσο κατάφωρο κι αυταπόδεικτο γεγονός δε χρειάζεται εξηγήσεις. Το θέαμα οργανώνει με μαεστρία την άγνοια για όσα συμβαίνουν και, αμέσως μετά, τη λήθη όσων μολαταύτα κατόρθωσαν να γίνουν γνωστά. Το πιο σημαντικό είναι

και το πιο κρυφό. Τίποτε, στη διάρκεια των είκοσι τελευταίων χρόνων, δε συγκαλύφθηκε με τόσα πολλά κατά παραγγελία ψέμματα όσο η ιστορία του Μάη '68. Βέβαια αντλήθηκαν χρήσιμα διδάγματα από ορισμένες απομυθοποιητικές μελέτες πάνω σ' εκείνες τις μέρες και τις απαρχές τους αλλά αποτελούν κρατικό μυστικό.

Στη Γαλλία δέκα χρόνια νωρίτερα, ένας Πρόεδρος της Δημοκρατίας, που κατόπιν ξεχάστηκε αλλά τότε ξεχώριζε στην επιφάνεια του θεάματος, εξέφραζε αφελώς τη χαρά που ένιωθε, "γνωρίζοντας ότι στο εξής θα ζήσουμε σ' ένα κόσμο δίχως μνήμη όπου, όπως στην επιφάνεια του νερού, η μία εικόνα κυνηγάει ακατάπαυστα την άλλη. Είναι πράγματι χρήσιμο για τους ανθρώπους των υποθέσεων που ξέρουν να διατηρούν τη θέση τους. Το τέλος της ιστορίας είναι μια ευχάριστη ανάπαυλα για κάθε υφιστάμενη εξουσία. Της εγγυάται την απόλυτη επιτυχία του συνόλου των επιχειρήσεών της, ή τουλάχιστον τη φήμη της επιτυχίας.

Μια απολυταρχική εξουσία τόσο πιο ριζικά καταργεί την ιστορία όσο πιο επιτακτικές είναι οι ανάγκες και τα συμφέροντά της για κάτι τέτοιο, και προπάντων ανάλογα με τις μεγαλύτερες ή μικρότερες πρακτικές ευκολίες εκτέλεσης που συναντά. Ο Τσιν Τσε Χόανγκ Τι διέταξε να κούν τα βιβλία, αλλά δεν κατάφερε να τα εξαφανίσει όλα. Ο Στάλιν είχε προωθήσει ακόμη παραπέρα την πραγματοποίηση ενός τέτοιου σχεδίου στον αιώνα μας αλλά, παρόλα τα κάθε λογής ερείσματα που είχε καταφέρει να βρει έξω απ' τα σύνορα της αυτοκρατορίας του, παρέμενε απροσπέλαστη στην αστυνομία του, μια εκτεταμένη ζώνη του κόσμου όπου κοροΐδευαν τις αγυρτίες του. Το ενσωματωμένο θεαματικό τα κατάφερε καλύτερα, με πιο νέες μεθόδους, και δρώντας αυτή τη φορά παγκόσμια. Την ηλιθιότητα που αποτελεί παντού αντικείμενο σεβασμού, δεν επιτρέπεται πια να την κοροΐδεύει κανείς ή τουλάχιστον είναι αδύνατο να γνωστοποιήσει ότι την κοροΐδεύει.

Το πεδίο της ιστορίας ήταν το αξιομνημόνευτο, η ολότητα των συμβάντων οι συνέπειες των οποίων εκδηλώνονταν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επίσης αξεχώριστα η γνώση έπρεπε να διαρκεί και να βοηθάει στην κατανόη-

ση, τουλάχιστον εν μέρει, όσων θα συνέβαιναν εκ νέου: "κτῆμα ές άεί", λέει ο Θουκυδίδης. Μ' αυτό τον τρόπο η ιστορία ήταν το μ έ τ ρ ο μιας πραγματικής καινοτομίας. Και όποιος πουλάει την καινοτομία έχει κάθε συμφέρον να εξαλείψει το μέσο αποτίμησής της. Όταν το σημαντικό αναγνωρίζεται κοινωνικά σαν αυτό που είναι στιγμιαίο, και πρόκειται να είναι τέτοιο και την επόμενη στιγμή, όντας άλλο και το αυτό, και θα αντικαθιστά πάντοτε μian άλλη στιγμιαία σημασία, μπορούμε κάλλιστα να προσθέσουμε ότι το χρησιμοποιούμενο μέσο εξασφαλίζει ένα είδος αιωνιότητας σ' αυτή την ασημαντότητα, που μιλάει τόσο μεγαλοφώνως.

Το πολύτιμο όφελος που καρπώθηκε το θέαμα απ' αυτή την κ ή ρ υ ξ η εκ τ ό ς νόμου της ιστορίας, ότι δηλαδή καταδίκασε ήδη όλη την πρόσφατη ιστορία να περάσει στην παρανομία και κατάφερε να ξεχαστεί εν γένει το ιστορικό πνεύμα μέσα στην κοινωνία, είναι καταρχήν η συγκάλυψη της δικής του ιστορίας: η ίδια η κίνηση της από μέρος του πρόσφατης κατάκτησης του κόσμου. Η εξουσία του φαίνεται ήδη οικεία, σαν να προϋπήρχε ανέκαθεν. Όλοι οι σφετεριστές θέλησαν να κάνουν να ξεχαστεί ό τι μόλις είχα ν έ ρ θ ει.

7

Μαζί με τον αφανισμό της ιστορίας, απομακρύνεται ταυτόχρονα σε μια μυθική απόσταση το ίδιο το σύγχρονο συμβάν, περιβαλλόμενο από ανεπιβεβαίωτες διηγήσεις, αμφισβητούμενες στατιστικές, απίθανες ερμηνείες κι αστήρικτους συλλογισμούς. Σε όλες τις βλακειές που προβάλλονται θεαματικά, δε θα μπορούσε ποτέ ν' απαντήσει άλλος έξω απ' τους ανθρώπους των μέσων μαζικής ενημέρωσης, με μερικές διακριτικές επανορθώσεις ή υποδείξεις, στις οποίες μάλιστα είναι φειδωλοί διότι, αν εξαιρέσουμε την ακραία άγνοιά τους, η αλληλεγγύη τους, συναδελφική καθώς και για συναισθηματικούς λόγους απέναντι στη γενικευμένη εξουσία του θεάματος, όπως και απέναντι στην κοινωνία που εκφράζει, τους δημιουργεί την υποχρέωση, αλλά επίσης και την επιθυμία, να μην απομακρυν-

θούν ποτέ απ' αυτή την εξουσία, της οποίας το μεγαλείο δεν πρέπει να προσβληθεί. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι κάθε άνθρωπος των μέσων μαζικής ενημέρωσης, είτε διαμέσου κάποιου μισθού είτε διαμέσου κάποιων άλλων ανταμοιβών ή ανταλλαγμάτων, έχει πάντα ένα αφεντικό, και καμιά φορά περισσότερα, κι ότι καθένας τους ξέρει ότι δεν είναι αναντικατάστατος.

Όλοι οι ειδικοί είναι άνθρωποι του Κράτους και των μέσων μαζικής ενημέρωσης, και δεν αναγνωρίζονται σαν τέτοιοι παρά μόνο εξαιτίας αυτού του γεγονότος. Κάθε ειδικός υπηρετεί το αφεντικό του, διότι καθεμιά απ' τις παλιές δυνατότητες ανεξαρτησίας έχει σχεδόν εκμηδενιστεί απ' τις συνθήκες οργάνωσης της σημερινής κοινωνίας. Ο ειδικός που υπηρετεί καλύτερα, είναι ασφαλώς εκείνος που ψεύδεται. Εκείνοι που έχουν ανάγκη τους ειδικούς, είναι, για διαφορετικούς λόγους, οι διαστρεβλωτές κι οι αδαείς. Εκεί όπου το άτομο δεν αναγνωρίζει πια τίποτα από μόνο του, διαβεβαιώνεται ρητά απ' τους ειδικούς. Προηγούμενα ήταν φυσικό να υπήρχαν ειδικοί για την τέχνη των Ετρούσκων, οι οποίοι μάλιστα ήταν κατά κανόνα αυθεντίες, εφόσον η ετρουσκική τέχνη δεν κυκλοφορεί στην αγορά. Αλλά, μια εποχή, λογουχάρη, που βρίσκει επικερδές να νοθεύσει χημικά ένα μεγάλο αριθμό φημισμένων κρασιών, δε θα μπορούσε να τα πουλήσει αν δεν είχε εκπαιδεύσει ειδικούς στα κρασιά για να μάθουν στα κορόιδα να τους αρέσουν τα καινούργια τους αρώματα, που είναι πιο αναγνωρίσιμα. Ο Θεרבάντες παρατηρεί ότι "κάτω από ένα άθλιο πανωφόρι, ανακαλύπτεις συνήθως έναν εξαιρετικό πότη". Αυτοί που ξέρουν από κρασιά αγνοούν συνήθως τους κανόνες της πυρηνικής βιομηχανίας. Αλλά η θεαματική κυριαρχία κρίνει ότι, εφόσον κάποιος ειδικός τους εξαπάτησε σχετικά με την πυρηνική βιομηχανία, κάποιος άλλος μπορεί κάλλιστα να τους εξαπατήσει σχετικά με το κρασί. Και ξέρουμε, λογουχάρη, πόσο πολύ υπόκεινται σε περιορισμούς, οι ειδικοί μετεωρολόγοι των μέσων μαζικής ενημέρωσης, που αναγγέλλουν την πρόγνωση για τις θερμοκρασίες και τις βροχές του επόμενου σαρανταοκτώωρου, εξαιτίας της ανάγκης να διατηρηθούν οικονομικές, τουριστικές και τοπικές ισορροπίες, τη στιγμή που πολλοί άνθρωποι

κυκλοφορούν τόσο συχνά σε πολλούς δρόμους που συνδέουν εξίσου έρημους τόπους. Πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να πετύχουν περισσότερο σαν διασκεδαστές.

Μία όψη της εξαφάνισης κάθε αντικειμενικής ιστορικής γνώσης εκδηλώνεται σε σχέση με οποιαδήποτε προσωπική φήμη, που διαμορφώνεται κι ανασκευάζεται κατά βούληση από εκείνους που έχουν τον έλεγχο όλων των πληροφοριών, τόσο αυτών που συλλέγονται όσο κι εκείνων, πολύ διαφορετικών, που διαδίδονται. Έχουν λοιπόν κάθε δικαιοδοσία να διαστρεβλώνουν. Διότι ένα προφανές ιστορικό γεγονός για το οποίο δε θέλουν να ξέρουν τίποτα στους κόλπους του θεάματος δεν είναι πια προφανές. Εκεί όπου κανείς δε διαθέτει πια άλλη υπόληψη έξω από εκείνη που του έχει απονεμηθεί σαν χάρη από την ευμένεια κάποιας θεαματικής Αυλής, η δυσμένεια μπορεί ν' ακολουθήσει ακαριαία. Η αντιθεαματική φήμη έχει γίνει κάτι εξαιρετικά σπάνιο. Ο ίδιος είμαι ένας από τους τελευταίους επιζώντες που διαθέτουν μια τέτοια φήμη και δε διέθεταν ποτέ κάποια άλλη. Αλλά επίσης έχει γίνει και εξαιρετικά ύποπτο. Η κοινωνία έχει αυτοαναγορευθεί επίσημα σε θεαματική. Το να είσαι γνωστός έξω απ' τις θεαματικές σχέσεις, ισοδυναμεί ήδη με το να είσαι γνωστός σαν εχθρός της κοινωνίας.

Επιτρέπεται ν' αλλάξεις ολοσχερώς το παρελθόν κάποιου, να το τροποποιήσεις ριζικά, να το ανακατασκευάσεις στο στυλ των δικών της Μόσχας και μάλιστα χωρίς να υπάρχει ανάγκη να μπει στους μπελάδες μιας δίκης. Μπορείς να σκοτώσεις με λιγότερο κόπο. Οι ψευδομάρτυρες, που μπορεί να 'ναι αδέξιοι — άλλωστε ποια ικανότητα αντίληψης αυτής της αδεξιότητας μπορούσε ν' απομένει στους θεατές που θα 'ναι μάρτυρες των κατορθωμάτων τούτων των ψευδομαρτύρων; — και τα πλαστά τεκμήρια, πάντα τέλεια, δεν είναι δυνατόν να λείψουν απ' αυτούς που διαφεντεύουν το ενσωματωμένο θεαματικό κι απ' τους φίλους τους. Είναι λοιπόν πια αδύνατο να πιστέψεις οτιδήποτε, σχετικά με οποιονδήποτε εκτός απ' αυτά που γνωρίζεις από μόνος σου, και άμεσα. Αλλά, στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει πια πολύ συχνά η ανάγκη να κατηγορείται κανείς άδικα. Απ' τη στιγμή που κατέχουν το μηχανισμό υπαγόρευσης της μόνης κοινωνικής επικύ-

ρωσης που αναγνωρίζεται εξολοκλήρου και παγκόσμια, λένε ό,τι θέλουν. Η κίνηση της θεαματικής απόδειξης επιβεβαιώνεται απλά με το να προχωράει κυκλικά: επανέρχόμενη, επαναλαμβάνοντας τον εαυτό της, εξακολουθώντας να βεβαιώνει στο μοναδικό πεδίο όπου βρίσκεται στο εξής αυτό που μπορεί να βεβαιωθεί δημόσια, και να γίνει πιστευτό, εφόσον όλος ο κόσμος θα είναι μάρτυρας αποκλειστικά ετούτου. Η θεαματική εξουσία μπορεί εξίσου να αρνηθεί οτιδήποτε, και μια και δυο φορές, λέγοντας ότι δε θα μιλήσει πια γι' αυτό, και να μιλήσει για κάτι άλλο, επειδή ξέρει καλά ότι δεν κινδυνεύει πια από καμιά άλλη απάντηση ούτε στο δικό της ούτε σε κανένα άλλο πεδίο. Διότι δεν υπάρχει πια Αγορά, ευρεία κοινότητα, ούτε έστω κοινότητες περιορισμένες στα πλαίσια ενδιάμεσων οργάνων ή αυτόνομων θεσμών, στα σαλόνια ή στα καφενεία, στους εργαζόμενους μιας μόνο επιχείρησης. Δεν υπάρχει κανένας χώρος όπου η συζήτηση πάνω στις αλήθειες που αφορούν όσους βρίσκονται εκεί να μπορεί ν' απαλλαγεί μόνιμα απ' τη συντριπτική παρουσία του λόγου των μέσων μαζικής ενημέρωσης κι απ' τις διάφορες οργανωμένες δυνάμεις που τον αντικαθιστούν. Δεν υπάρχει τώρα πια κρίση, για την οποία να υπάρχει η εγγύηση μιας σχετικής ανεξαρτησίας, από μέρους εκείνων που αποτελούσαν τον επιστημονικό κόσμο. Από μέρους εκείνων λογουχάρη, που υπερηφανεύονταν άλλοτε για την ικανότητά τους επαλήθευσης, που τους επέτρεπε να προσεγγίζουν ό,τι αποκαλούσαν αμερόληπτη ιστορία των πραγμάτων, ή τουλάχιστον να πιστεύουν ότι άξιζε να γνωστοποιηθεί. Δεν υπάρχει καν αδιαμφισβήτητη βιβλιογραφική αλήθεια, κι οι περιλήψεις που έχουν καταχωρηθεί με τη βοήθεια της πληροφορικής στις καρτελοθήκες των εθνικών βιβλιοθηκών θα σβήσουν ακόμη περισσότερο τα ίχνη της. Είναι να τα χάνει κανείς αναλογιζόμενος τι ήταν κάποτε οι δικαστές, οι γιατροί, οι ιστορικοί και τα επιτακτικά καθήκοντα που έθεταν συχνά στον εαυτό τους, μέσα στα όρια των αρμοδιοτήτων τους: οι άνθρωποι μοιάζουν περισσότερο στην εποχή τους παρά στον πατέρα τους.

Αυτό για το οποίο το θέαμα μπορεί να πάψει να μιλάει μέσα σε τρεις μέρες είναι σαν να μην υπάρχει. Διότι μιλάει

ύστερα για κάτι άλλο και, κοντολογής, από κει και πέρα υπάρχει εκείνο. Οι πρακτικές συνέπειες, το βλέπουμε, είναι τεράστιες.

Γνωρίζουμε ασφαλώς ότι η ιστορία εμφανίστηκε στην Ελλάδα μαζί με τη δημοκρατία. Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι χάθηκε απ' τον κόσμο μαζί με την τελευταία.

Πρέπει ωστόσο να προσθέσουμε, σ' αυτή τη λίστα θριάμβων της εξουσίας, μια αρνητική συνέπεια γι' αυτήν: ένα Κράτος, στη διαχείριση του οποίου έχει εδραιωθεί σε μόνιμη βάση μια μεγάλη έλλειψη ιστορικών γνώσεων, δε μπορεί πλέον να κυβερνηθεί στρατηγικά.

8

Η κοινωνία που εμφανίζεται δημοκρατική, όταν έφθασε στο στάδιο του ενσωματωμένου θεαματικού, μοιάζει να γίνεται παντού αποδεκτή σαν η πράγματωση μιας ε ύ θ ρ α υ σ τ η ς τ ε λ ε ι ό τ η τ α ς . Έτσι ώστε να μην πρέπει πια να εκτίθεται σε επιθέσεις, μιας κι είναι εύθραυστη κι εξάλλου δεν υπάρχει πια λόγος για κάτι τέτοιο, μιας κι είναι πιο τέλεια από οποιαδήποτε άλλη κοινωνία στο παρελθόν. Είναι εύθραυστη κοινωνία γιατί συναντάει μεγάλες δυσκολίες να χαλιναγωγήσει την επικίνδυνη τεχνολογική της ανάπτυξη. Είναι όμως τέλεια κοινωνία για να κυβερνηθεί. Κι η απόδειξη είναι ότι όλοι όσοι φιλοδοξούν να κυβερνήσουν, θέλουν να κυβερνήσουν ετούτη εδώ την κοινωνία, με τις ίδιες μεθόδους, και να τη διατηρήσουν σχεδόν ακριβώς όπως είναι. Για πρώτη φορά, στη σύγχρονη Ευρώπη, κανένα κόμμα ή τμήμα κάποιου κόμματος δεν καταβάλλει πια προσπάθεια έστω να ισχυριστεί ότι θα επιχειρούσε κάποια σημαντική αλλαγή. Το εμπόρευμα δεν μπορεί πια να επικριθεί από κανένα: ούτε σαν καθολικό σύστημα, ούτε καν σαν συγκεκριμένο μπιχλιμπίδι που κάποιοι διευθυντές επιχειρήσεων αρέσκονται να λανσάρουν για ένα σύντομο χρονικό διάστημα στην αγορά. Παντού όπου κυριαρχεί το θέαμα, οι μόνες οργανωμένες δυνάμεις είναι εκείνες που επιθυμούν το θέαμα. Καμία δεν μπορεί λοιπόν πια να είναι εχθρός αυτού που υπάρχει, ούτε να παραβεί την *omertá*² που αφορά τα πάντα. Τε-

λειώσαμε πια μ' αυτή την ενοχλητική ιδέα, που είχε κυριαρχήσει πάνω από διακόσια χρόνια, σύμφωνα με την οποία μια κοινωνία μπορούσε να δέχεται κριτική και να μετασχηματίζεται, να μεταρρυθμίζεται ή να επαναστατικοποιείται. Κι αυτό δεν επιτεύχθηκε με την εμφάνιση νέων επιχειρημάτων, αλλά απλούστατα επειδή τα επιχειρήματα κατάντησαν ανώφελα. Σ' αυτό το αποτέλεσμα θα μετρήσουμε, αντί για την καθολική ευτυχία, την επίφοβη δύναμη των δικτύων της τυραννίας.

Ποτέ η λογοκρισία δεν ήταν πιο τέλεια. Ποτέ η γνώμη εκείνων, που σε ορισμένες χώρες, τους κάνουν να πιστεύουν ακόμη ότι παραμένουν ελεύθεροι πολίτες δεν υπόκειτο σε τόσους περιορισμούς προκειμένου να γίνει γνωστή, κάθε φορά που αφορά κάποια επιλογή που θα επηρεάσει την πραγματική τους ζωή. Ποτέ δεν επιτρέπεται να τους λες ψέμματα με μια τόσο πλήρη απουσία συνεπειών. Το μόνο που επιτρέπεται στο θεατή είναι ν' αγνοεί τα πάντα, να μην αξίζει τίποτα. Εκείνος που πάντα κοιτάζει, προκειμένου να μάθει τι πρόκειται να συμβεί, δε θ' αντιδράσει ποτέ: έτσι ακριβώς πρέπει να 'ναι ο θεατής. Ακούμε συχνά ν' αναφέρουν σαν εξαίρεση τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου ο Νίξον κατέληξε κάποια μέρα να τιμωρηθεί εξαιτίας μιας σειράς υπερβολικά αδέξιων και κυνικών αρνήσεων. Αλλ' αυτή η εξαίρεση εντελώς τοπικού χαρακτήρα, που είχε ορισμένες παλιές ιστορικές αιτίες, δεν ισχύει πια ολοφάνερα, μιας κι ο Ρήγκαν έκανε πρόσφατα το ίδιο πράγμα ατιμώρητα. Ό,τι δεν επιδοκιμάζεται ποτέ, στην πραγματικότητα επιτρέπεται. Επομένως είναι αναχρονιστικό να μιλάμε για σκάνδαλα. Σ' έναν σημαίνοντα ιταλό πολιτικό, που χρημάτισε μέλος του υπουργικού συμβουλίου και συνάμα της παράλληλης κυβέρνησης, αποκαλούμενης Π2, *Potere Due*³, αποδίδεται μια φράση που συνοψίζει στην εντέλεια την περίοδο στην οποία, εισήλθε λίγο μετά την Ιταλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ολόκληρος ο κόσμος: Σκάνδαλα υπήρχαν, μα δεν υπάρχουν πια".

Στη 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, ο Μαρξ περιγράφει τον αρπακτικό ρόλο του Κράτους στη Γαλλία της Β' Αυτοκρατορίας, που αριθμούσε τότε μισό εκατομμύριο δημοσίους υπαλλήλους: "Τα

πάντα έγιναν έτσι αντικείμενο της κυβερνητικής δραστηριότητας, απ' το γεφύρι, το σχολείο, την κοινοτική ιδιοκτησία ενός χωριού μέχρι τους σιδηρόδρομους, την εθνική ιδιοκτησία και τα επαρχιακά πανεπιστήμια". Το περιβόητο ζήτημα της χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων είχε τεθεί ήδη από εκείνη την εποχή, εφόσον ο Μαρξ παρατηρεί ότι "τα κόμματα τα οποία, καθένα με τη σειρά του, πάλευαν για την υπεροχή, έβλεπαν στην κατάληψη αυτού του τεράστιου οικοδομήματος το σπουδαιότερο λάφυρο του νικητή". Όλα αυτά ηχούν ωστόσο κάπως βουκολικά, και καθώς λένε, ξεπερασμένα, μιας κι οι κερδοσκοπικές δραστηριότητες του Κράτους σήμερα αφορούν περισσότερο τις καινούργιες πόλεις και τους αυτοκινητόδρομους, την υπόγεια κυκλοφορία και την παραγωγή πυρηνικής κι ηλεκτρικής ενέργειας, την πετρελαϊκή έρευνα και τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, τη διοίκηση τραπεζών και τα κοινωνικοπολιτιστικά κέντρα, τις αλλαγές στην "οπτικοακουστική σφαίρα" και τις παράνομες εξαγωγές όπλων, την προώθηση ακινήτων και τη φαρμακοβιομηχανία, την αγροτική παραγωγή και προμήθεια τροφίμων καθώς και τη διαχείριση νοσοκομείων, τις στρατιωτικές πιστώσεις και τα μυστικά κονδύλια του διαρκώς επεκτεινόμενου Τομέα που οφείλει να διευθύνει τις πολυάριθμες υπηρεσίες προστασίας της κοινωνίας. Παρόλα αυτά, ο Μαρξ παραμένει δυστυχώς για πάρα πολύ καιρό επίκαιρος, αναφέροντας στο ίδιο βιβλίο την κυβέρνηση "η οποία δεν παίρνει τη νύχτα τις αποφάσεις που θέλει να εκτελέσει τη μέρα, αλλά αποφασίζει τη μέρα κι εκτελεί τη νύχτα".

9

Αυτή η τόσο τέλεια δημοκρατία κατασκευάζει η ίδια τον μυστηριώδη εχθρό της, την τρομοκρατία. Στην πραγματικότητα, προτιμάει να κριθεί σε σχέση με τους εχθρούς της παρά σε σχέση με τ' αποτελέσματά της. Η ιστορία της τρομοκρατίας είναι γραμμένη απ' το Κράτος. Επομένως είναι διδακτική. Οι πληθυσμοί-θεατές δεν είναι βέβαια σε θέση να

ξέρουν τα πάντα για την τρομοκρατία, αλλά πάντοτε ξέρουν αρκετά ώστε να έχουν πεισθεί ότι, σε σχέση με την τρομοκρατία, όλα τ' άλλα θα πρέπει να τους φαίνονται μάλλον αποδεκτά, ή εν πάσει περιπτώσει πιο εύλογα και πιο δημοκρατικά.

Ο εκσυγχρονισμός της καταστολής κατέληξε ν' αναδείξει, αρχικά μέσα στα πλαίσια της εμπειρίας-πρότυπο στην Ιταλία με τ' όνομα "ανανήψαντες", ένορκους επαγγελματίες κατηγορούς, κάτι που στην πρώτη εμφάνισή τους τον 17ο αιώνα, στη διάρκεια των ταραχών της Σφενδόνης, είχε ονομαστεί "μάρτυρες καθ' υπαγόρευση". Αυτή η θεαματική πρόοδος της Δικαιοσύνης πλημμύρισε τις ιταλικές φυλακές με πολλές χιλιάδες κατάδικους που πληρώνουν για έναν εμφύλιο πόλεμο που δεν έλαβε χώρα, για ένα είδος εκτεταμένης ένοπλης εξέγερσης που κατά τύχη δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, για έναν πραξικοπηματισμό μ' ονειρικά στοιχεία.

Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η εξήγηση των μυστηρίων της τρομοκρατίας φαίνεται να έχει επιφέρει μια συμμετρία ανάμεσα σε αντιτιθέμενης απόψεις, σαν να επρόκειτο για δύο φιλοσοφικές σχολές που προσβεύουν απολύτως αντιμαχόμενα μεταφυσικά κατασκευάσματα. Ορισμένοι δεν βλέπουν στην τρομοκρατία τίποτε περισσότερο από κάποιες οφθαλμοφανείς μηχανορραφίες των μυστικών υπηρεσιών. Άλλοι εκτιμούν αντίθετα ότι δεν πρέπει να προσάπτουμε στους τρομοκράτες παρά μόνο την πλήρη έλλειψη ιστορικού νοήματος. Η χρήση έστω κι ελάχιστης ιστορικής λογικής θα μας επέτρεπε να συμπεράνουμε γρήγορα ότι δεν υπάρχει τίποτα αντιφατικό στο να θεωρείς ότι οι άνθρωποι, που στερούνται κάθε ίχνος ιστορικού νοήματος, μπορούν εξίσου να χειραγωγηθούν, και μάλιστα ακόμη ευκολότερα απ' τους άλλους. Επίσης είναι ευκολότερο να πεισθεί "ν' ανανήψει" κάποιος στον οποίο μπορείς ν' αποδείξεις ότι γνώριζες εξαρχής τα πάντα σε σχέση με όσα νόμιζε ότι διέπραττε ανενόχλητα. Είναι αναπόφευκτη συνέπεια των παράνομων οργανωτικών μορφών στρατιωτικού τύπου το ότι αρκεί να διεισδύσουν λίγοι άνθρωποι σ' ορισμένες θέσεις του δικτύου για να εξαπατήσουν, και να εξουδετερώσουν, πολλούς. Η κριτική, όσον αφορά τα ζητήματα

εκτίμησης της ένοπλης πάλης, οφείλει ωστόσο ν' αναλύει ορισμένες φορές κάποια απ' αυτές τις επιχειρήσεις ιδιαίτε-
ρας, δίχως ν' αφήνεται να παραπλανηθεί απ' τη γενική
ομοιότητα που ενδεχομένως παρουσιάζουν στο σύνολό
τους. Θα πρέπει εξάλλου να περιμένουμε, σαν λογικά
πιθανό, ότι οι υπηρεσίες προστασίας του Κράτους, θα
σκεφθούν να χρησιμοποιήσουν όλα τα πλεονεκτήματα
που προσφέρονται στο πεδίο του θεάματος, το οποίο
ακριβώς έχει οργανωθεί γι' αυτό προ πολλού. Αντίθετα,
η δυσκολία να συλλάβουν κάτι τέτοιο φαίνεται απίθανη
και δεν ηχεί λογικά.

Το άμεσο ενδιαφέρον της κατασταλτικής δικαιοσύ-
νης σ' αυτόν τον τομέα, συνίσταται ασφαλώς στη γενί-
κευση, το ταχύτερο δυνατό. Το σημαντικό σ' αυτό το
είδος εμπορεύματος, είναι το περιτύλιγμα, ή η ετικέτα:
ο κωδικός του προϊόντος. Κάθε εχθρός της θεαματικής
δημοκρατίας αξίζει όσο κι οι άλλοι, όπως αξίζουν το ίδιο
όλες οι θεαματικές δημοκρατίες. Έτσι, δε μπορεί πια να
υπάρξει ασυλία για τους τρομοκράτες, ακόμα κι αν δεν
κατηγορούνται ότι υπήρξαν τρομοκράτες, θα γίνουν σί-
γουρα, επομένως η έκδοση είναι επιβεβλημένη. Το Νοέμ-
βριο του 1978, στην περίπτωση του *Gabor Winter*, νεαρού
εργαζόμενου σε τυπογραφείο, που κατηγορήθηκε κυρίως,
απ' την κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της
Γερμανίας, ότι συνέταξε κάποιες επαναστατικές προκηρύ-
ξεις, η *Nicole Pradain*, Εισαγγελέας του "Τμήματος Διώ-
ξεως" του Εφετείου Παρισίων, αποφάνθηκε αμέσως ότι
"τα πολιτικά κίνητρα", ο μόνος λόγος για άρνηση έκδοσης
που προβλέπεται απ' τη γαλλογερμανική σύμβαση της
29ης Νοεμβρίου 1951, δεν ήταν δυνατόν να επικληθούν:

"Ο *Gabor Winter* δεν είναι πολιτικός εγκληματίας,
αλλά κοινωνικός. Αρνείται τους κοινωνικούς περιορι-
σμούς. Ένας αληθινός πολιτικός εγκληματίας δεν διακα-
τέχεται από αίσθημα απόρριψης της κοινωνίας. Επιτίθε-
ται στις πολιτικές δομές και όχι, όπως ο *Gabor Winter*, στις
κοινωνικές δομές". Η έννοια του σεβαστού πολιτικού
εγκλήματος δεν αναγνωρίστηκε στην Ευρώπη παρά μόνο
απ' τη στιγμή που η αστική τάξη επιτέθηκε μ' επιτυχία
στις προγενέστερες κατεστημένες κοινωνικές δομές. Ο
χαρακτηρισμός πολιτικό έγκλημα ήταν αδιαχώριστος

απ' τις διάφορες προθέσεις της κοινωνικής κριτικής. Αυτό ίσχυε για τον Μπλανκί, τον Βαρλέν⁴, τον Ντουρούτι. Προσποιούνται λοιπόν τώρα ότι θέλουν να διαφυλάξουν, σαν μια ελάχιστα δαπανηρή πολυτέλεια, ένα έγκλημα καθαρά πολιτικό, το οποίο κανείς ασφαλώς δε θα 'χει πια ποτέ την ευκαιρία να διαπράξει, μιας και κανείς δεν ενδιαφέρεται πια για κάτι τέτοιο, εκτός απ' τους ίδιους τους επαγγελματίες της πολιτικής, των οποίων τα εγκλήματα δε διώκονται σχεδόν ποτέ, και δεν αποκαλούνται πλέον πολιτικά. Όλα τα παραπτώματα και τα εγκλήματα είναι στην ουσία κοινωνικά. Αλλά απ' όλα τα κοινωνικά εγκλήματα, κανένα δε θεωρείται χειρότερο απ' την αυθάδη πρόθεση να θέλεις ακόμη ν' αλλάξεις κάτι μέσα σ' αυτή την κοινωνία, που πιστεύει ότι μέχρι τώρα υπήρξε υπέρ του δέοντος ανεξίκακη και μεγαλόκαρδη αλλά **δεν επιθυμεί να κατηγορείται άλλο.**

10

Η κατάλυση της λογικής ακολουθήθηκε, σύμφωνα με τα θεμελιώδη συμφέροντα του καινούργιου συστήματος κυριαρχίας, χάρη σε διάφορα μέσα που λειτούργησαν πάντοτε προσφέροντας το ένα στο άλλο αμοιβαία υποστήριξη. Πολλά απ' αυτά τα μέσα αφορούν τον τεχνικό εξοπλισμό, που υπήρξε αποτέλεσμα των πειραματισμών του θεάματος κι εκκλαϊκεύτηκε απ' αυτό, ορισμένα όμως συνδέονται περισσότερο με τη μαζική ψυχολογία της υποταγής. Στον τομέα των τεχνικών, όταν η εικόνα που κατασκευάζεται κι επιλέγεται από **κάποιο ν' άλλο** γίνεται η πρωταρχική σχέση του ατόμου με τον κόσμο τον οποίο πρωτίτερα παρατηρούσε από μόνο του, από κάθε θέση στην οποία μπορούσε να βρεθεί, δεν πρέπει προφανώς ν' αγνοούμε ότι η εικόνα μπορεί να συμπεριλάβει τα πάντα διότι στο εσωτερικό της ίδιας εικόνας μπορεί ν' αραδιαστεί οτιδήποτε δίχως καμιά αντίφαση. Η ροή των εικόνων παρασύρει τα πάντα κι επιπλέον κάποιος άλλος κατευθύνει όπως θέλει εκείνος τούτη την απλοποιημένη επιτομή του αισθητού κόσμου. Επιλέγει πού θα κατευθυνθεί αυτό το ρεύμα, καθώς και το ρυθμό όσων θα εκδηλωθούν, σαν μια

διαρκή αναπάντεχη έκπληξη, μη θέλοντας ν' αφήσει καθόλου χρόνο για στοχασμό, κι ολ' αυτά εντελώς ανεξάρτητα απ' όσα μπορεί να καταλάβει ή να σκεφθεί ο θεατής. Σ' αυτή τη συγκεκριμένη εμπειρία της συνεχούς υποταγής, βρίσκεται η ψυχολογική ρίζα της τόσο ευρείας συναίνεσης σ' Αυτό που Είναι Εκεί, η οποία έρχεται να του αναγνωρίσει εκ των πραγμάτων μια ικανοποιητική αξία. Ο θεαματικός λόγος αποσιωπά επιδεικτικά, εκτός απ' αυτό που είναι ξεκάθαρα μυστικό, ό,τι δεν του αρέσει. Αυτό που δείχνει το απομονώνει πάντα απ' τον περίγυρό του, το παρελθόν του, τις προθέσεις του, τις συνέπειές του. Είναι επομένως εξολοκλήρου άλογος. Εφόσον κανείς δεν μπορεί πια να διαφωνήσει μαζί του, το θέαμα έχει το δικαίωμα να διαφωνεί το ίδιο με τον εαυτό του, ν' ανασκευάζει το παρελθόν του. Η υπεροπτική στάση των υπηρετών του όταν πρόκειται να γνωστοποιήσουν μια καινούργια, και ίσως ακόμα πιο ψεύτικη, εκδοχή κάποιων γεγονότων, πηγάζει απ' το ότι ανασκευάζουν με κατηγορηματικό τρόπο την άγνοια και τις λαθεμένες ερμηνείες που αποδίδονται στο κοινό τους, ενώ ήταν οι ίδιοι που έσπευδαν την προηγουμένη να διαδώσουν αυτό το λάθος, με τη συνήθη βεβαιότητά τους. Έτσι η γνώση που παρέχει το θέαμα κι η άγνοια των θεατών εμφανίζονται απατηλά σαν ανταγωνιστικοί παράγοντες τη στιγμή που ο ένας γεννάει τον άλλο. Η δυαδική γλώσσα των ηλεκτρονικών υπολογιστών αποτελεί επίσης μια ακαταμάχητη προτροπή να δεχόμαστε ανά πάσα στιγμή, ανατίρρητα, αυτό που έχει προγραμματιστεί σύμφωνα με τη βούληση κάποιου άλλου, και που παρουσιάζεται σαν η άχρονη πηγή μιας ανώτερης, αμερόληπτης και τέλειας λογικής. Τι κέρδος σε ταχύτητα, και σε λεξιλόγιο, προκειμένου να κρίνεις τα πάντα! Πολιτικό; Κοινωνικό; Πρέπει να διαλέξω. Το ένα αποκλείει το άλλο. Η εκλογή μου επιβάλλεται. Συρίζουν (πάνω απ' τα κεφάλια μας) και ξέρουμε για ποιον είναι αυτές οι δομές⁵. Δεν είναι επομένως παράξενο που οι μαθητές, απ' την παιδική τους ηλικία, ξεκινούν χωρίς δυσκολίες και μ' ενθουσιασμό απ' την Απόλυτη Γνώση της πληροφορικής, ενώ αγνοούν όλο και περισσότερο την ανάγνωση, που απαιτεί αληθινή κρίση σ' όλη την έκταση του κειμένου κι επιπλέον είναι

η μόνη που μπορεί να διευκολύνει την πρόσβαση στην τεράστια προθεαματική ανθρώπινη εμπειρία. Διότι η συζήτηση σχεδόν πέθανε, και σε λίγο θα πεθάνουν και πολλοί από εκείνους που ήξεραν να μιλάνε.

Στον τομέα των μέσων της σκέψης των σύγχρονων πληθυσμών, η πρωταρχική αιτία της παρακμής έγκειται ξεκάθαρα στο γεγονός ότι κάθε λόγος που εμφανίζεται στα πλαίσια του θεάματος δεν αφήνει κανένα περιθώριο για απάντηση· κι η λογική δεν διαμορφώθηκε κοινωνικά παρά μέσα στο διάλογο. Επιπλέον, όταν έχει διαδοθεί ο σεβασμός γι' αυτόν που μιλάει στα πλαίσια του θεάματος, που υποτίθεται ότι είναι σημαίνων πρόσωπο, πλούσιος, με κύρος, που είναι η ίδια η εξουσία, διαδίδεται επίσης η τάση ανάμεσα στους θεατές να θέλουν να είναι εξίσου άλογοι με το θέαμα, για να επιδείξουν μια αντανάκλαση αυτής της εξουσίας σε ατομικό επίπεδο. Τελικά, η λογική δεν είναι εύκολη, και κανείς δεν θέλησε να τους τη διδάξει. Κανείς απ' όσους βρίσκονται υπό την επήρεια ναρκωτικών δεν μελετά τη λογική, επειδή δεν έχει πια την ανάγκη και τη δυνατότητα για κάτι τέτοιο. Αυτή η νωθρότητα του θεατή απαντάται επίσης και σ' οποιονδήποτε διανοούμενο - στέλεχος, στον ειδικό που έχει καταρτιστεί στα γρήγορα, που θα προσπαθήσει σε κάθε περίπτωση να συγκαλύψει τον περιορισμένο χαρακτήρα των γνώσεών του με τη δογματική επανάληψη κάποιου αυθαίρετου και άλογου επιχειρήματος.

Πιστεύεται ευρέως ότι εκείνοι που έδειξαν τη μεγαλύτερη ανικανότητα όσον αφορά τη λογική είναι ακριβώς εκείνοι που αναγόρευσαν τους εαυτούς τους σε επαναστάτες. Αυτή η αστήρικτη κατηγορία προέρχεται από μια προγενέστερη εποχή, όπου σχεδόν όλος ο κόσμος σκεφτόταν μ' ένα μίνιμουμ λογικής, με τη λαμπρή εξαίρεση των κρετίνων και των αγωνιστών (*militants*). Στους τελευταίους συναντούσε κανείς συχνά και κακοπιστία, την οποία και αποδέχονταν επειδή την θεωρούσαν αποτελεσματική. Αλλά δεν είναι δυνατόν σήμερα να παραγνω-

ρίζουμε το γεγονός, ότι η εντατική χρήση του θεάματος έχει μετατρέψει, όπως έπρεπε ν' αναμενόταν, την πλειοψηφία των συγχρόνων μας σε ιδεολόγους, αν και μόνο σπασμωδικά κι αποσπασματικά.

Η έλλειψη λογικής, δηλαδή η απώλεια της δυνατότητας ν' αναγνωρίζεις πάραυτα τι είναι σημαντικό και τι επουσιώδες ή εκτός θέματος' τι είναι ασυμβίβαστο ή αντιστρόφως θα μπορούσε κάλλιστα να είναι συμπληρωματικό' αυτά που η τάδε συνέπεια συνεπάγεται κι αυτά που, αυτόματα, απαγορεύει, ετούτη η ασθένεια προκλήθηκε ηθελημένα στον πληθυσμό με ένεση υψηλής δόσης απ' τους **α ν α ι σ θ η σ ι ο λ ο γ ο υ ς** του θεάματος. Με κανένα τρόπο οι αμφισβητίες δεν είναι πιο ανορθολογικοί απ' τους υποταγμένους ανθρώπους. Απλώς σ' αυτούς η γενική ανορθολογικότητα φαντάζει πιο έντονα, επειδή διακηρύσσοντας το σχέδιό τους, προσπάθησαν να διεξάγουν ένα πρακτικό εγχείρημα' αρκούσε να διαβάσουν μερικά κείμενα δείχνοντας ότι καταλαβαίνουν το νόημά τους. Επιφορτίστηκαν με διάφορα καθήκοντα κατάκτησης της λογικής, ακόμα και της στρατηγικής, που είναι επακριβώς το ολοκληρωμένο πεδίο της ανάπτυξης της διαλεκτικής λογικής των συγκρούσεων, ενώ, όπως ακριβώς και οι άλλοι, στερούνται σε μεγάλο βαθμό ακόμα και την απλή ικανότητα να οδηγηθούν με βάση τα παλιά ατελή εργαλεία της τυπικής λογικής. Για τούτο δεν αμφιβάλλουμε καθόλου' σε σχέση μ' αυτούς, όσο για τους άλλους δεν το σκεφτόμαστε καν.

Το άτομο, που αυτή η άγονη θεαματική σκέψη το έχει σημαδέψει πιο βαθιά **α π' ο π ο ι ο δ ή πο τε** άλλο στοιχείο της διαμόρφωσής του, τίθεται έτσι εξαρχής στην υπηρεσία της κατεστημένης τάξης πραγμάτων, ενώ η υποκειμενική του πρόθεση μπορεί να ήταν εντελώς αντίθετη με μια τέτοια κατάληξη. Στην ουσία, θα μεταχειριστεί την γλώσσα του θεάματος, γιατί είναι η μόνη που του είναι οικεία: αυτή με την οποία του έμαθαν να μιλάει. Αναμφίβολα θα επιδιώξει να φανεί εχθρός της ρητορικής του, αλλά θα χρησιμοποιήσει το συντακτικό του. Είναι ένα απ' τα σπουδαιότερα σημεία της επιτυχίας που έχει σημειώσει η θεαματική κυριαρχία. Η τόσο γρήγορη εξαφάνιση του προουπάρχοντος λεξιλο-

γίου δεν είναι παρά μια στιγμή αυτής της επιχείρησης. Αυτήν εξυπηρετεί.

12

Η εξάλειψη της προσωπικότητας συνοδεύει μοιραία τις συνθήκες της ύπαρξης που έχει υποταχθεί συγκεκριμένα στους θεαματικούς κανόνες, και που είναι έτσι όλο και πιο απομακρυσμένη απ' τις δυνατότητες να γνωρίσει αυθεντικές εμπειρίες, και διαμέσου αυτού του γεγονότος ν' ανακαλύψει τις προσωπικές της προτιμήσεις. Το άτομο, παραδόξως, θα πρέπει μόνιμως ν' απαρνείται τον εαυτό του, αν επιθυμεί πραγματικά να το υπολογίζουν έστω κι ελάχιστα σε μια τέτοια κοινωνία. Αυτή η ύπαρξη προϋποθέτει στην πραγματικότητα μίαν ολοένα εναλασσόμενη προσήλωση, μια διαδοχή μόνιμα απατηλών αφοσιώσεων σε φενακιστικά προϊόντα. Πρόκειται για ένα κυνήγι στο κατόπι του πληθωρισμού των υποτιμημένων σημείων της ζωής. Τα ναρκωτικά βοηθούν τη συμμόρφωση με τούτη την κατάσταση πραγμάτων· η τρέλα βοηθάει να ξεφύγεις απ' αυτήν.

Στις κάθε λογής οικονομικές υποθέσεις αυτής της κοινωνίας, όπου η δ ι α ν ο μ ή των αγαθών έχει συγκεντροποιηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε έχει γίνει αυθéntης, φανερά και ταυτόχρονα κρυφά, ακόμα και του ορισμού του τι μπορεί να είναι αγαθό, συμβαίνει ν' αποδίδουν σ' ορισμένα πρόσωπα αρετές, γνώσεις, ή καμιά φορά ακόμη κι ελαττώματα, εντελώς φανταστικά, προκειμένου να εξηγήσουν με τέτοιες αιτίες την ικανοποιητική ανάπτυξη ορισμένων επιχειρήσεων· κι αυτό με μοναδικό σκοπό να αποκρύψουν, ή τουλάχιστον να συγκαλύψουν όσο είναι δυνατό, τη λειτουργία διαφόρων σ υ μ φ ω ν ι ώ ν που καθορίζουν τα πάντα.

Ωστόσο, παρά τις συχνές προθέσεις της, και τα τεράστια μέσα της να δίνει ευρεία δημοσιότητα, σ' όλη τους τη διάσταση, σε πολυάριθμες υποτιθέμενες αξιόλογες προσωπικότητες, η τωρινή κοινωνία, κι όχι μόνο μέσα απ' ό,τι έχει αντικαταστήσει σήμερα τις τέχνες, ή απ' τα λεγόμενα σχετικά με το θέμα, δείχνει πολύ συχνά το αντίθετο:

την πλήρη ανικανότητα να προσκρούει σε μίαν άλλη ανάλογη ανικανότητα' συγκρούονται λυσσαλέα, μέχρι να τεθεί εκτός μάχης η μια απ' τις δύο. Συμβαίνει ένας δικηγόρος, ξεχνώντας ότι παρίσταται σε μια δίκη έχοντας αναλάβει μια υπόθεση, ν' αφήνεται αφελώς να επηρεαστεί από ένα συλλογισμό του δικηγόρου του αντίδικου παρόλο που ο συλλογισμός αυτός μπορεί να είναι εξίσου αβάσιμος με τον δικό του. Συμβαίνει επίσης ένας ύποπτος, ενώ είναι αθώος, να ομολογεί προς στιγμή το έγκλημα που δεν έχει διαπράξει μόνο και μόνο επειδή εντυπωσιάστηκε απ' τη λογική της υπόθεσης ενός καταδότη που ήθελε να πιστεύει ότι ήταν ένοχος (περίπτωση του γιατρού *Archambeau*, στο *Poitiers*, στα 1984).

Ακόμη κι ο Μακ Λιούαν, ο πρώτος απολογητής του θεάματος, που έμοιαζε να είναι ο πιο πεπεισμένος ηλίθιος του αιώνα του, άλλαξε γνώμη ανακαλύπτοντας επιτέλους, στα 1976, ότι "η πίεση των μέσων μαζικής ενημέρωσης εξωθεί στο παράλογο", κι ότι επείγει η τροποποίηση της χρήσης τους. Ο στοχαστής του Τορόντο είχε περάσει προηγουμένως πολλές δεκαετίες μένοντας έκθαμβος μπροστά στις αναρίθμητες ελευθερίες των οποίων ήταν φορέας το "πλανητικό χωριό" που ήταν προσιτό σε όλους πάραυτα δίχως κόπο. Στα χωριά, σε αντίθεση με τις πόλεις, επικρατούσε πάντα ο συμβιβασμός, η απομόνωση, η μικροπρεπής ενασχόληση με τις υποθέσεις των άλλων, η ανία, τα κουτσομπολιά που επαναλαμβάνονταν πάντα εις βάρος ορισμένων οικογενειών. Και ακριβώς έτσι παρουσιάζεται στο εξής η χυδαιότητα του θεαματικού πλανήτη, όπου είναι πια αδύνατο να διακρίνεις τη δυναστεία των Γκριμάλντι του Μονακό, ή των Βουρβώνων και του Φράνκο από εκείνη που διαδέχτηκε τους Στιούαρτ. Ωστόσο, διάφοροι αχάριστοι μαθητές προσπαθούν σήμερα να κάνουν να ξεχαστεί ο Μακ Λιούαν, και ν' ανανεώσουν τ' αρχικά ευρήματά του, προσβλέποντας με τη σειρά τους σε μια καριέρα που θα εγκωμιάζει με τη βοήθεια των μέσων μαζικής ενημέρωσης όλες αυτές τις καινούργιες ελευθερίες που θα είναι πρόσφορες για τυχαία "επιλογή" στα πλαίσια του εφήμερου. Και πιθανότατα θα τους απαρνηθούν πιο γρήγορα απ' τον εμπνευστή τους.

Το θέαμα δεν κρύβει ότι ορισμένοι κίνδυνοι περιβάλλουν τη θαυμαστή τάξη πραγμάτων που έχει εγκαθιδρύσει. Η μόλυνση των ωκεανών κι η καταστροφή των δασών του Ισημερινού απειλούν την ανανέωση του οξυγόνου της γης· το στρώμα του όζοντος ελαττώνεται με τη βιομηχανική πρόοδο· οι ακτινοβολίες πυρηνικής προέλευσης συσσωρεύονται ανεπανόρθωτα. Το θέαμα αποφαινεται απλώς ότι είναι άνευ σημασίας. Θέλει να συζητάει μόνο για τις ημερομηνίες και τις δόσεις. Κι ως προς αυτό τουλάχιστον, καταφέρνει να είναι καθησυχαστικό· κάτι που για ένα προθεαματικό πνεύμα θα εθεωρείτο αδύνατον.

Οι μέθοδοι της θεαματικής δημοκρατίας χαρακτηρίζονται από μεγάλη ευελιξία, σε αντίθεση με την αποκάλυπτη σκληρότητα της ολοκληρωτικής δικτατορίας. Μπορεί να διατηρείται τ' όνομα ενώ το πράγμα έχει αλλάξει κρυφά (της μύρας, του βοδινού κρέατος, ενός φιλόσοφου). Ή επίσης μπορεί ν' αλλάζει τ' όνομα ενώ το πράγμα εξακολουθεί κρυφά να παραμένει το ίδιο: λογουχάρη, στην Αγγλία η τοποθεσία του εργοστασίου επεξεργασίας πυρηνικών αποβλήτων του *Windscale* μετονομάστηκε σε *Sellafield* προκειμένου ν' απομακρυνθούν ευκολότερα οι υποψίες, μετά από μια καταστρεπτική πυρκαγιά στα 1957, αλλ' αυτή η αλλαγή τοπωνυμίας δεν εμπόδισε την αύξηση της θνησιμότητας από καρκίνο και λευχαιμίας στα περίχωρα. Η αγγλική κυβέρνηση, όπως μαθαίνουμε δημοκρατικότερα τριάντα χρόνια αργότερα, είχε αποφασίσει τότε να κρατήσει μυστική μια έκθεση σχετικά με την καταστροφή κρίνοντας, κι όχι άδικα, ότι ήταν ικανή να κλονίσει την εμπιστοσύνη με την οποία περιέβαλε το κοινό τα πυρηνικά.

Οι πυρηνικές, στρατιωτικές ή πολιτικές πρακτικές απαιτούν μια αυξημένη δόση μυστικότητας σε σχέση με τις άλλες, όπου καθώς ξέρουμε απαιτείται ήδη αρκετή. Για να διευκολύνουν τη ζωή, δηλαδή τα ψέμματα, διάφοροι επιστήμονες που έχουν εκλεγεί απ' τους αφέντες αυτού του συστήματος, ανακάλυψαν τη χρησιμότητα ν' αλλάζουν επίσης τις μονάδες, να τις τροποποιούν σύμφω-

να με περισσότερες οπτικές γωνίες, να τις εκλεπτύνουν, ώστε ανάλογα με τις περιστάσεις, να μπορούν να κάνουν ταχυδακτυλουργίες, με πολλά απ' αυτά τα νούμερα που ανάγονται δύσκολα το 'να στ' άλλο. Έτσι για τη μέτρηση της ραδιενέργειας διατίθενται οι εξής μονάδες: το *curie*, το *becquerel*, το *rontgen*, το *rad*, αλλιώς *centigray*, το *rem*, δίχως να ξεχνάμε το εύχρηστο *millirad* και το *sivert*, που δεν είναι άλλο από 100 *rem*. Αυτό φέρνει στη μνήμη τις υποδιαιρέσεις του αγγλικού νομίσματος, την πολυπλοκότητα των οποίων αργούσαν να κατανοήσουν οι ξένοι, την εποχή που το *Sellafield* ονομαζόταν ακόμη *Wind scale*.

Φαντάζεστε σε τι βαθμό αυστηρότητας κι ακρίβειας θα μπορούσε να είχε φθάσει, τον 19ο αιώνα, η ιστορία των πολέμων και, κατά συνέπεια, οι θεωρητικοί της στρατηγικής αν, με σκοπό να μην παρέχουν υπέρ του δέοντος εμπιστευτικές πληροφορίες στους ουδέτερους σχολιαστές ή στους αντίπαλους ιστορικούς, δεν περιορίζονταν συνήθως να κάνουν τον απολογισμό μιας εκστρατείας με τους εξής όρους:

“Η προκαταρκτική φάση περιλαμβάνει μια σειρά αψιμαχιών όπου, από πλευράς μας, μια συμπαγής εμπροσθοφυλακή, που αποτελείται από τέσσερις στρατηγούς και τις μονάδες που βρίσκονται υπό τις διαταγές τους, συγκρούεται μ' ένα εχθρικό σώμα που αριθμεί 13.000 πεζικάριους. Στην επόμενη φάση διεξάγεται μάχη εκ παρατάξεως, η έκβαση της οποίας αμφισβητείται επί μακρόν, όπου εφορμά το σύνολο της στρατιάς μας, με τα 290 κανόνια της και το ιππικό της ενισχυμένο με 18.000 σπαθοφόρους ενώ ο αντίπαλος αντιτάσσει στρατεύματα που δεν παρατάσσουν λιγότερους από 3.600 υπολοχαγούς του πεζικού, σαράντα ιλάρχους Ουσσάρους και εικοσιτέσσερις θωρακοφόρους. Μετά από εναλλαγές αποτυχιών κι επιτυχιών μεταξύ των δύο πλευρών, η μάχη μπορεί να θεωρηθεί τελικά αμφίροπη. Οι απώλειές μας, μάλλον λιγότερες απ' το μέσο αριθμό που παρατηρείται συνήθως σε μάχες ανάλογης διάρκειας και έντασης, είναι αισθητά ανώτερες από εκείνες των Ελλήνων στο Μαραθώνα, αλλά παραμένουν κατώτερες από εκείνες των Πρώσων στην Ιένα”. Σύμφωνα με το παραπάνω παράδειγμα, ένας ειδικός είναι

δυνατόν να σχηματίσει μια αμυδρή ιδέα για τις συγκρουόμενες δυνάμεις. Αλλά η διεύθυνση των επιχειρήσεων είναι βέβαιο ότι παραμένει υπεράνω κάθε κρίσης.

Τον Ιούνιο του 1987, ο *Pierre Bacher*, αναπληρωτής διευθυντής μελετών-κατασκευών της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού της Γαλλίας, εξέθεσε την τελευταία άποψη για την ασφάλεια των πυρηνικών αντιδραστήρων. Εφοδιάζοντάς τους με βάνες και φίλτρα, είναι πολύ πιο εύκολο ν' αποφευχθούν μείζονες καταστροφές, ρήξη ή έκρηξη των τοιχωμάτων, που θα έθιγαν το σύνολο μιας "περιφέρειας". Αυτό είναι που θέλουν περισσότερο: να τα κάνουν απόλυτα αδιάρρηκτα. Είναι προτιμότερο, κάθε φορά που ο αντιδραστήρας δείχνει να ζορίζεται, ν' αποσυμπιέζεται βαθμιαία, ραντίζοντας μια στενή γειτονική έκταση μερικών χιλιομέτρων, έκταση που κάθε φορά θα διευρύνεται μ' εντελώς διαφορετικό και τυχαίο τρόπο ανάλογα με τις μεταπτώσεις των ανέμων. Αποκαλύπτει ότι, στη διάρκεια των δύο προηγούμενων χρόνων, οι μυστικές δοκιμές που διεξήχθησαν στο *Cadarache*, στη *Drôme*⁶, "απέδειξαν συγκεκριμένα ότι τα απόβλητα — κυρίως αέρια — δεν ξεπερνούν μερικά χιλιοστά, και στη χειρότερη περίπτωση το ένα εκατοστό της ραδιενέργειας που επικρατεί στο εσωτερικό των τοιχωμάτων". Η χειρότερη περίπτωση είναι λοιπόν πολύ περιορισμένη: ένα εκατοστό. Στο παρελθόν ήταν σίγουροι ότι δεν υπήρχε κανένας κίνδυνος, εκτός απ' την περίπτωση ατυχήματος, το οποίο λογικά ήταν αδύνατο. Η πείρα των πρώτων χρόνων άλλαξε τον παραπάνω συλλογισμό ως εξής: επειδή το ατύχημα είναι πάντα δυνατό, εκείνο που πρέπει ν' αποφευχθεί, είναι να μην οδηγήσει στο κατώφλι της καταστροφής, πράγμα που είναι εύκολο. Αρκεί η μόλυνση να προξενείται βαθμηδόν και λίγο-λίγο. Ποιος αμφιβάλει ότι είναι πολύ πιο υγιεινό να περιοριστείς για μερικά χρόνια στην κατανάλωση 140 εκατοστόλιτρων βότκας τη μέρα, αντί ν' αρχίσεις να μεθοκοπάς ευθύς αμέσως σαν τους Πολωνούς;

Είναι σίγουρα κρίμα το ότι η ανθρώπινη κοινωνία αντιμετωπίζει τόσο φλέγοντα προβλήματα, τη στιγμή που έχει γίνει πρακτικά αδύνατο ν' ακουστεί η παραμικρή αντίρρηση στον εμπορευματικό λόγο, τη στιγμή που η κυριαρ-

χία, ακριβώς επειδή την προστατεύει το θέαμα από κάθε απάντηση στις αποσπασματικές ή φρενήρεις αποφάσεις και δικαιολογίες της, πιστεύει ότι δε χρειάζεται πια να σκεφθεί και όντως δεν ξέρει πια να σκεφθεί. Όσο ξεροκέφαλοι κι αν είναι οι δημοκράτες, δεν θα προτιμούσαν να τους έχουν διαλέξει πιο ευφείς αφέντες;

Στη διεθνή συνδιάσκεψη ειδικών που συνήλθε στη Γενεύη το Δεκέμβριο του 1986, έμπαινε πολύ απλά το ζήτημα της παγκόσμιας απαγόρευσης της παραγωγής φθοροχλωρανθράκων, των αερίων που καταστρέφουν αντιδρώντας για πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, αλλά με πολύ έντονο ρυθμό, το λεπτό στρώμα του όζοντος που προστάτευε τούτον τον πλανήτη — θα τον θυμόσατε — απ' τις βλαβερές συνέπειες τις κοσμικής ακτινοβολίας. Ο *Daniel Verilhe*, εκπρόσωπος της θυγατρικής εταιρίας χημικών προϊόντων της *Elf-Aquitaine*, και μέλος μ' αυτή την ιδιότητα σε μια γαλλική αντιπροσωπεία πεισματικά αντίθετη σ' αυτή την απαγόρευση, έκανε την εξής όλο νόημα παρατήρηση: "Χρειάζονται τουλάχιστον τρία χρόνια για να τελειοποιηθούν κάποια ενδεχόμενα υποκατάστατα και το κόστος μπορεί να τετραπλασιαστεί". Γνωρίζουμε ότι το εξαφανιζόμενο στρώμα του όζοντος, στο ύψος που βρίσκεται, δεν ανήκει σε κανένα και δεν έχει καμία εμπορική αξία. Ο βιομηχανικός ιθύνων νους κάνει λοιπόν τους επικριτές του ν' αναλογιστούν στο σύνολό της την ανεξήγητη οικονομική τους αδιαφορία, ανακαλώντας τους στην πραγματικότητα: "Είναι πολύ ριψοκίνδυνο να στηρίζεται μια βιομηχανική στρατηγική σε επιταγές που υπαγορεύει η προστασία του περιβάλλοντος".

Όσοι είχαν αρχίσει, εδώ κι αρκετό καιρό, την κριτική της πολιτικής οικονομίας ορίζοντάς την σαν "την ολοκληρωμένη άρνηση του ανθρώπου" δεν έπεσαν έξω. Αυτό είναι το χαρακτηριστικό της γνώρισμα.

Ακούμε να λένε ότι η επιστήμη έχει πια υποταχθεί στις επιταγές του οικονομικού κέρδους, αυτό ίσχυε πά-

ντα. Εκείνο που είναι καινούργιο, είναι ότι η οικονομία κατέληξε να πολεμάει ανοιχτά τους ανθρώπους· όχι πια μονάχα τις δυνατότητές τους για ζωή, αλλά κι αυτές ακόμη τις δυνατότητες επιβίωσής τους. Εντούτοις η επιστημονική σκέψη διάλεξε, σε αντίθεση μ' ένα μεγάλο μέρος του ίδιου του παρελθόντος της εναντίον της δουλείας, να υπηρετήσει τη θεαματική κυριαρχία. Η επιστήμη, πριν φθάσει σ' αυτό το σημείο, κατείχε μια σχετική αυτονομία. Επομένως ήξερε να σκεφθεί πάνω στο μερίδιο πραγματικότητας που της αναλογούσε, και μ' αυτό τον τρόπο μπόρεσε να συμβάλλει ανεκτίμητα στην αύξηση των μέσων της οικονομίας. Όταν η πανίσχυρη οικονομία τρελάθηκε, κι οι θεαματικοί καιροί δεν είναι τίποτ' άλλο από τρελοί, κατάργησε τα τελευταία ίχνη επιστημονικής αυτονομίας, αξεχώριστα στο μεθοδολογικό πεδίο και στο πεδίο των πρακτικών συνθηκών της δραστηριότητας των "ερευνητών". Δε ζητάνε πια απ' την επιστήμη να κατανοήσει τον κόσμο, ή να βελτιώσει οτιδήποτε. Της ζητάνε να δικαιολογεί πάραυτα ό,τι γίνεται. Εξίσου ανόητη σ' αυτόν τον τομέα όπως και σ' όλους τους άλλους, που εκμεταλλεύεται με την πιο ολέθρια απερισκεψία, η θεαματική κυριαρχία κατέρριψε το γιγαντιαίο δέντρο της επιστημονικής γνώσης με μοναδικό σκοπό να πελεκήσει μια αστυνομική ράβδο. Για να υπακούσει σ' αυτή την έσχατη κοινωνική επιταγή σχετικά με μια κατάφωρα αδύνατη δικαιολόγηση, είναι προτιμότερο να μην ξέρει πια και πολύ να σκεφθεί, αλλ' αντίθετα να είναι καλά εξασκημένη στα τεχνάσματα του θεαματικού λόγου. Και όντως η εκπορνευμένη επιστήμη τούτων των αξιοκαταφρόνητων καιρών ανακάλυψε σ' αυτή την καριέρα, ελαφρά τη καρδία και με μεγάλη προθυμία, την πιο πρόσφατη εξειδίκευσή της.

Η επιστήμη της απατηλής δικαιολόγησης εμφανίστηκε όπως ήταν φυσικό με τα πρώτα συμπτώματα παρακμής της αστικής κοινωνίας, μαζί με τον καρκινικό πολλαπλασιασμό των λεγόμενων "ανθρωπιστικών" ψευδοεπιστημών. Αλλά η σύγχρονη ιατρική, λογουχάρη, μπορούσε, κάποτε, να παρουσιάζεται σαν χρήσιμη, κι εκείνοι που νίκησαν την ευλογία ή τη λέπρα ήταν διαφορετικοί απ' αυτούς που έχουν συνθηκολογήσει μικρόψυχα με τις πυρηνικές ακτι-

νοβολίες ή τη χημεία των τροφίμων και της αγροτικής παραγωγής. Γρήγορα διαπιστώνει κανείς ότι η ιατρική σήμερα δεν έχει, πια, ασφαλώς, το δικαίωμα να προστατεύει την υγεία του πληθυσμού απ' το παθογόνο περιβάλλον, γιατί κάτι τέτοιο θα ήταν σαν να εναντιώνεται στο Κράτος, ή έστω στη φαρμακοβιομηχανία. Αλλά το γεγονός ότι είναι αναγκασμένη να σιωπά δεν είναι το μόνο που μαρτυράει την κατάντια της τωρινής επιστημονικής δραστηριότητας. Είναι επίσης, πολύ συχνά, τα όσα έχει την αφέλεια να ομολογεί. Οι καθηγητές *Even* και *Andrieu*, του νοσοκομείου *Laënnec*, ανακοινώνοντας το Νοέμβριο του 1985, μετά από πειράματα οχτώ ημερών σε τέσσερις ασθενείς, ότι είχαν ίσως ανακαλύψει ένα αποτελεσματικό φάρμακο κατά του *A.I.D.S.*, δημιούργησαν δυο μέρες αργότερα, κι ενώ οι ασθενείς είχαν πεθάνει, μερικές επιφυλάξεις σε πολλούς γιατρούς, που είχαν σημειώσει μικρότερη πρόοδο ή μπορεί και να ζήλευαν, σχετικά με το βεβιασμένο τρόπο με τον οποίο έσπευσαν να κατοχυρώσουν κάτι που δεν ήταν παρά απατηλή φαινομενικότητα θριάμβου, λίγες ώρες πριν καταρρεύσει. Κι οι καθηγητές απολογήθηκαν ατάραχοι με τον ισχυρισμό ότι "τελικά, είναι προτιμότερες οι ψεύτικες ελπίδες απ' το να μην υπάρχουν καθόλου". Ήταν δε τόσο αδαείς ώστε δεν αντιλήφθηκαν ότι αυτό το επιχείρημα, από μόνο του, ήταν η ολοκληρωτική άρνηση του επιστημονικού πνεύματος κι ότι ιστορικά είχε χρησιμεύσει πάντοτε να συγκαλύπτει τις προσοδοφόρες φαντασιοκοπίες των μάγων και των κομπογιαννιτών, σε εποχές που δεν τους εμπιστευόνταν τη διεύθυνση νοσοκομείων.

Όταν η επίσημη επιστήμη καταντάει να κατευθύνεται απ' την τύχη, όπως και το υπόλοιπο κοινωνικό θέαμα το οποίο, πίσω από μια εμφάνιση υλικά εκσυγχρονισμένη κι εμπλουτισμένη, δεν έκανε άλλο απ' το να επαναλάβει τις παμπάλαιες τεχνικές των αυτοσχέδιων θιάσων στα πανηγύρια — ταχυδακτυλουργοί, κράχτες, κλακαδόροι —, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι, παράλληλα, ξαναποκτούν μεγάλο κύρος, λίγο-πολύ παντού, οι μάγοι κι οι θρησκευτικές αιρέσεις, το ζεν συσκευασμένο υπό κενό ή η θεολογία των Μορμόνων. Η άγνοια, που τόσο πολύ εξυπηρέτησε τις κατεστημένες εξουσίες, επιπλέον αποτέλεσε πάντοτε αντικείμενο εκμετάλλευσης πανούργων

επιχειρήσεων στο περιθώριο των νόμων. Ποια στιγμή θα ήταν ευνοϊκότερη τώρα που ο αναλφαβητισμός έχει τόσο εξαπλωθεί; Αλλά τούτη η πραγματικότητα απορρίπτεται με τη σειρά της με μια άλλη επίδειξη μαγγανείας. Η *U.N.E.S.C.O.*, όταν ιδρύθηκε, είχε υιοθετήσει έναν επιστημονικό ορισμό, πολύ ακριβή, του αναλφαβητισμού τον οποίο έθετε σαν καθήκον της να καταπολεμήσει στις καθυστερημένες χώρες. Όταν είδαν να επανέρχεται απροσδόκητα το ίδιο φαινόμενο, αλλά τούτη τη φορά με προέλευση τις λεγόμενες αναπτυγμένες χώρες, όπως κάποιος, περιμένοντας τον *Grouchu*⁷, είδε να ξεπροβάλλει στη μάχη ο *Blucher*⁸, στάθηκε αρκετό να φωνάξουν τη φρουρά των ειδικών οι οποίοι έδωσαν γρήγορα τη λύση ενός και μόνο αποφασιστικού κτυπήματος, αντικαθιστώντας τον όρο αναλφαβητισμός με τον όρο λειτουργικός αναλφαβητισμός: όπως ένα "κατασκευασμένο κείμενο" μπορεί να εμφανιστεί την κατάλληλη στιγμή για να στηρίξει μια υψηλή εθνική υπόθεση. Και για να θεμελιώσουν καλύτερα την ορθότητα του νεολογισμού, στους παιδαγωγικούς κύκλους, διοχέτευσαν γρήγορα ένα νέο ορισμό, σαν να ήταν ανέκαθεν αποδεκτός, σύμφωνα με τον οποίο, ενώ αναλφάβητος ήταν, καθώς ξέρουμε, εκείνος που δεν είχε μάθει ποτέ να διαβάζει, ο λειτουργικά αναλφάβητος, με τη σύγχρονη έννοια είναι, εντελώς αντίθετα, εκείνος που έμαθε με ανάγνωση (και μάλιστα κ α λ ύ τ ε ρ α απ' ό,τι στο παρελθόν, όπως μπορούν να βεβαιώσουν ψυχρά οι πιο προικισμένοι επίσημοι θεωρητικοί κι ιστορικοί της παιδαγωγικής), αλλά κατά τύχη την ξέχασε ευθύς αμέσως. Αυτή η εκπληκτική εξήγηση θα κινδύνευε να είναι περισσότερο ανησυχητική παρά καθησυχαστική, αν δεν είχε αποφύγει έντεχνα, μιλώντας ακροθιγώς και σαν να μην το έβλεπε, το πρώτο συμπέρασμα που θα ερχόταν στο μυαλό όλων σε πιο επιστημονικές εποχές: ότι δηλαδή τούτο το τελευταίο φαινόμενο θα άξιζε κι αυτό να εξηγηθεί, και να καταπολεμηθεί, εφόσον ποτέ δεν είχε παρατηρηθεί, ούτε καν το είχαν φανταστεί, πουθενά, πριν απ' τις πρόσφατες προόδους της αποδιοργανωμένης σκέψης, όπου η παρακμή της ερμηνείας συμβαδίζει με την παρακμή της πρακτικής.

Πάνω από εκατό χρόνια νωρίτερα, το Νέο γαλλικό Λεξικό Συνωνύμων του *A.L. Sardou* όριζε τις αποχρώσεις που πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στις λέξεις: πανούργος, απατηλός, εξαπατητικός, δελεαστικός, επίβουλος, παραπειστικός και που στο σύνολό τους, αποτελούν σήμερα ένα είδος παλέτας χρωμάτων που ταιριάζουν σ' ένα πορτραίτο της κοινωνίας του θεάματος. Δεν ήταν στα καθήκοντα της εποχής του, ούτε και του ίδιου σαν ειδικού, μια εξίσου ξεκάθαρη έκθεση των συγγενών, αλλά πολύ διαφορετικών έννοιών των κινδύνων που πρέπει να περιμένει φυσιολογικά ό τι θ' αντιμετωπίσει κάθε ομάδα που επιδίδεται στην ανατροπή, λογουχάρη σύμφωνα με την εξής διαβάθμιση: παραπλάνηση, προβοκάτσια, διάβρωση, χειραγώγηση, οικειοποίηση, μεταστροφή. Έτσι κι αλλιώς, αυτές οι σημαντικές αποχρώσεις δεν εμφανίστηκαν ποτέ στους θεωρητικούς της "ένοπλης πάλης".

" Π α ν ο ύ ρ γ ο ς (*fallacieux* απ' το λατινικό *fallaciosus*), ικανός ή εξοικειωμένος να εξαπατά, γεμάτος δολιότητα: το επίθετο αυτό είναι ταυτόσημο με το επίθετο α π α τ η λ ό ς (*trompeur*) στον υπερθετικό του βαθμό. Αυτό που εξαπατά ή οδηγεί σε πλάνη μ' οποιονδήποτε τρόπο, είναι α π α τ η λ ό: αυτό που έχει φτιαχτεί για να εξαπατήσει, να παραπλανήσει, να παρασύρει σε σφάλμα βάσει ενός συγκροτημένου σχεδίου εξαπάτησης και με τη βοήθεια δόλου και των πιο ισχυρών και κατάλληλων μέσων παραπλάνησης, είναι πανούργος. Το επίθετο α π α τ η λ ό ς είναι μια λέξη γενική κι απροσδιόριστη. Όλα τα είδη αβέβαιων σημείων και φαινομένων είναι α π α τ η λ ά: το επίθετο πανούργος υποδηλώνει την ψευτιά, τη δολιότητα, την προμελετημένη απάτη, λόγιοι, διακηρύξεις, συλλογισμοί σοφιστικοί είναι πανούργοι. Η λέξη αυτή εμφανίζει ομοιότητες με τις λέξεις ε ξ α π α τ η τ ι κ ό ς (*imposteur*), δ ε λ ε α σ τ ι κ ό ς (*seducteur*), ε π ί β ο υ λ ο ς (*insidieux*), π α ρ α π ε ι σ τ ι κ ό ς (*captieux*), αλλά δεν είναι ταυτόσημη. Το επίθετο ε ξ α π α τ η τ ι κ ό ς υποδηλώνει όλα τα είδη ψεύτικων επιφάσεων ή προσχεδιασμένων σκευωριών με σκοπό την παραπλάνηση ή την πρόκληση βλάβης, λογουχάρη υποκρισία, συκοφαντία κ.λ.π. Το επίθετο δ ε -

λ ε α σ τ ι κ ό ς εκφράζει την επιδέξια ενέργεια με σκοπό την κατάκτηση κάποιου, την αποπλάνησή του με πλάγια κι επιτήδεια μέσα. Το επίθετο ε π ί β ο υ λ ο ς υπονοεί τη δράση κατά την οποία στήνει κάποιος επιδέξια παγίδες και κάνει τους άλλους να πέσουν σ' αυτές. Το επίθετο π α ρ α π ε ι σ τ ι κ ό ς περιορίζεται στην επιτήδεια ενέργεια με την οποία αιφνιδιάζεται κάποιος κι οδηγείται σε πλάνη. Το επίθετο π α ν ο ύ ρ γ ο ς συγκεντρώνει την πλειονότητα των παραπάνω γνωρισμάτων".

16

Η έννοια, ακόμη νέα, π α ρ α π λ η ρ ο φ ό ρ η σ η εισήχθηκε πρόσφατα απ' τη Ρωσία, μαζί με πολλές άλλες επινοήσεις χρήσιμες στη διαχείριση των σύγχρονων Κρατών. Χρησιμοποιείται πάντοτε σε μεγάλο βαθμό απ' την εξουσία, και κατά συνέπεια απ' τους ανθρώπους που κατέχουν ένα μερίδιο οικονομικής ή πολιτικής εξουσίας, για να διατηρηθεί το κατεστημένο και πάντοτε προσδίδοντας σ' αυτή τη χρήση μια λειτουργία α ν τ ε π ί θ ε σ η ς . Ό,τι αντιβαίνει στη μία και μοναδική επίσημη αλήθεια οφείλει να είναι αναγκαστικά παραπληροφόρηση που προέρχεται από εχθρικές, ή τουλάχιστον ανταγωνιστικές, δυνάμεις, κι η οποία είναι σκόπιμα διαστρεβλωμένη από κακοβουλία. Η παραπληροφόρηση δεν είναι η ρητή άρνηση ενός γεγονότος που αρμόζει στις αρχές ή η ρητή επιβεβαίωση ενός γεγονότος που δεν τους αρμόζει: αυτό ονομάζεται ψύχωση. Σε αντίθεση με το καθαρό ψέμα, η παραπληροφόρηση, και να γιατί είναι ενδιαφέρουσα η έννοια για τους υπερασπιστές της κυρίαρχης κοινωνίας, οφείλει αναγκαστικά να εμπεριέχει κάποιο ποσοστό αλήθειας, αλλά αλλοιωμένο εσκεμμένα από κάποιον επιτήδειο εχθρό. Η εξουσία που μιλάει για παραπληροφόρηση δεν πιστεύει ότι η ίδια δεν έχει κανένα απολύτως ελάττωμα, αλλά ξέρει ότι μπορεί ν' αποδώσει σε κάθε συγκεκριμένη κριτική την υπερβολική ανακρίβεια που ενυπάρχει στη φύση της παραπληροφόρησης κι έτσι να μην αναγκαστεί ποτέ να παραδεχτεί κάποιο συγκεκριμένο ελάττωμα.

Συμπερασματικά, παραπληροφόρηση είναι η κακο-

ποίηση της αλήθειας. Όποιος τη διοχετεύει είναι ένοχος, κι όποιος την πιστεύει, ηλίθιος. Αλλά ποιος είναι τέλος πάντων ο επιτήδειος εχθρός; Στην περίπτωση μας, δεν μπορεί να είναι η τρομοκρατία, που δεν κινδυνεύει να "παραπληροφορήσει" κανένα, μιας κι είναι επιφορτισμένη ν' αντιπροσωπεύει οντολογικά την πιο βλακώδη και λιγότερο αποδεκτή π λ ά ν η . Χάρη στην ετυμολογία του, και στις σύγχρονες αναμνήσεις των περιορισμένων συγκρούσεων οι οποίες, γύρω στα μέσα του αιώνα, έφεραν πρόσκαιρα αντιμέτωπες την Ανατολή με τη Δύση, το συγκεντρωμένο θεαματικό με το διάχυτο θεαματικό, ακόμη και σήμερα ο καπιταλισμός των ενσωματωμένου θεαματικού προσποιείται ότι πιστεύει πως ο ολοκληρωτικός γραφειοκρατικός καπιταλισμός — που παρουσιάζεται μάλιστα μερικές φορές σαν το υπόβαθρο κι η πηγή έμπνευσης των τρομοκρατών — παραμένει ο κύριος εχθρός του, όπως ακριβώς κι ο τελευταίος λέει το ίδιο πράγμα για τον πρώτο, παρά τις αναρίθμητες αποδείξεις για τη βαθύτερη συμμαχία κι αλληλεγγύη τους. Στην πραγματικότητα, όλες οι κατεστημένες εξουσίες, εκτός από ορισμένους πραγματικούς τοπικούς ανταγωνισμούς, χωρίς να θέλουν να το παραδεχτούν, σκέφτονται συνέχεια αυτό που είχε υπενθυμίσει κάποτε, απ' τη μεριά της εξέγερσης και χωρίς μεγάλη επιτυχία την εποχή εκείνη, ένας απ' τους εξέχοντες Γερμανούς διεθνιστές αφότου είχε αρχίσει ο πόλεμος του 1914: "Ο κύριος εχθρός βρίσκεται μέσα στη χώρα μας". Η παραπληροφόρηση είναι τελικά το συνώνυμο αυτού που εξέφραζαν, στη γλώσσα του κοινωνικού πολέμου του 19ου αιώνα, "τα νοσηρά πάθη". Είναι οτιδήποτε σκοτεινό που θα υπήρχε κίνδυνος να επιθυμεί ν' ανταχθεί στη θαυμαστή ευτυχία με την οποία αυτή η κοινωνία, καθώς ξέρουμε, ανταμοίβει όσους της δείχνουν εμπιστοσύνη. Ευτυχία που δεν γίνεται να ξεπληρωθεί με διάφορους κινδύνους ή ασήμαντες απογοητεύσεις. Όλοι όσοι α ν α γ ν ω ρ ί ζ ο υ ν αυτή την ευτυχία μέσα στο θέαμα πιστεύουν ότι δεν πρέπει να φείδονται του κόστους της, ενώ οι άλλοι παραπληροφορούν.

Το άλλο πλεονέκτημα που υπάρχει στην καταγγελία μιας εντελώς επιμέρους παραπληροφόρησης, ερμηνεύοντάς την κατ' αυτό τον τρόπο, είναι ότι κατά συνέπεια

ο συνολικός λόγος του θεάματος δεν μπορεί ν' αποτελέσει αντικείμενο υποψίας ότι εμπεριέχει παραπληροφόρηση, εφόσον είναι σε θέση να προσδιορίσει, με την πλέον επιστημονική βεβαιότητα, το πεδίο όπου εμφανίζεται η μοναδική παραπληροφόρηση: είναι οτιδήποτε μπορεί να ειπωθεί και δεν θα του αρέσει.

Αναμφίβολα κατά λάθος — εκτός κι αν πρόκειται για καλοστημένη παγίδα — έγινε πρόσφατα συζήτηση στη Γαλλία για το ενδεχόμενο επίσημης απονομής ενός είδους πιστοποιητικού στα μέσα μαζικής ενημέρωσης που θ' αναγράφει "εγγυημένο χωρίς παραπληροφόρηση": κάτι τέτοιο θα δυσχερατούσε ορισμένους επαγγελματίες των μέσων μαζικής επικοινωνίας, που ήθελαν ακόμη να πιστεύουν, ή πιο μετριοπαθώς να κάνουν πως πιστεύουν, ότι στο εξής δεν θα λογοκρίνονταν στ' αλήθεια. Αλλά κυρίως η έννοια παραπληροφόρηση δεν προορίζεται προφανώς να χρησιμοποιηθεί α μ υ ν τ ι κ ά, κι ακόμα λιγότερο στα πλαίσια μιας στατικής αμυντικής διάταξης, ανεφοδιάζοντας ένα Σινικό Τείχος, μια γραμμή Μαζινό, που θα όφειλε να προστατεύει απόλυτα ένα χώρο απαγορευμένο υποτίθεται στην παραπληροφόρηση. Πρέπει να υπάρχει παραπληροφόρηση και να είναι ρευστή, να μπορεί να κυκλοφορήσει παντού. Εκεί όπου ο θεαματικός λόγος δεν βάλλεται, θα ήταν ανόητο να τον υπερασπίζεται. Γιατί έτσι η έννοια αυτή θα φθειρόταν υπερβολικά γρήγορα υπερασπίζοντάς τον, ενάντια στη λογική, σε σημεία που θα έπρεπε αντίθετα ν' αποφευχθεί να κινήσουν την προσοχή. Επιπλέον, οι αρχές δεν έχουν, στην πραγματικότητα, καμιά ανάγκη να εγγυηθούν ότι μια συγκεκριμένη πληροφορία δεν θα εμπεριείχε παραπληροφόρηση. Κι εξάλλου δεν διαθέτουν τα μέσα για κάτι τέτοιο: δεν απολαμβάνουν και τόσο σεβασμού και δεν θα έκαναν άλλο απ' το να κινήσουν υποψίες για τη συζητούμενη πληροφορία. Η έννοια παραπληροφόρηση είναι χρήσιμη μόνο στην αντεπίθεση. Πρέπει να παραμένει στα μετόπισθεν και μετά να ρίχνεται αμέσως μπροστά για ν' απωθήσει κάθε αλήθεια που θα πήγαινε να εμφανιστεί.

Αν καμιά φορά κινδυνεύει να εμφανιστεί ένα είδος άτακτης παραπληροφόρησης, στην υπηρεσία ορισμένων επιμέρους συμφερόντων που βρίσκονται προσωρινά σε

σύγκρουση, και να γίνει κι αυτή επίσης πιστευτή, όντας ανεξέλεγκτη κι αντιστρατευόμενη μ' αυτό τον τρόπο το συνολικό έργο μιας λιγότερο ανεύθυνης παραπληροφόρησης, δεν υπάρχει λόγος ν' ανησυχούμε ότι δεν έχουν προσληφθεί και γι' αυτή πιο έμπειροι ή πιο επιδέξιοι διαστρεβλωτές: κι αυτό επειδή απλούστατα η παραπληροφόρηση εκτυλίσσεται σήμερα σ' ένα κόσμο όπου δεν υπάρχει πια θέση για καμιά επαλήθευση.

Η συγχρητική έννοια παραπληροφόρηση εμφανίζεται στο προσκήνιο για ν' αναιρέσει πάραυτα, με μόνο το θόρυβο του ονόματός της, κάθε κριτική την οποία δεν ακούσαν να εξαφανίσουν τα διάφορα πρακτορεία οργάνωσης της σιωπής. Λογουχάρη, θα μπορούσαν να πουν μια μέρα, αν κάτι τέτοιο φαινόταν αναγκαίο, ότι τούτο το γραφτό είναι μια επιχείρηση παραπληροφόρησης πάνω στο θέαμα, ή μάλλον, πράγμα που είναι το ίδιο, παραπληροφόρησης εις βάρος της δημοκρατίας.

Αντίθετα απ' ό,τι βεβαιώνει η αντεστραμμένη θεαματική της έννοια, η πρακτική της παραπληροφόρησης δεν μπορεί παρά να υπηρετεί εδώ και τώρα το Κράτος, υπό την άμεση καθοδήγησή του, ή με πρωτοβουλία όσων υπερασπίζουν τις ίδιες αξίες. Στην πραγματικότητα, η παραπληροφόρηση εμπεριέχεται σ' όλη την υφιστάμενη πληροφόρηση, σαν το κύριο γνώρισμά της. Δεν κατονομάζεται παρά εκεί όπου πρέπει να διατηρηθεί, διαμέσου του εκφοβισμού, η παθητικότητα. Εκεί όπου η παραπληροφόρηση **κ α τ ο ν ο μ ά ζ ε τ α ι**, δεν υπάρχει. Εκεί όπου υπάρχει, δεν κατονομάζεται.

Όταν υπήρχαν ακόμη ιδεολογίες που συγκρούονταν, που τάσσονταν υπέρ ή κατά της τάδε γνώριμης όψης της πραγματικότητας, υπήρχαν φανατικοί και ψεύτες, αλλά όχι "παραπληροφορητές". Όταν δεν επιτρέπεται πια, λόγω του σεβασμού της θεαματικής συναίνεσης, ή έστω λόγω κάποιας ματαιόδοξης θεαματικής επιθυμίας, να πουν στ' αλήθεια σε τι αντιτίθενται, ή εξίσου τι εγκρίνουν μέσα σ' όλα αυτά τα επακόλουθα και τουναντίον συχνά υποχρεώνονται ν' αποκρύψουν μια πλευρά που θεωρείται, για κάποιο λόγο, επικίνδυνη στα πλαίσια όσων πρέπει ν' αποδεχτούν, τότε ασκούν παραπληροφό-

ρηση, είτε διαμέσου της απερισκεψίας, είτε διαμέσου της λήθης, ή διαμέσου ενός υποτιθέμενου λανθασμένου συλλογισμού. Λογουχάρη, στο πεδίο της αμφισβήτησης μετά το 1968, οι ανίκανοι αφομοιωτές που ονομάστηκαν "φιλοκαταστασιακοί" ήταν οι πρώτοι παραπληροφορητές, διότι απέκρυπταν όσο ήταν δυνατό τις πρακτικές εκδηλώσεις διαμέσου των οποίων είχε επιβεβαιωθεί η κριτική την οποία κολακεύονταν ότι είχαν ενστερνιστεί. Και καθόλου ενοχλημένοι απ' το γεγονός ότι εξασθένιζαν την έκφρασή της, δεν αναφέρονταν ποτέ σε τίποτε και σε κανέναν, για να δίνουν την εντύπωση ότι είχαν ανακαλύψει οι ίδιοι κάτι.

17

Αντιστρέφοντας μια περίφημη χεγκελιανή διατύπωση, παρατηρούσα ήδη στα 1967 ότι "μέσα στον παραγματικά ανεστραμμένο κόσμο, το αληθινό είναι μια στιγμή του ψεύτικου". Τα χρόνια που πέρασαν από τότε απεικόνισαν τις προόδους αυτής της αρχής σε κάθε επιμέρους τομέα, δίχως εξαίρεση.

Έτσι, σε μια εποχή όπου δεν μπορεί πια να υπάρξει σύγχρονη τέχνη, καθίσταται δύσκολο να κρίνει κανείς τις κλασσικές τέχνες. Σ' αυτή την περίπτωση, όπως και σ' άλλες, η άγνοια καλλιεργείται για ν' αποτελέσει αντικείμενο εκμετάλλευσης. Την ίδια στιγμή που χάνονται από κοινού το νόημα της ιστορία και το γούστο, οργανώνονται δίκτυα πλαστοποίησης. Αρκεί να έχεις με το μέρος σου τους εμπειρογνώμονες και τους εκτιμητές έργων τέχνης, κι είναι αρκετά εύκολο, να κάνεις τα πάντα δεκτά εφόσον στις αγοραπωλησίες τέτοιου είδους, όπως, σε τελευταία ανάλυση, και στις άλλες, η πώληση επικυρώνει κάθε αξία. Κατόπιν, οι συλλέκτες και τα μουσεία, ως επί το πλείστον αμερικάνικα, πλημμυρισμένα με πλαστά έργα, θα επιδιώκουν να συντηρήσουν την καλή τους φήμη, όπως ακριβώς το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο συντηρεί το μύθο της θετικής αξίας των υπέρογκων χρεών εκατό εθνών.

Το ψεύτικο διαμορφώνει το γούστο, κι ενθαρρύνει το πλαστό, εξαφανίζοντας εσκεμμένα τη δυνατότητα

αναφοράς στο αυθεντικό. Μάλιστα τ ρ ο π ο π ο ι ο ύ ν το αληθινό, απ' τη στιγμή που κάτι τέτοιο είναι εφικτό, για να το κάνουν να μοιάζει με το ψεύτικο. Οι Αμερικανοί, όντας οι πιο πλούσιοι κι οι πιο μοντέρνοι, ήταν τα κυριώτερα θύματα αυτού του εμπορίου πλαστών έργων τέχνης. Κι ακριβώς οι ίδιοι χρηματοδοτούν τις εργασίες ανακαίνισης των Βερσαλιών και της Καπέλα Σιξτίνα. Γι' αυτό οι νωπογραφίες του Μιχαήλ Αγγέλου πρέπει να πάρουν ζωντανά χρώματα κινούμενου σχεδίου, και τ' αυθεντικά έπιπλα των Βερσαλιών ν' αποκτήσουν τη ζωηρή λάμψη της επιχρύσωσης που θα τα κάνει να μοιάζουν πολύ με απομιμήσεις επίπλων της εποχής του Λουδοβίκου 14ου, που εισάγονται πολυδάπανα στο Τέξας.

Η κρίση του Φόουερμαχ, σχετικά με το γεγονός ό τι η εποχή του προτιμούσε "την εικόνα από το αντικείμενο, το αντίγραφο απ' το πρωτότυπο, την αναπαράσταση απ' την πραγματικότητα" επιβεβαιώθηκε πλήρως απ' τον αιώνα του θεάματος, και μάλιστα σε πολλούς τομείς τους οποίους ο 19ος αιώνας είχε θελήσει να μείνουν μακριά απ' ό,τι ήταν ήδη η βαθύτερη ουσία του: η καπιταλιστική βιομηχανική παραγωγή. Έτσι η αστική τάξη είχε διαδώσει ευρύτατα το αυστηρό πνεύμα του μουσείου, του πρωτότυπου αντικειμένου, της ακριβούς ιστορικής κριτικής, του αυθεντικού ντοκουμέντου. Αλλά σήμερα, το πλαστό τείνει ν' αντικαταστήσει παντού το αληθινό. Ως προς αυτό, είναι πολύ επίκαιρο το γεγονός ό τι η μόλυνση που οφείλεται στην κυκλοφορία των αυτοκινήτων υποχρεώνει ν' αντικατασταθούν με πλαστικά ομοιώματα τα άλογα του *Marly*⁹ ή τα ρωμαϊκά αγάλματα της πύλης του *Saint-Trophine*. Σε τελευταία ανάλυση, θα είναι πιο ωραία από πριν, για να τα φωτογραφίζουν οι τουρίστες.

Το αποκορύφωμα ήταν, χωρίς αμφιβολία, η γελοία απάτη των κινέζων γραφειοκρατών σχετικά με τα ογκώδη αγάλματα της τεράστιας βιομηχανικής στρατιάς του Πρώτου Αυτοκράτορα¹⁰, τα οποία προσκλήθηκαν να θαυμάσουν επί τόπου τόσοι δημόσιοι άνδρες που πραγματοποιούσαν επίσκεψη. Αυτό αποδεικνύει επομένως, εφόσον μπόρεσαν να τους εξαπατήσουν τόσο κραυγαλέα ό τι κανείς δεν διέθετε, μέσα σ' όλο το πλήθος των συμβούλων τους, έστω κι ένα άτομο που να γνωρίζει την ιστορία

της τέχνης, στην Κίνα ή αλλού. Ξέρουμε ότι η παιδεία τους είναι εντελώς διαφορετική: "Ο υπολογιστής της Εξοχότητός σας δεν διέθετε πληροφορίες γι' αυτά". Η διαπίστωση αυτή ότι, για πρώτη φορά, μπορεί κανείς να κυβερνήσει χωρίς να έχει καμιά καλλιτεχνική μόρφωση και καμιά αίσθηση του αυθεντικού ή του αδύνατου, θα αρκούσε για να υποθέσει κανείς ότι όλοι τούτοι οι αφελείς και μωρόπιστοι ιθύνοντες της οικονομίας και της διοίκησης θα οδηγήσουν πιθανότατα τον κόσμο σε κάποια μεγάλη καταστροφή, αν η πρακτική τους δεν το είχε ήδη αποδείξει.

18

Η κοινωνία μας έχει θεμελιωθεί πάνω στο μυστικό, απ' τις "εταιρίες-βιτρίνα" που συγκαλύπτουν τη συσσωρευμένη περιουσία των ιδιοκτητών τους μέχρι τα "μυστικά αμυντικά σχέδια" τα οποία καλύπτουν σήμερα έναν ευρύτατο τομέα του Κράτους που βρίσκεται υπεράνω των νόμων απ' τα συχνά φοβερά μυστικά της ποιοτικής υποβαθμισμένης παραγωγής που καλύπτονται πίσω απ' τη διαφήμιση, μέχρι τις προβολές των παραλλαγών του παρεκτεταμένου μέλλοντος, στις οποίες μόνο η κυριαρχία διακρίνει το πιο πιθανό προχώρημα όσων διαβεβαιώνει ότι δεν υπήρξαν ποτέ, μελετώντας ταυτόχρονα τις απαντήσεις που θα δώσει μυστηριωδώς. Παρεμπιπτόντως μπορούμε να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις.

Υπάρχει ένας ολοένα αυξανόμενος αριθμός χώρων, τόσο στις μεγαλουπόλεις όσο και σ' ορισμένες απαγορευμένες ζώνες στην ύπαιθρο, που είναι απρόσιτοι, δηλαδή κρυμμένοι και προστατευμένοι από κάθε βλέμμα, μακριά απ' την αθώα περιέργεια και ισχυρά προφυλαγμένοι απ' την κατασκοπεία. Χωρίς να είναι όλοι καθαρά στρατιωτικοί, έχουν εξουδετερώσει μ' αυτό τον τρόπο κάθε κίνδυνο ελέγχου απ' τους περαστικούς ή τους κατοίκους, ακόμη κι απ' την αστυνομία, η οποία είδε από καιρό τα καθήκοντά της να περιορίζονται μόνο στην επιτήρηση και την πάταξη του κοινού εγκλήματος. Έτσι στην Ιταλία, όταν ο Άλντο Μόρο ήταν κρατούμενος της *Potere Due*, δεν ήταν φυλακισμένος σ' ένα κτίριο, λίγο πολύ δύσκολο ν'

ανακαλυφθεί, αλλά απλούστατα σ' ένα κτίριο στο οποίο δεν μπορούσε να εισδύσει κανείς.

Υπάρχει ένας ολοένα αυξανόμενος αριθμός ανθρώπων που έχουν εκπαιδευτεί να δρουν μέσα στη μυστικότητα, που έχουν διδαχτεί κι εξασκηθεί να μην κάνουν τίποτε άλλο εκτός απ' αυτό. Είναι ειδικά αποσπάσματα ανθρώπων εφοδιασμένων με απόρρητα αρχεία, δηλαδή με μυστικές παρατηρήσεις κι αναλύσεις. Άλλοι είναι εφοδιασμένοι με διάφορες τεχνικές διεύθυνσης και χειρισμού αυτών των μυστικών υποθέσεων. Τέλος, όταν πρόκειται για τους τομείς "Δράσης", μπορούν εξίσου να εξοπλίζονται με δυνατότητες απλοποίησης των μελετούμενων προβλημάτων.

Ενώ τα μέσα που διατίθενται σ' αυτούς τους ανθρώπους, οι οποίοι έχουν ειδικευθεί στην επιτήρηση και τον επηρεασμό, ολοένα αυξάνονται, συναντούν επίσης γενικές συνθήκες που χρόνο με το χρόνο τους είναι όλο και πιο ευνοϊκές. Όταν, λογουχάρη, οι καινούργιες συνθήκες της κοινωνίας του ενσωματωμένου θεαματικού ανάγκασαν την κριτική της να παραμένει πραγματικά υποχθόνια, όχι επειδή κρύβεται αλλά επειδή επισκιάστηκε απ' την κακόγουστη σκηνοθεσία της σκέψης της διασκέδασης, όσοι μολοντούτο είναι επιφορτισμένοι να επιτηρούν αυτή την κριτική, και στην ανάγκη να την διαψεύδουν, μπορούν τελικά να χρησιμοποιήσουν εναντίον της τις παραδοσιακές μεθόδους στις οποίες καταφεύγουν προκειμένου να εξουδετερώσουν τους κύκλους που βρίσκονται στην παρανομία: προβοκάτσια, διάβρωση και διάφορες μορφές εξάλειψης της αυθεντικής κριτικής προς όφελος μιας ψεύτικης, που κατασκευάζεται για το σκοπό αυτό. Η αβεβαιότητα αυξάνει συνεχώς όταν η γενική απάτη του θεάματος εμπλουτίζεται με την δυνατότητα προσφυγής σε χίλιες-δυο επιμέρους απάτες. Ένα ανεξιχνίαστο έγκλημα, στη φυλακή ή αλλού, μπορεί έτσι να ονομαστεί αυτοκτονία κι η κατάλυση της λογικής επιτρέπει ανακρίσεις και δίκες, όπου το παράλογο φθάνει στο απόγειό του, οι οποίες είναι συχνά διαστρεβλωμένες εξαρχής διαμέσου εξωφρενικών αυτοψιών που διενεργούν περίεργοι πραγματογνώμονες.

Εδώ και καιρό, έχουμε συνηθίσει παντού να βλέπουμε

να εκτελούνται με συνοπτική διαδικασία άνθρωποι κάθε λογής. Οι γνωστοί τρομοκράτες, ή οι θεωρούμενοι σαν τέτοιοι, καταπολεμούνται ανοιχτά με τρομοκρατικό τρόπο. Η Μοσάντ δολοφονεί σε ξένο έδαφος τον Αμπού Τζιχάντ, η αγγλική *S.A.S* Ιρλανδούς, κι η παρακρατική "*G.A.L.*"¹¹ Βάσκους. Όσοι δολοφονούνται από υποτιθέμενους τρομοκράτες δεν επιλέγονται χωρίς λόγο, αλλά γενικά είναι αδύνατο να γνωρίζουμε με σιγουριά αυτούς τους λόγους. Ξέρουμε ότι ο σιδηροδρομικός σταθμός της Μπολώνια ανατινάχθηκε για να εξακολουθήσει η Ιταλία να είναι ευνομούμενη χώρα κι επίσης τι είναι τα "αποσπάσματα θανάτου" στη Βραζιλία κι ότι η Μαφία μπορεί να πυρπολήσει ένα ξενοδοχείο στις Ηνωμένες Πολιτείες για να επιβάλλει την "προστασία" της. Αλλά πώς είναι δυνατόν να ξέρουμε σε τι χρησίμευσαν στο βάθος οι "παρνοϊκοί φονιάδες του *Brabant*"¹²; Είναι δύσκολο να εφαρμόσουμε την αρχή *Cui prodest?* (Ποιον ωφελεί;) σ' ένα κόσμο όπου τόσα και τόσα ζωτικά συμφέροντα είναι τόσο καλά συγκαλυμμένα. Έτσι ώστε, υπό την κυριαρχία του ενσωματωμένου θεαματικού, ζει και πεθαίνει κανείς στο σημείο συμβολής ενός πολύ μεγάλου αριθμού μυστηρίων.

Διάφορες φήμες που διοχετεύονται από τους μπάτσους-ανθρώπους των μέσων μαζικής ενημέρωσης αποκτούν αμέσως, ή, στη χειρότερη περίπτωση, αφού επαναληφθούν τρεις-τέσσερις φορές, το αδιαμφισβήτητο κύρος παμπάλαιων ιστορικών αποδείξεων. Σύμφωνα με τη μυθική αυθεντία του θεάματος του καιρού μας, απρόσμενα πρόσωπα που είχαν χαθεί μες στη σιωπή επανεμφανίζονται σαν φανταστικοί επιζώντες, η επιστροφή των οποίων μπορεί πάντα να αναπαρασταθεί ή να σχεδιασθεί, και ν' α π ο δ ε ι χ θ ε ι με την παραμικρή φημολογία των ειδικών. Οι νεκροί αυτοί που δεν έχουν ενταφιαστεί κανονικά απ' το θέαμα, βρίσκονται κάπου ανάμεσα στον Αχέροντα¹³ και τη Λήθη¹⁴, υποτίθεται ότι κοιμούνται περιμένοντας να στέρξουν να τους ξυπνήσουν, όλους, τον τρομοκράτη που ξανακατεβαίνει απ' τους λόφους, τον πειρατή που ξανάρχεται απ' τη θάλασσα και τον κλέφτη που δεν έχει πια ανάγκη να κλέβει.

Έτσι η αβεβαιότητα οργανώνεται παντού. Η προστα-

σία της κυριαρχίας επιτελείται πολύ συχνά με ψευδέ-
πιθήσεις, που ο τρόπος παρουσίασής τους απ' τα μέσα
μαζικής ενημέρωσης συγκαλύπτει την πραγματική επιχεί-
ρηση: όπως το παράδοξο πραξικόπημα του Τεχέρο και
των χωροφυλάκων του στο ισπανικό Κοινοβούλιο στα
1981, η αποτυχία του οποίου έπρεπε ν' αποκρύψει ένα άλ-
λο πιο σύγχρονο, δηλαδή συγκαλυμμένο, π ρ ο ν ο υ ν -
τ σ ι α μ έ ν τ ο, το οποίο πέτυχε. Κάτω απ' την ίδια οπτι-
κή, η αποτυχία ενός σαμποτάζ¹⁵ των γαλλικών ειδικών
υπηρεσιών, στα 1985, στη Νέα Ζηλανδία, θεωρήθηκε από
ορισμένους σαν στρατήγημα, που προοριζόταν ίσως ν'
αποστρέψει την προσοχή απ' τα πολυάριθμα νέα καθήκο-
ντα αυτών των υπηρεσιών, κάνοντάς μας να πιστέψουμε
στη γελοιογραφική τους αδεξιότητα τόσο στην επιλογή
των στόχων όσο και στις μεθόδους εκτέλεσης. Ακόμα πιο
σίγουρα θεωρήθηκε σχεδόν απ' όλους ότι οι γεωλογικές
έρευνες σχετικά με την ύπαρξη κοιτασμάτων πετρελαίου
στο υπέδαφος της πόλης του Παρισιού, που
διεξήχθησαν με τυμπανοκρουσίες το φθινόπωρο του 1986,
τον μόνο σοβαρό στόχο που είχαν ήταν να μετρήσουν το
σημείο όπου έχει φθάσει η ικανότητα αποβλάκωσης κι
υποταγής των κατοίκων, παρουσιάζοντάς τους μια υποτι-
θέμενη μελέτη που ήταν εντελώς εξωφρενική ως προς
το οικονομικό της σκέλος.

Η εξουσία έχει γίνει τόσο μυστηριώδης ώστε μετά την
υπόθεση της παράνομης πώλησης όπλων στο Ιράν, απ'
την Προεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών, αναρωτιόταν
κανείς ποιος κυβερνάει στην πραγματικότητα τις Ηνωμέ-
νες Πολιτείες, την πιο ισχυρή δύναμη του λεγόμενου
δημοκρατικού κόσμου. Και ποιος διάβολος άραγε, μπορεί
να κυβερνήσει τον δημοκρατικό κόσμο;

Αν προχωρήσουμε βαθύτερα, σ' αυτό τον κόσμο που
επισήμως ξεχειλίζει από σεβασμό για όλες τις οικονομι-
κές αναγκαιότητες, ποτέ κανείς δεν ξέρει πόσο κοστίζει
πραγματικά οποιοδήποτε προϊόν: στην πραγματικότητα,
το πιο σημαντικό μέρος του πραγματικού κόσμιου δ εν
υπολογίζεται ποτέ και το υπόλοιπο
κρατιέται μυστικό.

Ο στρατηγός Νοριέγκα έγινε παγκόσμια γνωστός στις αρχές της χρονιάς του 1988. Ήταν ανεπίσημος δικτάτορας του Παναμά, χώρας δίχως στρατό, όπου διοικούσε την Εθνοφρουρά. Διότι ο Παναμάς δεν είναι στην πραγματικότητα κυρίαρχο Κράτος: δημιουργήθηκε για χάρη της διώρυγάς του, και όχι το αντίστροφο. Νόμισμά του είναι το δολάριο, και τα πραγματικά στρατεύματα που σταθμεύουν στο έδαφός του είναι επίσης ξένα. Ο Νοριέγκα είχε ολοκληρώσει λοιπόν την καριέρα του, η οποία στην περίπτωση του ήταν εντελώς ταυτόσημη μ' εκείνη του Γιαρουζέλσκι στην Πολωνία, σαν στρατηγός-τοποτηρητής, στην υπηρεσία του κατακτητή. Εισηγάγε ναρκωτικά στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθότι ο Παναμάς δεν αποφέρει αρκετά, κι εξήγαγε στην Ελβετία τα "παναμαϊκά" του κεφάλαια. Είχε συνεργαστεί με τη *C.I.A.* ενάντια στην Κούβα και, για να έχει την αναγκαία κάλυψη στις οικονομικές του δραστηριότητες, είχε επίσης καταδώσει στις αμερικανικές αρχές, που έχουν ψύχωση μ' αυτό το πρόβλημα, κάποιους ανταγωνιστές του στο εμπόριο ναρκωτικών. Ο κύριος σύμβουλός του σε θέματα ασφαλείας, που έκανε την Ουάσιγκτον να ζηλεύει, ήταν ο καλύτερος της πιάτσας, ο *Michael Harari*, πρώην αξιωματικός της Μοσάντ, της ισραηλινής μυστικής υπηρεσίας. Όταν οι Αμερικανοί θέλησαν να τον ξεφορτωθούν, επειδή ορισμένοι δικαστές τους τον είχαν καταδικάσει απερίσκεπτα, ο Νοριέγκα δήλωσε ότι ήταν αποφασισμένος να υπερασπιστεί τον εαυτό του μέχρι εσχάτων, από παναμαϊκό πατριωτισμό, ενάντια τόσο στον εξεγερμένο λαό του, όσο και στους ξένους. Στο όνομα του αντιιμπεριαλισμού, απέσπασε εξ αρχής την δημόσια υποστήριξη των πιο σκληρών γραφειοκρατών δικτατόρων της Κούβας και της Νικαράγουας.

Απέχοντας πολύ απ' το ν' αποτελεί μια στενά παναμαϊκή ιδιομορφία, ο στρατηγός Νοριέγκα, που π ο υ λ ά ε ι και π ρ ο φ α σ ί ζ ε τ α ι τ α π ά ν τ α σ' ένα κόσμο όπου παντού γίνεται το ίδιο, ήταν, πέρα για πέρα, σαν πολιτικός, σαν στρατηγός, σαν καπιταλιστής, απόλυτα αντιπροσωπευτικός του ενσωματωμένου θεαματικού και των επιτυχιών που ευνοεί στις πολυποίκιλες κατευθύν-

σεις της εσωτερικής και διεθνούς πολιτικής του. Είναι το πρότυπο του Η γ ε μ ό ν α τ ο υ κ α ι ρ ο ύ μ α ς κ ι απ' αυτούς που προορίζονται να έρθουν και να παραμείνουν στην εξουσία, όπου κι αν βρίσκονται, οι ικανότεροι του μοιάζουν πολύ. Δεν είναι ο Παναμάς που γεννάει τέτοια θαύματα, είναι η εποχή μας.

20

Για κάθε υπηρεσία πληροφοριών, και σ' αυτό συμφωνούν με τη σωστή κλαουζεβιτσιανή θεωρία περί πολέμου, η γ ν ώ σ η πρέπει να μεταφράζεται σε δ ύ ν α μ η. Από τούτο το γεγονός, αυτή η υπηρεσία αντλεί τώρα το κύρος της, το είδος της ιδιόμορφης ποιήσής της. Ενώ η ευφύια εκδιώχτηκε ολοσχερώς από το θέαμα, που εμποδίζει τη δράση των άλλων και δεν λέει σχεδόν τίποτα αληθινό σχετικά μ' αυτήν, φαίνεται μάλλον ότι βρήκε καταφύγιο σ' αυτούς που αναλύουν πραγματικότητες κι ενεργούν μυστικά πάνω σ' αυτές. Πρόσφατα, κάποιες αποκαλύψεις, που η Μάργκαρετ Θάτσερ έκανε το παν να τις κουκουλώσει, μάταια όμως, γιατί μ' αυτό τον τρόπο τις επιβεβαίωσε, απέδειξαν ότι στην Αγγλία αυτές οι υπηρεσίες είχαν ήδη την δυνατότητα να προκαλέσουν την πτώση ενός υπουργού την πολιτική του οποίου έκριναν επικίνδυνη. Η γενική περιφρόνηση που προκαλεί το θέαμα ξαναδίνει έτσι, για καινούργιους λόγους, ελκυστικότητα σ' αυτό που είχε ονομαστεί, την εποχή του Κίπλινγκ, "το μεγάλο ρίσκο".

Η "αστυνομική αντίληψη της ιστορίας" ήταν στο 19ο αιώνα μια αντιδραστική και γελοία ερμηνεία, την ώρα που τόσα ισχυρά κοινωνικά κινήματα ξεσήκωναν τις μάζες. Οι σημερινοί ψευδοαμφισβητίες αυτό το ξέρουν εξακοής ή από βιβλία και νομίζουν ότι το συμπέρασμα τούτο ισχύει αιώνια. Δεν θέλουν σε καμιά περίπτωση να δουν την αληθινή πρακτική του καιρού τους, γιατί είναι υπερβολικά απογοητευτική για τις χλιαρές ελπίδες τους. Το Κράτος το ξέρει, και ρισκάρει.

Τη στιγμή που όλες σχεδόν οι όψεις της διεθνούς πολιτικής ζωής, κι ένας αυξανόμενος αριθμός εκείνων που εμπεριέχονται στην εσωτερική πολιτική λειτουργούν

κι εμφανίζονται στο στίλ των μυστικών υπηρεσιών, με παγίδες, παραπληροφόρηση, διπλή ερμηνεία — αυτή που μ π ο ρ ε ί να συγκαλύψει μίαν άλλη, ή απλώς να δώσει την εντύπωση ότι το κάνει — το θέαμα αρκείται να διαδίδει τον πληκτικό κόσμο του αναγκαστικά ακατανόητου, μια ανιαρή σειρά αστυνομικών μυθιστορημάτων στερημένων από ζωή κι απ' τα οποία απουσιάζει πάντα το τέλος. Έτσι η ρεαλιστική σκηνοθεσία μίας συμπλοκής νέγρων, τη νύχτα, σε μια στοά, παρουσιάζεται σαν ικανοποιητικό δραματουργικό εύρημα.

Η ηλιθιότητα πιστεύει ότι όλα είναι ξεκάθαρα, όταν η τηλεόραση δείχνει μια ωραία εικόνα και τη σχολιάζει μ' ένα ξεδιάντροπο ψέμα. Η ημι ελίτ¹⁶ αρκείται στη γνώση ότι σχεδόν τα πάντα είναι σκοτεινά, διφορούμενα, "συναρμολογημένα" με βάση άγνωστους κώδικες. Μία πιο κλειστή ελίτ θα ήθελε να ξέρει το αληθινό, διότι της είναι δύσκολο να το διακρίνει ξεκάθαρα σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση, παρόλα τα αποκλειστικά δεδομένα και τις απόρρητες πληροφορίες που μπορεί να διαθέτει. Να γιατί θα ήθελε πολύ να γνωρίζει τη μέθοδο της αλήθειας, αν και η επιθυμία της αυτή μένει συνήθως ανικανοποίητη.

21

Το μυστικό κυριαρχεί σ' αυτό τον κόσμο, καταρχήν σαν μυστικό της κυριαρχίας. Σύμφωνα με το θέαμα, το μυστικό δεν είναι, υποτίθεται, παρά μια αναγκαία εξαίρεση του κανόνα της αφειδούς πληροφόρησης σ' όλη την επιφάνεια της κοινωνίας, όπως επίσης κι η κυριαρχία, στον "ελεύθερο κόσμο" του ενσωματωμένου θεαματικού, περιορίζεται, υποτίθεται, σ' έναν Τομέα της εκτελεστικής εξουσίας που βρίσκεται στην υπηρεσία της δημοκρατίας. Αλλά κανείς δεν πιστεύει σ' αλήθεια το θέαμα. Πώς οι θεατές αποδέχονται την ύπαρξη του μυστικού το οποίο, αυτό καθαυτό, εγγυάται ότι δεν θα μπορούσαν να διαχειριστούν ένα κόσμο του οποίου αγνοούν τις θεμελιώδεις πραγματικότητες, αν παραδόξως τους ζητούσαν ειλικρινά τη γνώμη τους πάνω στον τρόπο διαχείρισής του; Είναι γεγονός ότι το μυστικό δεν εμφανίζεται σχεδόν σε κανένα

στην απρόσιτη καθαρότητά του, και στη λειτουργική γενικότητά του. Όλοι δέχονται ότι υπάρχει αναπόφευκτα μια μικρή μυστική ζώνη που επιφυλάσσεται στους ειδικούς κι όσο για τη γενικότητα των πραγμάτων, πολλοί πιστεύουν ότι γνωρίζουν τα μυστικά της.

Ο Λα Μποεσί στο βιβλίο του *Λόγος περί εθελοδοουλείας* έδειξε πώς η εξουσία ενός τυράννου πρέπει να βρει πολυάριθμα ερείσματα ανάμεσα στους ομόκεντρους κύκλους ατόμων που ωφελούνται, ή νομίζουν πως ωφελούνται, απ' αυτή. Παρόμοια πολλά άτομα, μεταξύ των πολιτικών ή των ανθρώπων των μέσων μαζικής ενημέρωσης που κολακεύονται ότι δεν μπορεί να τους υποψιαστεί κανείς σαν ανεύθυνους, ξέρουν πολλά από γνωριμίες κι εκμυστηρεύσεις. Όποιος αρέσκεται να γνωρίζει μυστικά δεν έχει καμιά διάθεση να τα κρίνει, ούτε επομένως να παρατηρήσει ότι σ' όλες τις εκμυστηρεύσεις το κύριο μέρος της πραγματικότητας θα του αποκρύπτεται πάντα. Γνωρίζει, με την ευμενή προστασία χαρτοκλεφτών, λίγα χαρτιά παραπάνω, που μπορεί όμως να μην είναι τα σωστά, και ποτέ τη μέθοδο που διέπει κι εξηγεί το παιχνίδι. Ταυτίζεται λοιπόν αμέσως με τους χειραγωγούς, και περιφρονεί την άγνοια την οποία κατά βάθος συμεριζεται. Διότι τα ψιχία πληροφόρησης που παρέχονται σ' αυτούς τους οικείους της φενακιστικής τυραννίας είναι φυσικά ανεξακριβωτα, διαστρεβλωμένα, μολυσμένα με ψέμα. Ωστόσο προκαλούν ευχαρίστηση σε όσους έχουν πρόσβαση σ' αυτά, γιατί αισθάνονται ανώτεροι απ' όσους δεν ξέρουν τίποτε. Κατά τ' άλλα η μόνη τους αξία είναι να κάνουν καλύτερα αποδεκτή την κυριαρχία, και ποτέ να την κατανοήσουν ουσιαστικά. Αποτελούν προνόμιο των θεατών πρώτης κλάσεως: εκείνων που διαθέτουν τόση ανοησία ώστε να πιστεύουν ότι μπορούν να κατανοήσουν οτιδήποτε, όχι χρησιμοποιώντας αυτά που τους κρύβουν, αλλά πιστεύοντας αυτά που τους αποκαλύπτουν.

Η κυριαρχία είναι τουλάχιστον σαφής ως προς το ότι περιμένει απ' την αβίαστη κι ανεμπόδιστη διαχείρισή της έναν αρκετά μεγάλο αριθμό καταστροφών πρώτου μεγέθους πολύ σύντομα, κι αυτό τόσο στον οικολογικό τομέα, λογουχάρη χημική καταστροφή, όσο και στον οικονομικό

τομέα, λογουχάρη, τραπεζική καταστροφή. Ήδη εδώ και λίγο καιρό είναι σε θέση να χειρισθεί με διαφορετικό τρόπο τούτα τα εξαιρετικά δεινά σε σχέση με το συνήθη χειρισμό της ήπιας παραπληροφόρησης.

Όσο για τις δολοφονίες οι οποίες, αυξανόμενες αριθμητικά πάνω από δύο δεκαετίες τώρα, παραμένουν εντελώς ανεξιχνίαστες — γιατί αν καμιά φορά θυσιάστηκε κάποιος κομπάρσος ποτέ δεν τέθηκε ζήτημα αναζήτησης των χρηματοδοτών — το γνώρισμά τους, παραγωγής σε σειρά έχει το χαρακτηριστικό του: τα κατάφωρα και μεταβαλλόμενα ψεύδη των επίσημων δηλώσεων Κένεντυ, Άλντο Μόρο, Όλαφ Πάλμε, υπουργοί και οικονομικοί παράγοντες, ένας-δύο Πάπες, και κάποιοι άλλοι μικρότερης σπουδαιότητας. Το σύνδρομο τούτο μιας κοινωνικής νόσου που ενέσκυψε πρόσφατα εξαπλώθηκε γρήγορα λίγο-πολύ παντού, μοιάζοντας, απ' τις πρώτες κιόλας περιπτώσεις που παρατηρήθηκαν, να κ α τ έ ρ χ ε τ α ι απ' τις κορυφές των Κρατών, παραδοσιακή σφαίρα εγκληματικών επιθέσεων τέτοιου είδους, και ταυτόχρονα ν' α ν - έ ρ χ ε τ α ι απ' τον υπόκοσμο, άλλο παραδοσιακό χώρο παράνομων δραστηριοτήτων και προστασιών, όπου διεξαγόταν πάντα ένας πόλεμος τέτοιου είδους, μεταξύ επαγγελματιών. Οι πρακτικές αυτές τείνουν να συναντηθούν σ τ ο ε π ί κ ε ν τ ρ ο όλων των υποθέσεων της κοινωνίας, δείχνοντας ότι στην πραγματικότητα το Κράτος δεν απαξίζει ν' αναμιχθεί σ' αυτές, κι ότι η Μαφία κατορθώνει ν' ανακατευθεί με αποτέλεσμα να πραγματοποιείται μ' αυτό τον τρόπο ένα είδος σύζευξης.

Ακούμε να λένε τα πάντα προσπαθώντας να εξηγήσουν στην τύχη το νέο αυτό είδος μυστηρίων: ανικανότητα των αστυνομιών, ηλιθιότητα των ανακριτών, άκαιρες αποκαλύψεις του τύπου, αναπτυξιακή κρίση των μυστικών υπηρεσιών, δυστροπία των μαρτύρων, κλαδική απεργία των καταδοτών. Ωστόσο ο Έντγκαρ Πόε είχε ήδη ανακαλύψει τη σίγουρη οδό της αλήθειας, μέσα απ' τον περιβόητο συλλογισμό του στα βιβλίο του Δ ι π λ ή δ ο λ ο φ ο -

νία στην οδό Μοργκ :

“Μου φαίνεται ότι το μυστήριο θεωρείται άλυτο απ’ την ίδια τη λογική που όφειλε να το θεωρεί εύκολο να λυθεί, εννοώ τον χαρακτήρα υπερβολής με τον οποίο παρουσιάζεται... Στις έρευνες του είδους που μας απασχολεί, δεν πρέπει τόσο ν’ αναρωτιέται κανείς πώς διαδραματίστηκαν τα πράγματα, όσο να μελετά σε τι διακρίνονται απ’ όλα όσα έχουν συμβεί μέχρι τώρα”.

23

Τον Ιανουάριο του 1988, η κολομβιανή Μαφία ναρκωτικών εξέδωσε ένα ανακοινωθέν με σκοπό ν’ ανασκευάσει τη γνώμη του κοινού όσον αφορά την υποτιθέμενη ύπαρξή της. Η σημαντικότερη επιδίωξη μιας Μαφίας, οπουδήποτε υφίσταται, είναι φυσικά να εδραιώσει την πεποίθηση ότι δεν υπάρχει, ή ότι έχει πέσει θύμα ελάχιστα επιστημονικών συκοφαντιών, κι αυτό είναι το κύριο σημείο ομοιότητάς της με τον καπιταλισμό. Αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση, αυτή η Μαφία, που είναι εξοργισμένη με το γεγονός ότι συγκεντρώνεται η προσοχή αποκλειστικά σ’ αυτή, έφθασε μέχρι το σημείο να επικαλεστεί, τις άλλες ομάδες που θα ήθελαν να ξεχαστούν θεωρώντας την καταχρηστικά σαν αποδιοπομπαίο τράγο. Διακηρύσσει: “Εμείς δεν ανήκουμε στη γραφειοκρατική και πολιτική μαφία, ούτε στη μαφία των τραπεζιτών και των χρηματιστών, των εκατομμυριούχων, των παράνομων συναλλαγών, των μονοπωλίων, του πετρελαίου, των τραστ των μέσων επικοινωνίας”.

Δίχως αμφιβολία μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι συντάκτες της παραπάνω διακήρυξης έχουν συμφέρον να διοχετεύσουν, όπως ακριβώς και οι άλλοι, τις δικές τους πρακτικές στον απέραντο ποταμό των θολών νερών της εγκληματικότητας, και των πιο κοινών παρανομιών, που ποτίζει σ’ όλη της την έκταση τη σημερινή κοινωνία’ αλλ’ επίσης πρέπει να παραδεχτούμε ότι είναι άνθρωποι που ξέρουν καλύτερα από άλλους, λόγω επαγγέλματος, για τι μιλάνε. Η Μαφία ευδοκίμει σ’ όλο το έδαφος της σύγχρονης κοινωνίας. Αναπτύσσεται εξίσου γοργά με τα

άλλα προϊόντα της εργασίας διαμέσου της οποίας διαπλάθει τον κόσμο της η κοινωνία του ενσωματωμένου θεαματικού. Η Μαφία εξαπλώνεται μαζί με τις τεράστιες προόδους στον τομέα των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των βιομηχανοποιημένων τροφίμων, της πλήρους αστεακής ανοικοδόμησης και των φτωχογειτονιών, των ειδικών υπηρεσιών και του αναλφαβητισμού.

Η Μαφία δεν ήταν παρά ένας μετεμφυτευμένος αρχαϊσμός, όταν άρχισε να κάνει την εμφάνισή της στις Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές του αιώνα, μαζί με τη μετανάστευση σικελών εργατών όπως την ίδια εποχή εμφανίζονταν στα δυτικά πόλεμοι συμμοριών ανάμεσα στις κινέζικες μυστικές εταιρίες. Όντας θεμελιωμένη στο σκοταδισμό και τη μιζέρια, η Μαφία δεν μπορούσε τότε να εμφυτευθεί ούτε καν στη Βόρεια Ιταλία. Φαινόταν καταδικασμένη να εξαφανιστεί παντού μπροστά στο σύγχρονο Κράτος. Ήταν μια μορφή οργανωμένου εγκλήματος που δεν μπορούσε να ευδοκιμήσει παρά μόνο στη βάση της "προστασίας" καθυστερημένων μειονοτήτων, έξω απ' τον κόσμο των πόλεων, εκεί όπου αδυνατούσε να εισδύσει ο έλεγχος μιας ορθολογισμένης αστυνομίας και των νόμων της αστικής τάξης. Η αμυντική τακτική της Μαφίας δεν μπορούσε ποτέ να είναι άλλη απ' την εξαφάνιση των πειστηρίων, με στόχο την εξουδετέρωση της αστυνομίας και της δικαιοσύνης και την κυριαρχία του μυστικού που της είναι απαραίτητο στη σφαίρα δραστηριοτήτων της. Στη συνέχεια ανακάλυψε ένα καινούργιο πεδίο στο ν έ ο σ κ ο τ α δ ι σ μ ό της κοινωνίας του διάχυτου, και κατόπιν ενσωματωμένου, θεαματικού: με την ολική νίκη του μυστικού, τη γενική παραίτηση των πολιτών, την πλήρη απώλεια της λογικής, και την εξάπλωση της διαφθοράς και της λιποψυχίας σε παγκόσμια κλίμακα, συγκεντρώθηκαν όλες οι ευνοϊκές συνθήκες για να γίνει μια σύγχρονη, και επιθετική, δύναμη.

Η αμερικάνικη Ποτοαπαγόρευση — τρανό παράδειγμα των αξιώσεων των Κρατών του αιώνα μας για εξουσιαστι-

κό έλεγχο των πάντων, και των αποτελεσμάτων που απορρέουν απ' αυτές — παραχώρησε τη διαχείριση του εμπορίου οιοπνευματωδών στο οργανωμένο έγκλημα, για πάνω από μια δεκαετία. Η Μαφία, που μετά απ' αυτό πλούτισε κι απέκτησε πείρα, αναμίχθηκε στην εκλογική πολιτική, στις επιχειρήσεις, στην ανάπτυξη της αγοράς επαγγελματιών φονιάδων, σε ορισμένες πτυχές της διεθνούς πολιτικής. Έτσι ευνοήθηκε απ' την κυβέρνηση της Ουάσινγκτον στην διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, προκειμένου να βοηθήσει στην απόβαση της Σικελίας. Τα οιοπνευματώδη που ξανάγιναν νόμιμα αντικαταστάθηκαν απ' τα ναρκωτικά, που αποτελούν από τότε το εμπορευμα-βεντέτα της παράνομης κατανάλωσης. Κατόπιν απέκτησε σημαντικό ρόλο στην αγορά ακινήτων, στις τράπεζες, στην υψηλή πολιτική και τις υψηλές κρατικές υποθέσεις, και τέλος στη βιομηχανία του θεάματος: τηλεόραση, κινηματογράφος, εκδόσεις. Ασφαλώς, το ίδιο ισχύει ήδη και για τη βιομηχανία του δίσκου, στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και παντού όπου η διαφήμιση ενός προϊόντος εξαρτάται από ένα αρκετά συγκεκριμένο αριθμό ανθρώπων. Εύκολα λοιπόν μπορούν ν' ασκήσουν πιέσεις στους τελευταίους, εξαγοράζοντάς τους ή απειλώντας τους, μιας και διαθέτουν ολοφάνερα πολλά κεφάλαια, καθώς και όργανα που δεν μπορούν ούτε να ξεσκεπαστούν ούτε να τιμωρηθούν. Δωροδοκώντας τους ντισκτζόκευ, αποφασίζουν έτσι, τι θα γίνει επιτυχία, ανάμεσα από μια σειρά εξίσου ευτελών εμπορευμάτων.

Αναμφίβολα, η Μαφία, σε αντιστάθμισμα των αμερικανικών εμπειριών και κατακτήσεων της, τη μεγαλύτερη δύναμη την απέκτησε στην Ιταλία: απ' την εποχή του ιστορικού συμβιβασμού της με την παράλληλη κυβέρνηση, κατέληξε να δολοφονεί ανακριτές και διευθυντές αστυνομίας: πρακτική που είχε τη δυνατότητα να εγκαινιάσει με τη συμμετοχή της στο "στήσιμο" της πολιτικής "τρομοκρατίας". Κάτω από σχετικά διαφορετικές συνθήκες η ανάλογη εξέλιξη του γιαπωνέζικου αντίστοιχου της Μαφίας αποδεικνύει θαυμάσια τον ενιαίο χαρακτήρα της εποχής.

Κάνουν λάθος όσοι θέλουν κάθε φορά να εξηγήσουν κάτι αντιπαραθέτοντας τη Μαφία στο Κράτος: ποτέ δεν

βρίσκονται σε ανταγωνισμό. Η θεωρία επαληθεύει με ευκολία όσα είχαν αποδείξει πολύ εύκολα όλες οι φήμες της πρακτικής ζωής. Η Μαφία δεν είναι ξένη σ' αυτό τον κόσμο' νιώθει ακριβώς σαν στο σπίτι της. Τη στιγμή του ενσωματωμένου θεαματικού, στην πραγματικότητα κυριαρχεί σαν το π ρ ό τ υ π ο όλων των προωθημένων εμπορικών επιχειρήσεων.

Στις καινούργιες συνθήκες που επικρατούν σήμερα στην κοινωνία που συνθλίβεται κάτω απ' τη σιδερένια μπότα του θεάματος, ξέρουμε, λογουχάρη, ότι, μια πολιτική δολοφονία τοποθετείται κάτω από διαφορετικό φως, κατά κάποιο τρόπο υποσκιασμένο. Υπάρχουν παντού πολύ περισσότεροι παράφρονες από ό,τι άλλοτε, αλλά εκείνο που είναι απείρως πιο βολικό είναι ότι μπορούν να μιλάνε γι' αυτό α κ α τ ά σ χ ε τ α . Και δεν πρόκειται για κάποιον επικρατή τρόπο που θα επέβαλλε τέτοιες ερμηνείες απ' τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Αντίθετα, εκείνο που πρέπει να προκαλεί τρόμο είναι η ανενόχλητη ύπαρξη τέτοιων ερμηνειών.

Όταν στα 1914, ενώ ο πόλεμος ήταν επικείμενος, ο *Villain* δολοφόνησε τον *Jaurés*, κανείς δεν αμφέβαλλε ότι ο *Villain*, άτομο ελάχιστα ισορροπημένο αναμφίβολα, είχε πιστέψει ότι έπρεπε να σκοτώσει τον *Jaurés* επειδή ο τελευταίος φάνταζε στα μάτια των εξτρεμιστών της πατριωτικής δεξιάς που είχαν επηρεάσει βαθιά τον *Villain*, σαν κάποιος σίγουρα επιζήμιος για την άμυνα της χώρας. Απλώς οι εξτρεμιστές εκείνοι είχαν υποτιμήσει την τεράστια δύναμη της πατριωτικής ομοψυχίας μέσα στους κόλπους του σοσιαλιστικού κόμματος που θα το έσπρωχνε αμέσως στην "Ιερή Ένωση"¹⁷. Δολοφονώντας τον *Jaurés*, του έδωσαν αντίθετα την ευκαιρία να παραμείνει ακλόνητος στη διεθνιστική του τοποθέτηση, αρνούμενος τον πόλεμο. Σήμερα, μπροστά σ' ένα τέτοιο γεγονός, διάφοροι δημοσιογράφοι-μπάτσοι, περιβόητοι ειδήμονες των "κοινωνικών φαινομένων" και της "τρομοκρατίας", θα έλεγαν ευθύς εξαρχής ότι ο *Villain* ήταν πασίγνωστος για το ότι

είχε σχεδιάσει επανειλημμένα απόπειρες δολοφονίας, από μια ενόρμηση που κάθε φορά είχε σαν στόχο ανθρώπους, οι οποίοι μπορεί να πρέσβευαν τελείως διαφορετικές πολιτικές αντιλήψεις, αλλά που όλοι είχαν κατά τύχη φυσική ή ενδυματολογική ομοιότητα με τον *Jaurés*. Θα το πιστοποιούσαν και ψυχίατροι, και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, μην κάνοντας άλλο απ' το να πιστοποιήσουν ότι το είπαν, θα πιστοποιούσαν παρεμπιπτόντως την ικανότητα και την αμεροληψία τους σαν καταξιωμένοι εμπειρογνώμονες. Κατόπιν, η επίσημη αστυνομική έρευνα θ' αποφαινόταν σε λίγες μέρες ότι βρέθηκαν πολλά αξιόπιστα πρόσωπα που ήταν σε θέση να καταθέσουν σχετικά με το γεγονός ότι ο *Villain*, πιστεύοντας ότι δεν τον περιποιήθηκαν καλά στο "*Shope du Croissant*"¹⁸, είχε απειλήσει άγρια, παρουσία τους, ότι θα εκδικηθεί σύντομα τον καταστηματούχο, σκοτώνοντας επιτόπου μπροστά σ' όλο τον κόσμο έναν απ' τους καλύτερους πελάτες του.

Δεν θέλουμε να πούμε μ' αυτό ότι στο παρελθόν η αλήθεια έλαμπε συχνότερα κι ευθύς εξαρχής, μιας και ο *Villain* αθώωθηκε τελικά απ' τη γαλλική Δικαιοσύνη. Τουφεκίστηκε στα 1936, όταν ξέσπασε η ισπανική επανάσταση, αφού είχε την απερισκεψία να κατοικεί στις Βαλεαρίδες νήσους.

26

Επειδή οι καινούργιες συνθήκες μιας επικερδούς διαχείρισης των οικονομικών υποθέσεων το απαιτούν επιτακτικά, τη στιγμή που το Κράτος κατέχει ηγεμονικό ρόλο στον προσανατολισμό της παραγωγής και η ζήτηση για όλα τα εμπορεύματα εξαρτάται στενά απ' τη συγκέντρωση που επιτυγχάνεται στα πλαίσια της θεαματικής πληροφόρησης-προτροπής, στην οποία θα πρέπει επίσης να προσαρμοστούν κι οι μορφές της διανομής, βλέπουμε να συγκροτούνται παντού δίκτυα επιρροής και μυστικές εταιρίες. Δεν είναι επομένως παρά μια φυσική απόρροια της κίνησης συγκέντρωσης των κεφαλαίων, της παραγωγής, της διανομής. Σ' ό,τι αφορά τα παραπάνω, ό,τι δεν επεκτείνεται πρέπει να εξαφανισθεί και καμιά επιχείρηση

δεν μπορεί να επεκταθεί χωρίς τις αξίες, τις τεχνικές, τα μέσα, αυτού που είναι σήμερα η βιομηχανία, το θέαμα, το Κράτος. Σε τελευταία ανάλυση, η ιδιόμορφη ανάπτυξη που επιλέχτηκε απ' την οικονομία της εποχής μας, καταλήγει να επιβάλλει παντού τη δημιουργία καινούργιων προσωπικών δεσμών εξάρτησης και προστασίας.

Σ' αυτό ακριβώς το σημείο βρίσκεται η βαθιά αλήθεια της παρακάτω διατύπωσης, τόσο ευκολονόητης σ' ολόκληρη την Ιταλία, που χρησιμοποιεί η σικελική Μαφία: "Σαν έχεις χρήματα και φίλους, τι σε νοιάζει η Δικαιοσύνη". Στο ενσωματωμένο θεαματικό, οι νόμοι αδρανούν επειδή δεν είχαν θεσπιστεί για τις καινούργιες τεχνικές παραγωγής, κι επειδή παρακάμπτονται στα πλαίσια της διανομής με συμφωνίες νέου τύπου. Αυτό που σκέφτεται, ή επιθυμεί το κοινό, δεν έχει πια σημασία. Να τι συγκαλύπτεται απ' το θέαμα τόσων σφυγμομετρήσεων της κοινής γνώμης, εκλογών, εκσυγχρονιστικών αναδομήσεων. Όποιοι κι αν είναι οι κερδισμένοι, το λιγότερο ποιοτικό θα γίνει ανάρπαστο απ' την αξιότιμη πελατεία: εφόσον θα είναι ακριβώς εκείνο που θα έχει παραχθεί γι' αυτήν.

Μιλάνε συνέχεια για "Κράτος δικαίου" απ' τη στιγμή που το, λεγόμενο δημοκρατικό, σύγχρονο Κράτος έπαψε γενικά να είναι τέτοιο: δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η έκφραση αυτή έγινε δημοφιλής λίγο μετά τα 1970, και καταρχήν στην ίδια την Ιταλία. Σε πολλούς τομείς μάλιστα θεσπίζονται νόμοι με σκοπό ακριβώς να παρακαμφθούν, από εκείνους ακριβώς που διαθέτουν όλα τα μέσα για κάτι τέτοιο. Η παρανομία σ' ορισμένες περιπτώσεις, λογουχάρη όσον αφορά το παγκόσμιο εμπόριο εξοπλισμών κάθε είδους, και συχνότερα αναφορικά με προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, δεν είναι παρά ένας τρόπος τόνωσης της οικονομικής δραστηριότητας που θ' αποδειχθεί ακόμη πιο αποδοτικός. Σήμερα, πολλές επιχειρήσεις είναι αναγκαστικά ανέντιμες όπως ο αιώνας μας, κι όχι όπως ήταν άλλοτε εκείνες που διεξήγαγαν, σε πολύ συγκεκριμένους τομείς οι άνθρωποι που είχαν επιλέξει τις μεθόδους της ανεντιμότητας.

Στο μέτρο που επεκτείνονται τα δίκτυα προώθησης-

ελέγχου για να οριοθετήσουν και να διατηρήσουν εκμεταλλεύσιμους τομείς της αγοράς, αυξάνεται επίσης ο αριθμός των προσωπικών εξυπηρετήσεων που δεν μπορούν να τις αρνηθούν σ' όσους είναι ενήμεροι, κι επιπλέον δεν αρνούνται τη βοήθειά τους' και δεν πρόκειται πάντα για αστυνομικούς ή φύλακες του δημόσιου συμφέροντος ή της ασφάλειας του Κράτους. Οι λειτουργικές διασυνδέσεις επικοινωνούν εξαποστάσεως, και για μεγάλο χρονικό διάστημα, διότι τα δίκτυά τους διαθέτουν όλα τα μέσα για να επιβάλλουν αισθήματα ευγνωμοσύνης κι αφοσίωσης τα οποία, δυστυχώς, ήταν πάντοτε τόσο σπάνια στα πλαίσια της ελεύθερης δραστηριότητας των αστικών καιρών.

Πάντα μαθαίνεις κάτι απ' τον αντίπαλό σου. Πρέπει να υποθέσουμε ότι οι άνθρωποι του Κράτους υποχρεώθηκαν κι αυτοί επίσης να διαβάσουν τα σχόλια του νεαρού Λούκατς πάνω στις έννοιες νομιμότητα και παρανομία, τη στιγμή που είχαν ν' αντιμετωπίσουν το εφήμερο πέρασμα μιας νέας γενιάς του αρνητικού — ο Όμηρος είχε πει ότι "μια γενιά ανθρώπων περνάει το ίδιο γρήγορα με μια γενιά φύλλων". Από τότε, οι άνθρωποι του Κράτους, έπαψαν να σκοτίζονται, όπως κι εμείς, με οποιαδήποτε ιδεολογία αναφορικά μ' αυτό το ζήτημα κι είναι αλήθεια ότι οι πρακτικές της θεαματικής κοινωνίας δεν ευνοούσαν πια καθόλου ιδεολογικές αυταπάτες τέτοιου είδους. Όσο για όλους εμάς τελικά, μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι εκείνο που συχνά μας εμπόδισε να περιορισθούμε σε μία και μόνη παράνομη δραστηριότητα, είναι ότι είχαμε πολλές.

Ο Θουκυδίδης, στο βιβλίο Η', κεφάλαιο 66, του Πελοποννησιακού Πολέμου λέει κάποια πράγματα, σχετικά με τα έργα μιας άλλης ολιγαρχικής συνωμοσίας, που παρουσιάζουν μεγάλη συγγένεια με την κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε:

"... αλλά και οι ρήτορες προέρχονταν απ' τους συνωμότες κι όσα επρόκειτο να ειπωθούν είχαν εξετασθεί προ-

καταβολικά απ' τους φίλους τους. Κι απ' τους υπόλοιπους πολίτες κανείς δεν έφερνε αντιρρήσεις επειδή όλοι φοβόντουσαν βλέποντας ότι οι συνωμότες ήταν πολλοί. Αλλά κι αν ακόμα ήθελε κάποιος να προβάλλει αντίρρηση, βρισκίταν αμέσως ο κατάλληλος τρόπος για να εξοντωθεί, όσο για τους δράστες ούτε αναζητούνταν, ούτε τιμωρούνταν, ακόμη κι αν υπήρχαν υπόνοιες για την ταυτότητά τους. Οι πολίτες αντίθετα, παρέμεναν αδρανείς κι είχαν τόσο τρομοκρατηθεί ώστε θεωρούσαν τον εαυτό τους τυχερό που δεν είχαν πέσει θύματα βίας, ακόμη κι αν είχαν παραμείνει σιωπηλοί. Οι πολίτες, επειδή υπέθεταν ότι οι συνωμότες ήταν περισσότεροι απ' ό,τι πραγματικά ήταν, ένιωθαν αποθάρρυνση, κι επειδή η πόλη ήταν μεγάλη και, ως εκ τούτου δεν γνωρίζονταν μεταξύ τους, δεν ήταν δυνατόν ν' ανακαλύψουν οι ίδιοι τους δολοφόνους.

Για τον ίδιο λόγο, το να εκφράσει κάποιος την επιθυμία του για αντεκδίκηση κατά των ενόχων, λόγω αγανάκτησης, σε κάποιον άλλο, ήταν αδύνατο, διότι έπρεπε ν' απευθυνθεί γι' αυτό είτε σε κάποιον άγνωστο είτε σε κάποιο γνωστό, που δεν του ενέπνεε όμως εμπιστοσύνη. Εφόσον όλοι οι δημοκρατικοί αντιμετώπιζαν ο ένας τον άλλο με καχυποψία, με την ιδέα ότι ο συνομιλητής τους ανήκε στους συνωμότες. Και όντως υπήρχαν μερικοί για τους οποίους δεν ήταν ποτέ δυνατόν να φαντασθεί κανείς ότι θα προσχωρούσαν στην ολιγαρχία..."

Αν η ιστορία πρέπει να επιστρέψει μετά απ' αυτή την έκλειψη, πράγμα που εξαρτάται από παράγοντες που βρίσκονται ακόμη σε σύγκρουση κι επομένως από μια έκβαση που κανείς δεν θα μπορούσε ν' αποκλείσει με σιγουριά, τούτα τα Σ χ ό λ ι α μπορεί να χρησιμεύσουν να γραφτεί κάποια μέρα η ιστορία του θεάματος, του πιο σημαντικού, αναμφίβολα, γεγονότος που εμφανίστηκε σ' αυτό τον αιώνα κι επίσης αυτού που ελάχιστα ριψοκινδυνεύουν για να εξηγήσουν. Κάτω από διαφορετικές περιστάσεις, πιστεύω ότι θα έπρεπε να θεωρώ τον εαυτό μου πολύ ικανοποιημένο απ' την πρώτη μου εργασία πάνω σ' αυτό το θέμα, και ν' αφήσω σε άλλους τη φροντίδα να παρατηρήσουν τη συνέχεια. Αλλά στην παρούσα στιγμή μου φάνηκε ότι κανείς άλλος δεν θα το έκανε.

Από τα δίκτυα προώθησης-ελέγχου, περνάμε ανεπαίσθητα στα δίκτυα επιτήρησης-παραπληροφόρησης. Άλλοτε, δεν συνωμοτούσαν παρά μόνο ενάντια σε μια κατεστημένη τάξη πραγμάτων. Σήμερα, το να συνωμοτεί κανείς υπέρ της αποτελεί ένα καινούργιο επάγγελμα σε πλήρη άνθιση. Κάτω απ' τη θεαματική κυριαρχία, συνωμοτούν για να τη διατηρήσουν, και να εγγυηθούν εκείνο που μόνο αυτή αποκαλεί ομαλή πορεία της. Η συνωμοσία αυτή αποτελεί μέρος της ίδιας της λειτουργίας της.

Έχουν ήδη αρχίσει να εφαρμόζονται ορισμένα μέτρα ενός είδους προληπτικού εμφύλιου πολέμου, προσαρμοσμένα σε διάφορες προβολές του προσχεδιασμένου μέλλοντος. Πρόκειται για "ειδικούς οργανισμούς", επιφορτισμένους να παρεμβαίνουν σ' ορισμένα σημεία ανάλογα με τις ανάγκες του ενσωματωμένου θεαματικού. Έτσι έχουν προβλέψει, για το χειρότερο ενδεχόμενο, μια τακτική που ονομάζεται χάρη γούστου "Τρεις Πολιτισμοί", σε ανάμνηση των γεγονότων στην ομώνυμη πλατεία της πόλης του Μεξικού το καλοκαίρι του 1968¹⁹, αλλά αυτή τη φορά δεν θα συμπεριφερθούν με το γάντι, κι εξάλλου θα πρέπει να εφαρμοστεί πριν τη μέρα της εξέγερσης. Και με εξαίρεση τις τόσο ακραίες περιπτώσεις, δεν είναι αναγκαίο, για ν' αποτελεί αποτελεσματικό μέσο διακυβέρνησης, να πλήττει η ανεξιχνίαστη δολοφονία πολύ κόσμο ή να συμβαίνει αρκετά συχνά: και μόνο το γεγονός ότι ξέρουμε πως υπάρχει ένα τέτοιο ενδεχόμενο, περιπλέκει αμέσως τους υπολογισμούς σ' έναν πολύ μεγάλο αριθμό τομέων. Δεν χρειάζεται πια να είναι εύστοχα εκλεκτική, ως προς τους ανθρώπους. Η χρήση της μεθόδου με καθαρά τυχαίο τρόπο θα ήταν ίσως πιο αποδοτική.

Επίσης είναι σε θέση να συνθέσουν αποσπάσματα μιας αποστειρωμένης κοινωνικής κριτικής, την οποία δεν θα εμπιστεύονται πια σε πανεπιστημιακούς ή σε ανθρώπους των μέσων μαζικής ενημέρωσης, που στο εξής είναι προτιμότερο να κρατηθούν μακριά απ' τις υπερβολικά παραδοσιακές ψευτιές σ' αυτή τη συζήτηση, αλλά θα είναι μια κριτική καλύτερη, που θα τη διαδίδουν και θα την εκμεταλ-

λεύονται με καινούργιο τρόπο και θα την επεξεργάζονται επαγγελματίες άλλου είδους, καλύτερα καταρτισμένοι. Αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους, με τρόπο αρκετά εμπιστευτικό, διαυγή κείμενα, ανώνυμα ή με υπογραφή αγνώστων — τακτική που διευκολύνεται εξάλλου απ' την εστίαση του βλέμματος όλων στους γελωτοποιούς του θεάματος, κι η οποία έκανε τους άγνωστους ανθρώπους να φαντάζουν ακριβώς σαν οι πιο ευυπόληπτοι —, όχι μόνο πάνω σε θέματα που δεν έχουν ποτέ θιχτεί στους κόλπους του θεάματος, αλλ' επίσης με επιχειρήματα των οποίων η ορθότητα γίνεται ακόμα πιο εκπληκτική απ' την αξιοσημείωτη αυθεντικότητά τους, την προερχόμενη απ' το γεγονός ότι τελικά, αν και είναι αρκετά προφανή, δεν έχουν χρησιμοποιηθεί ποτέ. Η πρακτική αυτή μπορεί να χρησιμεύσει τουλάχιστον σαν πρώτος βαθμός μύησης για τη στρατολόγηση κάπως αφυπνισμένων πνευμάτων, στα οποία θ' αποκαλύψουν αργότερα, αν φανούν κατάλληλα, μια μεγαλύτερη δόση της δυνατής συνέχειας. Κι αυτό που για μερικούς θα είναι το πρώτο σκαλοπάτι μιας καριέρας, θα είναι για άλλους — που βρίσκονται σε κατώτερα κλιμάκια — η πρώτη βαθμίδα της παγίδας στην οποία θα πιαστούν.

Σ' ορισμένες περιπτώσεις, πρόκειται για την επινόηση μιας άλλης κριτικής ψευδογνώμης πάνω σε ζητήματα που θα κινδύνευαν να γίνουν φλέγοντα' έτσι η απλοϊκή κρίση θ' αμφιταλαντεύεται επ' άπειρον ανάμεσα στις δύο γνώμες που προκύπτουν μ' αυτόν τον τρόπο, ξένες κι οι δύο προς τις μίζερες θεαματικές συμβάσεις, και κάθε φορά που θα κρίνεται αναγκαίο θ' ανακινείται η συζήτηση για το στάθμισμά τους. Πιο συχνά, πρόκειται για ένα γενικό λόγο πάνω σ' ό,τι αποκρύπτεται απ' τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κι αυτός ο λόγος μπορεί να είναι λιαν κριτικός, και σ' ορισμένα σημεία ολοφάνερα πνευματώδης, παραμένοντας όμως περιέργως μη εστιασμένος. Τα θέματα κι οι λέξεις επιλέγονται τεχνητά με τη βοήθεια ηλεκτρονικών υπολογιστών προγραμματισμένων στην κριτική σκέψη. Σ' αυτά τα κείμενα υπάρχουν μερικές ελλείψεις, ελάχιστα ορατές, αλλά παρόλα αυτά αξιοσημείωτες' το σημείο φυγής της προοπτικής είναι πάντοτε αφύσικα απών. Μοιάζουν με το πανομοιότυπο ενός φημισμένου

όπλου, απ' το οποίο δεν λείπει παρά μόνο ο επικρουστήρας. Είναι αναγκαστικά μια π λ ᾶ γ ι α κ ρ ι τ ι κ ῆ, που βλέπει πολλά πράγματα με πολλή ειλικρίνεια κι ορθότητα, τιθέμενη όμως κατά μέρος. Κι αυτό όχι επειδή επιζητεί δήθεν μια κάποια αμεροληψία, αφού πρέπει αντίθετα να δίνει την εντύπωση ότι μέμφεται πολύ, χωρίς όμως να φανεί ποτέ ότι αισθάνεται την ανάγκη ν' αποκαλύψει ποια είναι η α ι τ ι α τ η ς, δηλαδή να εκθέσει, έστω σιωπηρά, από πού έρχεται και πού θα ήθελε να πάει.

Σ' αυτό το είδος ψευδούς αντιδημοσιογραφικής κριτικής, μπορεί να ενσωματωθεί η οργανωμένη πρακτική της φημολογίας, η οποία ξέρουμε ότι είναι εξαρχής ένα είδος βαρέως τιμήματος της θεαματικής πληροφόρησης, εφόσον όλος ο κόσμος διαβλέπει, έστω και αμυδρά, έναν απατηλό χαρακτήρα σ' αυτή την τελευταία, κι επομένως την ελάχιστη εμπιστοσύνη που της αξίζει. Η φημολογία ήταν αρχικά προληπτική, αφελής και δηλητηρίαζε η ίδια τον εαυτό της. Αλλά, πιο πρόσφατα, η επιτήρηση άρχισε να τοποθετεί μέσα στον πληθυσμό ανθρώπους ικανούς να διαδώσουν, με το πρώτο σινιάλο, τις φήμες που θα τη βόλευαν. Στην περίπτωση αυτή, αποφάσισαν να εφαρμόσουν στην πράξη τις παρατηρήσεις μιας θεωρίας που είχε διατυπωθεί πριν τριάντα, περίπου, χρόνια, κι αντλούσε την καταγωγή της απ' την αμερικάνικη κοινωνιολογία της διαφήμισης: η θεωρία των ατόμων που είχαν ονομάσει "ατμομηχανές", επειδή θα τ' ακολουθούσαν και θα τα μιμούνταν άλλα άτομα του περιγυρού τους, περνώντας όμως τούτη τη φορά απ' το αυθόρμητο στο εξασκημένο. Επιπλέον σήμερα υπάρχουν άφθονοι πόροι απ' τον κρατικό προϋπολογισμό ή κι εκτός προϋπολογισμού, για τη συντήρηση πολλών επικουρικών, δίπλα στους ειδικούς, πανεπιστημιακούς κι ανθρώπους των μέσων μαζικής ενημέρωσης, κοινωνιολόγους και μπάτσους, του πρόσφατου παρελθόντος. Το να πιστεύει κανείς ότι εφαρμόζονται ακόμη μηχανικά ορισμένα μοντέλα γνωστά στο παρελθόν, είναι εξίσου παραπλανητικό με την καθολική άγνοια του παρελθόντος. "Η Ρώμη δεν είναι πια στη Ρώμη", κι η Μαφία δεν είναι πια υπόκοσμος. Κι οι υπηρεσίες επιτήρησης και παραπληροφόρησης παρουσιάζουν τόσο λίγες ομοιότητες με τη δουλειά των αστυνομικών και κα-

ταδοτών του παρελθόντος — λογουχάρη με τους μπάτσους και τους χαφιέδες της Δεύτερης Αυτοκρατορίας — όσο κι οι σημερινές ειδικές υπηρεσίες, όλων των χωρών, με τις δραστηριότητες των αξιωματικών του Δεύτερου Γραφείου του Επιτελείου Στρατού στα 1914.

Αφότου πέθανε η τέχνη, ξέρουμε ότι έχει γίνει εξαιρετικά εύκολο να μεταμφιέζονται μπάτσοι σε καλλιτέχνες. Τη στιγμή που οι τελευταίες απομιμήσεις ενός μετεστραμμένου νεοντανταϊσμού εξουσιοδοτούνται να κομπάζουν μεγαλοπρεπώς στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καθώς επίσης και να τροποποιήσουν λιγάκι το ντεκόρ των δημόσιων μεγάρων, εν είδει ασήμαντων γελωτοποιών του Βασιλέως, βλέπουμε ότι εξασφαλίζεται, με μία μόνο κίνηση, πολιτιστική κάλυψη σ' όλους τους πράκτορες ή επικουρικούς των δικτύων επιρροής του Κράτους. Ανοίγουν άδαιο ψευδομουσεια ή ψευδοκέντρα έρευνας του συνολικού έργου ανύπαρκτων προσώπων, εξίσου γρήγορα όπως κατασκευάζεται η φήμη δημοσιογράφων-μπάτσων, ιστορικών-μπάτσων, ή μυθιστοριογράφων-μπάτσων. Ο Αρτύρ Κραβάν αναμφίβολα προέβλεπε αυτό τον κόσμο όταν έγραφε στο περιοδικό *Maintenant*: "Σε λίγο δεν θα βλέπουμε πια στους δρόμους παρά μόνο καλλιτέχνες, και θα πρέπει κανείς να τραβήξει των παθών του τον τάραχο για ν'ανακαλύψει έναν άνθρωπο". Τέτοιο είναι ακριβώς και το νόημα της εκμοντερνισμένης μορφής ενός παλιού χαριτολογήματος των αλητών του Παρισιού: "Γεια σας, καλλιτέχνες! Αν πέφτω έξω, σκασίλα μου".

Αφού ήρθαν έτσι τα πράγματα, μπορεί να δει κανείς κάποιους συλλογικούς συγγραφείς να δουλεύουν για λογαριασμό των πιο σύγχρονων εκδοτικών επιχειρήσεων, δηλαδή εκείνων που έχουν εξασφαλισμένη την καλύτερη εμπορική κυκλοφορία. Τη στιγμή που την αυθεντικότητα των ψευδωνύμων τους την εγγυώνται μόνο οι εφημερίδες, τα μεταβιβάζουν ο ένας στον άλλο, συνεργάζονται, αντικαθίστανται αμοιβαία, προσλαμβάνουν καινούργιους τεχνητούς εγκεφάλους. Έχουν αναλάβει να εκφράζουν το στιλ ζωής και σκέψης της εποχής, όχι σύμφωνα με την προσωπικότητά τους, αλλά κατά παραγγελία. Όσοι νομίζουν ότι είναι πράγματι ανεξάρτητοι, μεμονωμένοι εργολάβοι των Γραμμάτων, μπορούν λοιπόν να βεβαιώσουν έχοντας πλή-

ρη επίγνωση του πράγματος ότι τώρα πια ο Ντυκάς έχει τσακωθεί με τον Κόμη Λωτρεαμόν, ο Δουμάς δεν έχει σχέση με τον *Macquet*²⁰, ότι βασικά δεν πρέπει να συγχέουμε τον *Erckmann*²¹ με τον *Chatrian*²¹ κι ότι ο *Censier*²² κι ο *Daubenton*²² δεν μιλάνε πια μεταξύ τους. Θα ήταν προτιμότερο να πουν ότι αυτό το είδος των σύγχρονων συγγραφέων θέλησε να ακολουθήσει τον Ρεμπώ, τουλάχιστον ως προς το ότι "Εγώ είναι ένας άλλος".

Οι μυστικές υπηρεσίες κλήθηκαν σ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της θεαματικής κοινωνίας να παίξουν το ρόλο κεντρικού κόμβου, διότι σ' αυτές συγκεντρώνονται στο μεγαλύτερο βαθμό τα χαρακτηριστικά και τα εκτελεστικά μέσα μιας τέτοιας κοινωνίας. Επιπλέον, ήταν πάντα επιφορτισμένες να παίζουν το ρόλο του διαιτητή στα γενικά συμφέροντα αυτής της κοινωνίας, αν και κάτω απ' τον μετριόφρονα τίτλο τους "υπηρεσίες". Δεν πρόκειται για κατάχρηση εξουσίας εφόσον εκφράζουν πιστά τα κυρίαρχα ήθη του αιώνα του θεάματος. Κι έτσι επιτηρητές κι επιτηρούμενοι βωλοδέρνουν σ' έναν ατέλειωτο ωκεανό. Το θέαμα έκανε το μυστικό να θριαμβεύσει, και θα πρέπει στο εξής να βρίσκεται ολοένα και περισσότερο στα χέρια *ειδικών του μυστικού* οι οποίοι, εννοείται, δεν είναι όλοι δημόσιοι υπάλληλοι που καταλήγουν ν' αυτονομηθούν, σε διαφορετικό βαθμό, απ' τον έλεγχο του Κράτους· δεν είναι όλοι δημόσιοι υπάλληλοι.

Ένας γενικός νόμος της λειτουργίας του ενσωματωμένου θεαματικού, τουλάχιστον για κείνους που διαχειρίζονται τις τύχες του, είναι ότι, μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ό,τι μπορεί να γίνει πρέπει να γίνεται. Δηλαδή κάθε καινούργιο εργαλείο πρέπει να χρησιμοποιείται, όποιο κι αν είναι το κόστος του. Ο καινούργιος εξοπλισμός γίνεται παντού ο σκοπός κι η κινητήρια δύναμη του συστήματος και μόνο αυτός θα μπορεί να διορθώσει αισθητά την πορεία του, κάθε φορά που η χρήση του θα επιβάλλεται απερίσκεπτα. Στην πραγματικότητα, οι ιδιοκτήτες της κοινωνίας, θέλουν, πρώτα απ' όλα, να

διατηρήσουν κάποια "κοινωνική σχέση μεταξύ των ατόμων", αλλά πρέπει επίσης να συνεχίσουν τον αδιάκοπο τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, γιατί αυτή ήταν μια απ' τις υποχρεώσεις που ανέλαβαν μαζί με την κληρονομιά τους. Επομένως, ο νόμος αυτός αναφέρεται εξίσου και στις υπηρεσίες που προστατεύουν την κυριαρχία. Το εργαλείο που τελειοποιείται πρέπει να χρησιμοποιηθεί, κι η χρήση του θα ενισχύσει τις ίδιες τις συνθήκες που ευνοούσαν αυτή τη χρήση. Έτσι τα έκτακτα μέτρα μετατρέπονται σε πάγιους κανόνες.

Η συνοχή της κοινωνίας του θεάματος, δικαίωσε κατά κάποιο τρόπο τους επαναστάτες, εφόσον έχει γίνει ξεκάθαρο ότι δεν μπορεί κανείς να διορθώσει την παραμικρή λεπτομέρεια χωρίς να καταστρέψει το σύνολο. Αλλά, ταυτόχρονα, αυτή η συνοχή εξάλειψε κάθε οργανωμένη επαναστατική τάση, εξαλείφοντας τα κοινωνικά πεδία στα οποία είχε λίγο πολύ κατορθώσει να εκφραστεί ικανοποιητικά: απ' το συνδικαλισμό και τις εφημερίδες μέχρι την πόλη και τα βιβλία. Με την ίδια κίνηση αποκαλύφθηκαν η ανικανότητα κι η απερισκεψία που φορέας τους ήταν φυσικότητα αυτή η τάση. Όσο για το ατομικό πεδίο, η συνοχή που βασιλεύει είναι ιδιαίτερα ικανή να εκμηδενίσει, ή να εξαγοράσει, κάποιες ενδεχόμενες εξαιρέσεις.

Η επιτήρηση θα μπορούσε να είναι πολύ πιο επικίνδυνη αν δεν είχε προχωρήσει, στο δρόμο του απόλυτου ελέγχου των πάντων, μέχρι το σημείο όπου συναντά δυσκολίες προερχόμενες απ' τις ίδιες τις προόδους της. Υπάρχει μια αντίφαση ανάμεσα στο πλήθος των πληροφοριών που καταχωρούνται σχετικά μ' έναν αυξανόμενο αριθμό ατόμων, και το χρόνο και την ευφυΐα που διατίθενται για την ανάλυσή τους ή απλούστατα το πιθανό ενδιαφέρον τους. Η αφθονία του υλικού υποχρεώνει τη σύνοψή του σε κάθε βαθμίδα: πολύ απ' αυτό χάνεται και το υπόλοιπο είναι ακόμη υπέρογκο για να διαβαστεί. Η διεύθυνση της επιτήρησης και της χειραγώγησης δεν είναι ενοποιημένη. Στην πραγματικότητα, πα-

ντού ερίζουν για τη μοιρασιά των κερδών κι επομένως εξίσου για την προνομιακή ανάπτυξη της τάδε ή της δεύνα δυνατότητας της υφιστάμενης κοινωνίας, εις βάρος όλων των άλλων δυνατοτήτων της οι οποίες, εντούτοις, με την προϋπόθεση ότι είναι του ίδιου φυράματος, θεωρούνται εξίσου σεβαστές.

Ερίζουν επίσης επειδή τους αρέσει. Κάθε αρμόδιος αξιωματικός έχει την τάση να υπερεκτιμά τους πράκτορες του καθώς επίσης και τους αντιπάλους με τους οποίους ασχολείται. Κάθε χώρα, δίχως ν' αναφέρουμε τις πολυάριθμες υπερεθνικές συμμαχίες, διαθέτει τώρα έναν άπροσδιόριστο αριθμό υπηρεσιών αστυνόμευσης κι αντικατασκοπείας, και μυστικές υπηρεσίες, κρατικές και παρακρατικές. Υπάρχουν επίσης πολλές ιδιωτικές εταιρίες που ασχολούνται με την επιτήρηση, την προστασία και τη συλλογή πληροφοριών. Οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες έχουν φυσικά τις δικές τους υπηρεσίες, κι οι εθνικοποιημένες επιχειρήσεις εξίσου, που δεν έχουν λιγότερο ανεξάρτητη πολιτική σ' εθνικό επίπεδο και μερικές φορές σε διεθνές, ακόμα κι όταν είναι μεσαίου μεγέθους. Μπορείς να δεις ένα πυρηνικό βιομηχανικό συγκρότημα να έρχεται σε σύγκρουση μ' ένα πετρελαϊκό συγκρότημα, παρόλο που ανήκουν και τα δύο στην ιδιοκτησία του ίδιου κράτους κι ακόμα περισσότερο που είναι διαλεκτικά ενωμένα απ' το κοινό συμφέρον να διατηρηθεί υψηλή η τιμή του πετρελαίου στην παγκόσμια αγορά. Κάθε υπηρεσία ασφαλείας μιας επιμέρους βιομηχανίας, καταπολεμά το σαμποτάζ στο χώρο της και, στην ανάγκη, το οργανώνει στο χώρο του ανταγωνιστή, όποιος επενδύει μεγάλα κεφάλαια σ' ένα υποβρύχιο τούνελ, ωφελείται απ' την έλλειψη ασφάλειας των φέρυ-μπωτ και μπορεί να εξαγοράσει εφημερίδες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες για να τις κάνει να ενδιαφερθούν γι' αυτήν, χωρίς να το πολυσκεφθούν, με την πρώτη ευκαιρία. Κι όποιος ανταγωνίζεται τη *Sandoz* αδιαφορεί για τα φρέατα της κοιλάδας του Ρήνου. Επιτηρούν μυστικά ό,τι είναι μυστικό. Έτσι ώστε καθένας απ' αυτούς τους οργανισμούς που είναι συνομοσπονδοποιημένοι, με μεγάλη ευελιξία γύρω από τους υπεύθυνους του κρατικού Λόγου, διεκδικεί για λογαριασμό του ένα είδος ηγεμονίας άνευ νοήμα-

τος, διότι το νόημα χάθηκε μαζί με το αναγνωρίσιμο κέντρο.

Η σύγχρονη κοινωνία, η οποία μέχρι τα 1968, γνώριζε τη μια επιτυχία μετά την άλλη, κι ήταν πεπεισμένη πως ήταν αγαπητή, αναγκάστηκε έκτοτε να εγκαταλείψει αυτά τα όνειρα προτιμά να τη φοβούνται. Ξέρει καλά ότι "το αθώο ύφος της δεν περνάει πια". Έτσι χίλιες-δυο συνωμοσίες υπέρ της κατεστημένης τάξης πραγμάτων διαπλέκονται και αντιμάχονται η μια την άλλη λίγο-πολύ παντού με την ολοένα και πιο προωθημένη συνύφανση των δικτύων και των μυστικών ζητημάτων και δράσεων και της διαδικασίας γρήγορης ενσωμάτωσής τους σε κάθε κλάδο της οικονομίας, της πολιτικής και της κουλτούρας. Η περιεκτικότητα του μείγματος σε παρατηρητές, παραπληροφορητές, ειδικές υποθέσεις, αυξάνει συνεχώς σ' όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής. Καθώς η γενική συνωμοσία έχει γίνει τόσο συμπαγής, ώστε να έρχεται σχεδόν στο φως, καθένα απ' τα παρακλάδια της αρχίζει να παρενοχλεί και να παρεμποδίζει το άλλο, διότι όλοι αυτοί οι επαγγελματίες συνωμότες καταλήγουν να αλληλοπαρακολουθούνται, δίχως να ξέρουν ακριβώς γιατί ή να συναντιώνται τυχαία, δίχως να μπορούν ν' αναγνωρίσουν ο ένας τον άλλο με σιγουριά. Ποιος παρακολουθεί ποιον; Για λογαριασμό τίνος, φαινομενικά; Στην πραγματικότητα όμως; Οι πραγματικές επιρροές παραμένουν κρυφές, κι όσο για τους απώτερους σκοπούς είναι αρκετά δύσκολο να τους υποψιαστεί κανείς και σχεδόν αδύνατο να τους συλλάβει. Έτσι ώστε να μη μπορεί ν' αρνηθεί κανείς ότι έχει χειραγωγηθεί ή ότι έχει πέσει σε παγίδα, αλλά κι οι ίδιοι οι χειραγωγοί μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις να είναι σε θέση να γνωρίζουν αν βγήκαν κερδισμένοι. Κι εξάλλου το να βρεθεί κάποιος με την πλευρά των κερδισμένων απ' τη χειραγωγή δεν σημαίνει ότι είχε επιλέξει τη σωστή στρατηγική προοπτική. Γιατί συμβαίνει κάποιες επιτυχίες σε επίπεδο τακτικής να εγκλωβίζουν ισχυρές δυνάμεις σε λάθος κατευθύνσεις. Στα πλαίσια του ίδιου δικτύου όσοι, επιδιώκοντας φαινομενικά τον ίδιο σκοπό, δεν αποτελούν παρά ένα τμήμα του δικτύου είναι αναγκασμένοι ν' αγνοούν όλες τις υποθέσεις και τα συμπεράσματα των άλλων τμημάτων, και προπάντων του διευθυντικού

τους πυρήνα. Το πασιγνώστο γεγονός ότι όλες οι πληροφορίες σχετικά με οποιοδήποτε άτομο υπό παρακολούθηση μπορεί να είναι κάλλιστα εντελώς φανταστικές, διαστρεβλωμένες σε σημαντικό βαθμό, ή ερμηνευμένες εσφαλμένα, περιπλέκει και καθιστά αβέβαιους, σε μεγάλο βαθμό, τους υπολογισμούς των ιεροεξεταστών' γιατί ό,τι αρκεί για την καταδίκη κάποιου δεν είναι εξίσου βάσιμο όταν πρόκειται να τον γνωρίσουν ή να τον χρησιμοποιήσουν. Αφού είναι ανταγωνιστικές οι πηγές πληροφοριών θα είναι κι οι διαστρεβλώσεις.

Με βάση τις παραπάνω συνθήκες άσκησης του, μπορούμε να μιλήσουμε για μια τάση φθίνουσας αποδοτικότητας του ελέγχου, στο μέτρο που προσεγγίζει την ολότητα του κοινωνικού χώρου, και κατά συνέπεια αυξάνει το προσωπικό και τα μέσα του. Διότι στην περίπτωση αυτή κάθε μέσο προσβλέπει, κι επιδιέχεται, στην μετατροπή του σε σκοπό. Η επιτήρηση αυτοεπιτηρείται και συνωμοτεί ενάντια στον εαυτό της.

Τελικά η κυρίαρχη αντίφασή της αυτή τη στιγμή, είναι ότι επιτηρεί, διαβρώνει, ελέγχει, έ ν α αν ύ πα ρ κ τ ο κ ό μ μ α: αυτό που υποτίθεται ότι επιθυμεί την ανατροπή της κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Αλλά πού το είδαν εν δράσει; Διότι, σίγουρα, ποτέ οι συνθήκες δεν ήταν παντού τόσο αποφασιστικά επαναστατικές, αλλά αυτό το σκέφτονται μόνο οι κυβερνήσεις. Η άρνηση στερήθηκε τόσο ριζικά τη σκέψη της, ώστε εξανεμίστηκε εδώ και πολύ καιρό. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, δεν είναι πια παρά μια αόριστη, αλλά' ωστόσο πολύ ανησυχητική, απειλή, κι η επιτήρηση στερήθηκε με τη σειρά της το καλύτερο πεδίο της δραστηριότητάς της. Αυτή η δύναμη επιτήρησης κι επέμβασης κατευθύνεται ακριβώς απ' τις παρούσες ανάγκες που επιβάλλουν τις συνθήκες της δράσης της, να επιτεθεί στο ίδιο το έδαφος της απειλής για να την καταπολεμήσει π ρ ο κ α τ α β ο λ ι κ ά . Γι' αυτό η επιτήρηση έχει συμφέρον να οργανώσει η ίδια πόλους άρνησης τους οποίους θα πληροφορεί έξω απ' τα πλαίσια των αναξιόπιστων μέσων του θεάματος, με σκοπό να ελέγξει αυτή τη φορά όχι τρομοκράτες, αλλά θεωρίες.

Ο Μπαλτάσαρ Γκρασιάν, βαθύς γνώστης του ιστορικού χρόνου, παρατηρεί πολύ σωστά στο βιβλίο του "Ο Αυλικός"²³: "Κάθε πράξη, κάθε λόγος, πρέπει να έρχεται στην ώρα του. Δεν αρκεί να θέλεις κάτι, πρέπει και να μπορείς να το φτάσεις· γιατί ούτε η εποχή ούτε ο καιρός δεν περιμένουν κανένα".

Ο Ομάρ Χαγιάμ, όμως, λιγότερο αισιόδοξος λέει: "Για να μιλήσουμε ξεκάθαρα και δίχως περιστροφές — Είμαστε τα πιόνια της παρτίδας που παίζουν οι Ουράνιες Δυνάμεις. Διασκεδάζουν μαζί μας στη σκακιέρα της ύπαρξης — Και κατόπιν επιστρέφουμε, ένας-ένας στην κοιτίδα της Ανυπαρξίας"²⁴.

Η Γαλλική Επανάσταση επέφερε σημαντικές αλλαγές στην τέχνη του πολέμου. Μόνο μετά απ' αυτή την εμπειρία έγινε δυνατό να καθιερώσει ο Κλαούζεβιτς τη διάκριση σύμφωνα με την οποία τακτική είναι η χρησιμοποίηση των δυνάμεων στα πλαίσια της μάχης για την επίτευξη της νίκης, ενώ στρατηγική είναι η χρησιμοποίηση των νικιών για την επίτευξη των τελικών σκοπών του πολέμου. Η Ευρώπη υποδουλώθηκε απ' τα αποτελέσματα ευθύς εξαρχής και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η θεωρία όμως διατυπώθηκε αργότερα και ήταν μάλιστα άνισα αναπτυγμένη. Τα πλεονεκτήματα που απορρέουν άμεσα από ένα βαθύ κοινωνικό μετασχηματισμό έγιναν αντιληπτά εξαρχής: ο ενθουσιασμός, η ευκολία μετακίνησης (των στρατευμάτων) τα οποία ανεφοδιάζονταν σ' όλη την έκταση της χώρας, απολαμβάνοντας σχετική ανεξαρτησία σε σχέση με τις προμήθειες και τις εφοδιοπομπές, η αύξηση των δυνάμεων. Τούτα τα πρακτικά στοιχεία δεν άργησαν ν' αντιστάθμιστούν με την ενεργοποίηση παρόμοιων στοιχείων από πλευράς αντιπάλου: τα γαλλικά στρατεύματα προσέκρουσαν στην Ισπανία σ' έναν άλλο λαϊκό ενθουσιασμό, στο ρωσικό έδαφος σε μια χώρα στην οποία στάθηκε αδύνατος ο ανεφοδιασμός τους και μετά την επανά-

σταση της Γερμανίας, σε υπέρτερες δυνάμεις. Ωστόσο, η πρακτική της διάσπασης, στα πλαίσια της νέας γαλλικής τακτικής, που αποτέλεσε τη μοναδική βάση πάνω στην οποία θεμελίωσε ο Βοναπάρτης τη στρατηγική του — η τελευταία συνίστατο στην προκαταβολική ή χρησιμοποίηση των νικών, σαν να είχαν αποκτηθεί επί πιστώσει: δηλαδή, το να φανταστείς εκ των προτέρων τους ελιγμούς και τις διάφορες παραλλαγές τους σαν συνέπειες μιας νίκης που δεν είχε ακόμη επιτευχθεί αλλά που θα εξασφαλιζόταν σίγουρα με την πρώτη σύγκρουση — απέρρεε επίσης απ' την επιβεβλημένη εγκατάλειψη των εσφαλμένων αντιλήψεων. Η τακτική αυτή υποχρεώθηκε ξαφνικά ν' απαλλαγεί απ' τις εσφαλμένες αντιλήψεις, τη στιγμή που ανακάλυπτε, διαμέσου του ταυτόχρονου συνδυασμού διάφορων καινοτομιών που αναφέρονται παρακάτω, τα μέσα γι' αυτή την απαλλαγή. Οι Γάλλοι νεοσύλλεκτοι ήταν ανίκανοι να μάχονται σε παράταξη, δηλαδή, να παραμένουν στις γραμμές τους και να εκτελούν πυρά κατά διαταγήν. Έπρεπε, λοιπόν, ν' αναπτύσσονται σε ακροβολισμό και ν' ανοίγουν πυρ κατά βούληση, προελαύνοντας ενάντια στον εχθρό. Αλλά το πυρ κατά βούληση ήταν ακριβώς το μόνο αποτελεσματικό, εκείνο που επέφερε πραγματικά τον αποδεκατισμό δια τυφεκισμών, ο οποίος ήταν ο πιο καθοριστικός εκείνη την εποχή στη σύγκρουση των στρατών. Ωστόσο, η στρατιωτική σκέψη δεν αποδέχθηκε καθολικά ένα τέτοιο συμπέρασμα στον αιώνα που έφευγε, και η συζήτηση αυτού του ζητήματος παρατάθηκε σχεδόν για έναν ακόμα αιώνα, παρόλα τα συνεχή παραδείγματα της πρακτικής των μαχών και τις αδιάκοπες προόδους στην εμβέλεια και την ταχύτητα των τυφεκισμών.

Παρόμοια, η εγκαθίδρυση της θεαματικής κυριαρχίας είναι ένας τόσο βαθύς κοινωνικός μετασχηματισμός, ώστε άλλαξε ριζικά την τέχνη της διακυβέρνησης. Αυτή η απλοποίηση που απέδωσε την πράξη τόσο γρήγορα καρπούς, δεν έχει ακόμη κατανοηθεί πλήρως θεωρητικά. Παλιές προκαταλήψεις που έχουν διαψευσθεί παντού, προφυλάξεις που έχουν γίνει ανώφελες, μέχρι και κατάλοιπα ενδοιασμών άλλων εποχών, εμποδίζουν ακόμα λιγάκι αυτή την κατανόηση που η πρακτική στο σύνολό της επαληθεύει

κι επιβεβαιώνει καθημερινά, στη σκέψη πολλών κυβερνώ-
ντων. Όχι μόνο κάνουν τους υποταγμένους να πιστεύουν
ότι ουσιαστικά βρίσκονται ακόμη σ' ένα κόσμο που τον έ-
χουν εξαφανίσει, αλλά κι οι ίδιοι οι κυβερνώντες πάσχουν,
μερικές φορές, από την ασυνέπεια να πιστεύουν ακόμη
τον εαυτό τους, από ορισμένες απόψεις. Τους συμβαίνει
να σκέπτονται ένα μέρος απ' ό,τι έχουν εξαλείψει και
που θα έπρεπε να μην απουσιάζει απ' τους υπολογισμούς
τους, σα ν' αποτελούσε ακόμα πραγματικότητα. Αυτή
η καθυστέρηση δε θα παραταθεί για πολύ. Όποιος κατόρ-
θωσε να κάνει τόσα πολλά άκοπα, θα προχωρήσει αναγκα-
στικά μακρύτερα. Δεν πρέπει να πιστεύουμε ότι θα μπορέ-
σουν να διατηρηθούν μόνιμα, σαν ένας αρχαϊσμός, στις πα-
ρυφές της πραγματικής εξουσίας, όσοι δεν κατάλαβαν
αρκετά γρήγορα όλη την ελαστικότητα των καινούργιων
κανόνων του παιχνιδιού τους και το είδος του βάρβαρου
μεγαλείου του. Το πεπρωμένο του θεάματος δεν είναι
βέβαια να καταλήξει σε πεφωτισμένο δεσποτισμό.

Πρέπει να συμπεράνουμε ότι είναι επικείμενη κι ανα-
πόφευκτη μια αλλαγή φρουράς στη δοτή κάστα που δια-
χειρίζεται την κυριαρχία και κυρίως διευθύνει την προστα-
σία αυτής της κυριαρχίας. Σε μια τέτοια περίπτωση, η
καινοτομία, φυσικά, δε θα εκτεθεί ποτέ στο προσκήνιο
του θεάματος. Δεν εμφανίζεται παρά σαν τον κεραυνοβόλο
έρωτα που τον αναγνωρίζουμε μονάχα απ' τα σκιρτήματά
του. Αυτή η αλλαγή φρουράς που θα περατώσει οριστι-
κά το έργο των θεαματικών καιρών, επιτελείται διακριτικά
και, παρόλο που αφορά ανθρώπους που είναι όλοι ήδη
εγκατεστημένοι στην ίδια τη σφαίρα της εξουσίας, συνω-
μοτικά. Θα επιλεγούν όσοι θα συμπράξουν στη βάση της
ακόλουθης πρωταρχικής απαίτησης: να γνωρίζουν ξεκά-
θαρα από ποια εμπόδια έχουν απαλλαγεί, και γιατί πράγ-
μα είναι ικανοί.

Ο *Sardou* παρατηρεί επίσης: "Το επίρρημα *μ α τ α ι α*
αναφέρεται στο υποκείμενο· το *ε ι ς μ α τ η ν* αναφέρε-
ται στο αντικείμενο· ανώφελα, σημαίνει δίχως όφελος

για κανέναν. Λέμε ότι κάποιος εργάστηκε μ ά τ α ι α όταν δεν σημείωσε επιτυχία, χάνοντας έτσι τον καιρό και τον κόπο του ενώ λέμε ότι εργάστηκε ε ι ς μ ά τ η ν όταν δεν πέτυχε το στόχο που είχε θέσει, εξαιτίας της ατέλειας του έργου που επιτελέστηκε. Όταν δεν μπορώ να πετύχω στο έργο μου, εργάζομαι μ ά τ α ι α χάνω άσκοπα τον καιρό και τον κόπο μου. Όταν το έργο που επιτελείται δεν έχει το αποτέλεσμα που περίμενα, όταν δεν πετυχαίνω το στόχο μου, εργάζομαι ε ι ς μ ά τ η ν δηλαδή κάνω κάτι ανώφελο...

Λέμε επίσης ότι κάποιος εργάζεται μ ά τ α ι α , όταν δεν αμοίβεται για την εργασία του, ή όταν η εργασία του δεν είναι αρεστή γιατί σ' αυτή την περίπτωση ο εργαζόμενος χάνει τον καιρό και τον κόπο του δίχως να προδικάζει καθόλου την αξία της εργασίας του, που μπορεί κατά τ' άλλα να είναι εξαιρετική".

(Παρίσι, Φεβρουάριος - Απρίλιος 1988)

1. Σουν-Τσε. Κινέζος στρατιωτικός θεωρητικός του 6ου αι. π.Χ, συγγραφέας της αρχαιότερης κινεζικής πραγματείας περί πολέμου ("Σουν-Τσε Πινγκ Φα").
2. Omerta' έτσι ονομάζεται στα ιταλικά ο Νόμος της Σιωπής που επιβάλλει η Μαφία στους μάρτυρες των παράνομων δραστηριοτήτων της.
3. Potere Due' ο συγγραφέας κάνει λογοπαίγνιο με τα αρχικά της ιταλικής μασωνικής στοάς Π2 (που είναι κωδικός της ονομασίας Προπαγάνδα 2) και την έκφραση Potere Due που σημαίνει εξουσία υπ. αριθμ. 2 υπονοώντας το συνωμοτικό κι ανηδραστικό ρόλο της στοάς αυτής στα πολιτικά γεγονότα της Ιταλίας.
4. Βαρλέν' (Eugene Varlin 1839-1871): Γάλλος επαναστάτης, αντιπρόσωπος στη Διεθνή και ένας από τους επικεφαλής της επαναστατικής επιτροπής της Παρισινής Κομμούνας. Αντιτάχθηκε στους προυντομιστές και στους μαρξιστές, υποστηρίζοντας θέσεις συγγενείς προς αυτές του Μπακούνιν.
5. Ο συγγραφέας κάνει λογοπαίγνιο μεταστρέφοντας τον περίφημο στίχο απ' την τραγωδία "Ανδρομάχη" του Ρακίνα: Pour qui sont ces serpents qui sifflent sur nos tetes? (Για ποιον ειν' αυτά τα ερπετά που συρίζουν πάνω απ' τα κεφάλια μας;).
6. Ο συγγραφέας εκ παραδρομής αναφέρει ότι το Cadarache (που είναι ένα κέντρο πυρηνικών ερευνών) βρίσκεται στο νομό της Drome ενώ στην πραγματικότητα βρίσκεται στο νομό Bouches-du-Rhone.
7. Grouchy Emmanuel, μαρκήσιος ντε. Γάλλος στρατάρχης (1766-1847). Το 1815 τοποθετήθηκε από το Ναπολέοντα διοικητής των εφεδρικών δυνάμεων ιππικού της Β. Στρατιάς. Παίρνοντας εντολή να καταδιώξει το Blucher και να παρεμποδίσει τη συνένωσή του με τις δυνάμεις του Ουέλινγκτον, εξαπατήθηκε από την οπισθοφυλακή σχεπκά με τις πραγματικές κινήσεις των εχθρικών δυνάμεων και αρνήθηκε, παρά τις παρακλήσεις των επιτελών του, να κατευθυνθεί εκεί που ακούγονταν οι κρότοι των πυροβόλων της μάχης του Βατερλώ (18 Ιουνίου 1815).
8. Blucher Gerard. Πρόσος στρατάρχης (1742-1819). Αποκλήθηκε ο στρατηγός "Εμπρός!". Κατόρθωσε να ενισχύσει τον Ουέλινγκτον και να συμβάλλει στη νίκη του Βατερλώ.
9. Άλογα του Marly' Το Marly ήταν ένας Πύργος που είχε ανεγερθεί απ' το Marsant για λογαριασμό του Λουδοβίκου 14ου, το ποτιστήριο του οποίου κοσμούσαν τα περίφημα αγάλματα των αλόγων

του Marly που είχαν φιλοτεχνηθεί απ' τον Coustou. Σήμερα τα άλογα του Marly πλαισιώνουν την αφετηρία της λεωφόρου των Ηλυσίων Πεδίων.

10. Ο Πρώτος Αυτοκράτορας (Τσιν Τσε Χόανγκ Τι) πρόκειται για τον πρίγκιπα Τσιν ο οποίος το 221 π.Χ. αφού κατέκτησε τα τελευταία κινεζικά φεουδαλικά βασίλεια αναγορεύθηκε σε πρώτο αυτοκράτορα. Επί των ημερών του κατασκευάστηκε το Μεγάλο Σινικό Τείχος και καθιερώθηκε κεντρικό σύστημα διακυβέρνησης.

11. G.A.L (Αντιπρομοκρατικές Ομάδες Απελευθέρωσης). Την τελευταία δεκαετία, δύο ομάδες δολοφόνων έχουν σκοτώσει πάνω από 15 μέλη της Βάσκινης εθνικιστικής ομάδας ETA και της Μαρξιστικής-Λενινιστικής ομάδας GRAPO, σε γαλλικό έδαφος και με πλήρη συνεργασία των ισπανικών μυστικών υπηρεσιών. Επικεφαλής της μιας είναι ο αρχηγός της Γαλλικής Μαφρίας Ζυμπέρ Περέ, η δε έδρα της είναι στο Καστελιόν (Ισπανία), ενώ της άλλης ο νεοναζί Ζαν Πιερ Σερί κι ο Μάριο Βανόλι. Απ' το 1978 ως το 1981 οι δύο αυτές ομάδες χρησιμοποίησαν το όνομα BVE (Ισπανοβάσκινο Τάγμα) κι απ' το 1983 συνέχισαν την εγκληματική δραστηριότητά τους με το όνομα G.A.L.

12. "οι παρανοϊκοί φονιάδες του Brabant". Πρόκειται για μια βελγική συμμορία κακοποιών, η οποία έκανε ληστείες σε σούπερ μάρκετ, πυροβολώντας όσους βρίσκονταν εκεί. Σύμφωνα με μαρτυρία στελέχους της που κατέφυγε στη Βραζιλία, η συμμορία κατευθυνόταν απ' τις βελγικές μυστικές υπηρεσίες με σκοπό την διάπραξη προβοκατόρικων ενεργειών.


13. Αχέροντας ποταμός της Ηπείρου στη Θεσπρωτία. Στην αρχαία ελληνική μυθολογία υπήρχε η δοξασία ότι ο Αχέροντας ήταν ποταμός του Άδη κι ότι το άνω ρεύθρο του αποτελούσε το στόμιο απ' το οποίο κατέρχονταν οι ψυχές.

14. Λήθη προσωποποίηση της λήθης στην αρχαία ελληνική μυθολογία. Απ' αυτήν πήρε το όνομά της η ομώνυμη πηγή στον Άδη απ' την οποία έπιναν οι νεκροί για να λησμονήσουν την επίγεια ζωή τους.

15. Ο συγγραφέας υπονοεί την απόπειρα ανατίναξης του πλοίου της οικολογικής οργάνωσης Green Peace.

16. Σαν ημελίτ θεωρείται το κοινωνικό στρώμα που νομίζει πως βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχικής πυραμίδας ενώ στην πραγματικότητα βρίσκεται στο μέσο της.

17. Ιερή Ένωση έτσι ονομάστηκε η συμμαχία που σύναψαν όλα τα γαλλικά κόμματα, δεξιά κι αριστερά (σοσιαλιστές), στη διάρκεια του



Στα 1967, έδειξα σ' ένα βιβλίο, την Κοινωνία του Θεάματος, αυτό που το σύγχρονο θέαμα ήταν ήδη ουσιαστικά: το απολυταρχικό βασίλειο της εμπορευματικής οικονομίας που έχει φθάσει σ' ένα καθεστώς ανεύθυνης κυριαρχίας, και το σύνολο των νέων τεχνικών διακυβέρνησης που συνοδεύουν αυτό το βασίλειο. Οι ταραχές του 1968, που επεκτάθηκαν σε διάφορες χώρες στη διάρκεια των χρόνων που ακολούθησαν, μη έχοντας εξασθενήσει σε κανένα σημείο την υφιστάμενη οργάνωση της κοινωνίας, απ' την οποία πηγάζει αυθόρμητα το θέαμα, επέτρεψαν έτσι στο τελευταίο να εξακολουθήσει παντού να ενισχύεται, δηλαδή να εξαπλώνεται μέχρι τα άκρα απ' όλες τις μεριές και ταυτόχρονα ν' αυξάνει την πυκνότητά του στο κέντρο. Διδάχτηκε μάλιστα καινούργιες αμυντικές μεθόδους, όπως συμβαίνει συνήθως με τις εξουσίες που δέχονται επίθεση.